



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Oğuzhan KIRTILLI

LİBERAL DEMOKRASİDE ÇOĞULCULUK VE KONSENSUS: JOHN RAWLS'UN
SİYASAL LİBERALİZMİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Oğuzhan KIRTILLI

LİBERAL DEMOKRASİDE ÇOĞULCULUK VE KONSENSUS: JOHN RAWLS'UN
SİYASAL LİBERALİZMİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim ALKAN

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

T.C.

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Oğuzhan KIRTILLI'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Gözde TURAN

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim ALKAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Kadriye OKUDAN DERNEK

Tez Başlığı: Liberal Demokraside Çoğulculuk ve Konsensus: John Rawls'un Siyasal Liberalizmi Üzerinden Bir Değerlendirme

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 24/01/2022

Mezuniyet Tarihi : 17/02/2022

AKADEMİK BEYAN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Liberal Demokraside Çoğulculuk ve Konsensus: John Rawls’un Siyasal Liberalizmi Üzerinden Bir Değerlendirme” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım tüm eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Oğuzhan KIRTILLI



T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Oğuzhan KIRTILLI
Öğrenci Numarası	20185218011
Anabilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı	Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim ALKAN
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Liberal Demokraside Çoğulculuk ve Konsensus: John Rawls'un Siyasal Liberalizmi Üzerinden Bir Değerlendirme
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1758413623
Rapor Tarihi	9.2.2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 4 Alıntılar dahil: % 10
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 89 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim ALKAN İmza	

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
SUMMARY	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK LİBERALİZMİN FELSEFİ TEMELLERİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Klasik Liberalizm	4
1.2. Klasik Liberalizmin Temel Teorik ve Normatif Varsayımları	6
1.2.1. Bireycilik	6
1.2.2. Özgürlük	7
1.2.3. Sınırlı (Minimal) Devlet ve Hukuk Devleti	9
1.2.4. Kendiliğinden Düzen Anlayışı	10

İKİNCİ BÖLÜMÜ

LİBERAL DEMOKRASİ VE RASYONEL KONSENSUS

2.1. Antik Atina'dan Günümüze Bir Siyaset İdeali: Demokrasi	13
2.2. Liberalizm ve Demokrasi İlişkisi	15
2.3. Demokrasinin Modern Dönemde Yeniden Ortaya Çıkışı: Temsili Demokrasi	17
2.4. Liberal Demokrasi	18
2.5. Liberal Demokrasinin Temel İlkeleri	21
2.5.1. Özgürlük	21
2.5.2. Sınırlı Devlet, Sınırlı İktidar: Minimal Devlet Anlayışı	23
2.5.3. Siyasal Temsil ve Çoğunluk Prensibi	25
2.5.4. Eşitlik	27
2.5.5. Devlet Tarafsızlığı ve Laiklik	28
2.5.6. Çoğulculuk	29
2.6. Liberal Kamusal Politik Tartışma ve Rasyonel Konsensus	31
2.6.1. Liberal Kamusal Alanın Oluşumu ve Gelişimi	31
2.6.2. Özel-Kamusal Alan Ayrımı	32

2.6.3. Liberal Kamusal Politik Tartışmada Laik ve Dini Argümanların Yeri.....	34
2.6.4. Rasyonel Konsensus ve Liberal Demokratik Kamusal Politik Tartışma	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASAL LIBERALİZM VE ÖRTÜŞEN KONSENSUS

3.1. Siyasal Liberalizmin Temel Teorik ve Normatif Varsayımları	39
3.2. Siyasal Liberalizmde Kapsamlı-Siyasal Ayrımı	41
3.3. Siyasal Liberalizmde Birey ve Toplum	43
3.3.1. Başlangıç Durumu Fikri	43
3.3.2. Siyasal Adalet Anlayışı	44
3.3.3. Siyasal Liberalizmde Birey: Makul Birey.....	45
3.3.4. Muhakeme Zorlukları.....	48
3.3.5. Siyasal Liberalizmde Toplum: Makul Çoğulculuk	49
3.4. Siyasal Liberalizmde Kamusal Neden	52
3.4.1. Kamusal Neden Nedir?	52
3.4.2. Kamusal Olmayan Nedenler	54
3.4.3. Kamusal Nedenin İçeriği.....	55
3.4.4. Kamusal Nedenin Simgesi Olarak Yüksek Mahkeme	56
3.5. Siyasal Liberalizmde Örtüşen Konsensus.....	57
3.5.1. Örtüşen Konsensus Nedir?	57
3.5.2. İlk Aşamada Anayasal Görüş Birliği	59
3.5.3. Anayasal Görüş Birliği Doğrultusunda Örtüşen Konsensus	60
SONUÇ.....	62
KAYNAKÇA	70
Ö Z G E Ç M İ Ş.....	77

ÖZET

Geç modern dönemdeki devletler ulus devlet düşüncesi üzerine inşa edilmiş olsalar da özellikle Batı'daki günümüz liberal demokratik toplumlarında tamamen homojen unsurlardan oluşan devletler bulunmamaktadır. Farklı inanç, dünya görüşü ve iyi hayat anlayışına sahip bireylerden oluşan bu toplumlarda söz konusu çeşitlilik, çokkültürlülük ve farklılıklardan kaynaklanan sorular, talepler ve bunların neden olduğu sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bunların başında, farklılıklara rağmen barış içerisinde bir arada yaşamayı sağlayabilecek kapsayıcı bir demokratik karar alma sürecine sahip ve istikrarlı bir siyasal sistemin nasıl mümkün olabileceği ve mevcut demokrasilerde yaşandığı iddia edilen temsil, meşruiyet ve katılım krizinin nasıl aşılabileceği gelmektedir. Liberal demokrasi özünde, farklılıklar temelinde tanımlanan çoğulcu bir toplumda barış ve istikrarın *katı ayrışma ve tarafsızlık* ile *laik neden* anlayışına dayanan kamusal politik tartışma neticesinde oluşacak bir *rasyonel konsensus* ile sağlanabileceğini savunmaktadır. Ancak, liberalizmin rasyonel konsensus anlayışına yönelik eleştirilere yine liberal teori içerisinden cevap vermeyi amaçlayan John Rawls'un siyasal liberalizmi ise bahsedilen siyasal sistemin *kamusal neden* ve *makuliyet* kavramları çerçevesinde şekillenecek bir kamusal politik tartışma sonucunda oluşacak *örtüşen konsensus* ile inşa edilebileceğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın temel amacı; liberalizmin çoğulculuk ve konsensus üzerine temel varsayımlarını ve onlara yönelik temsil, meşruiyet ve katılım krizi eleştirilerine alternatif bir cevap sunan John Rawls'un siyasal liberalizmini eleştirel bir perspektifle incelemektir. Çalışmanın ana argümanı, klasik liberalizmin çoğulculuk ve konsensus üzerine temel teorik ve normatif varsayımlarının farklılıklarla bir arada barış ve istikrar içerisinde yaşamak için değerli olduğu, ancak siyasal liberalizmin örtüşen konsensus fikrinin rasyonel konsensusa kıyasla daha kapsayıcı bir alternatif sunmakla birlikte her iki anlayışın da yine kapsayıcılık noktasında eleştiriye açık yönlerinin bulunduğuudur. Metodolojik açıdan bu çalışma; teorik ve analitik siyaset felsefesi odaklı, nitel bir çalışmadır.

Anahtar kelimeler: Liberal demokrasi, rasyonel konsensus, John Rawls, siyasal liberalizm, örtüşen konsensus.

SUMMARY

PLURALISM AND CONSENSUS IN LIBERAL DEMOCRACY: AN EXAMINATION THROUGH JOHN RAWLS' POLITICAL LIBERALISM

Although the states in the late modern times are built on the idea of the nation-state, no states are consisting of completely homogeneous elements in today's liberal democratic societies, especially in the Western world. In these societies, which include individuals having different beliefs, worldviews, and understanding of the good life; numerous questions, demands, and problems derived from diversity, multiculturalism, and differences may arise. The foremost of these is how a stable political system with an inclusive democratic decision-making process that can ensure peaceful coexistence of differences is possible, and how to overcome the crisis of representation, legitimacy, and participation. Liberal democracy is based on the assumption that in a pluralistic society defined by differences; peace and stability can be achieved with a *rational consensus* reached through a public political debate based on *strict separation and neutrality* and *secular reason*. However, the political liberalism of John Rawls, which aims to respond to the criticisms of liberalism's rational consensus by remaining within the parameters of liberal theory, is based on the claim that an inclusive political system can be built with an *overlapping consensus* reached through a public political debate based on *public reason* and *reasonableness*. In this context, the main purpose of this study is to critically analyse the essential tenets of liberalism concerning pluralism and consensus and political liberalism of John Rawls which gives an alternative response to the criticism of representation, legitimacy, and participation crisis. The main argument raised in this study is that liberalism's essential theoretical and normative assumptions concerning pluralism and consensus are inherently valuable for generating living together with differences in peace and stability; however, political liberalism's overlapping consensus promises a more inclusive alternative formulation of public political debate than rational consensus does, and both perspectives are subject to objections in the name of inclusiveness. Methodologically, this thesis is a qualitative study in theoretical and analytical political philosophy.

Keywords: Liberal democracy, rational consensus, John Rawls, political liberalism, overlapping consensus.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde, derin bilgi birikimi ve tecrübesiyle bana yol gösteren ve her konuda destek olan değerli danışmanım sayın Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim ALKAN'a samimi ilgisinden ve yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Bu tez çalışması sürecinde maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen annem, babam ve kız kardeşime sonsuz destekleri için minnettarım. Her zaman arkamda olarak beni destekledikleri için onları çok seviyor ve sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.



ÖNSÖZ

Çoğulculuk, çeşitlilik, farklılık ve çokkültürlülük temelli siyasal demokratik taleplerin arttığı günümüz geç modern toplumlarında, farklı iyi hayat anlayışlarına ve dünya görüşlerine sahip bireylerin barış içerisinde bir arada yaşayabilmelerini sağlayacak kapsayıcı bir siyasal sistem arayışı, siyaset felsefesinde tartışmaya açılan önemli meseleler arasındadır. Modern dönemde bu tartışmalar yaygın şekilde liberalizm ve liberal demokrasi ekseninde şekillenmiştir. Bireyi; özü itibarıyla iyi, rasyonel ve tercih yapabildiği için değerli gören klasik liberal teori, bireysel özgürlüğünün maksimize edildiği, bunun için de devletin farklı iyi hayat anlayışı ve dünya görüşlerine karşı tarafsız ve sınırlı kaldığı bir siyasal sistemi farklılıklara rağmen bir arada barış ve istikrar içinde bir arada yaşama formülü olarak ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre, böylesi bir siyasal sistemde farklılıklarla tanımlanan bireyleri bir arada tutacak politik etik değerlere ve hukuk kurallarına, katı ayrışmacı bir devlet tarafsızlığı anlayışı ve laik neden filtresi ekseninde tanımlanan kamusal politik tartışma sonucunda ulaşılan *rasyonel bir konsensus* sonucunda erişilecektir. Rasyonel konsensusa göre, herkes için bağlayıcı kararların alınacağı kamusal politik tartışmaya özel alana ait olarak kabul edilen dini, felsefi ve ahlaki olarak nitelenebilecek argümanlar giremeyecektir. Böylesi katı bir özel-kamusal alan ayrımı ile katı/sert bir devlet tarafsızlığı ve laik neden düşüncesi üzerine formüle edilen ve ulaşılan rasyonel konsensus fikri; özellikle Batı toplumlarında yaklaşık elli yıldır artan temsil, meşruiyet ve katılım eleştirileri çerçevesinde dar, kapsayıcı olmayan, dışlayıcı ve toplumsal farklılıkları görmezden gelen bir anlayış olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir.

Rasyonel konsensusa yönelik bahsedilen bu eleştirilere bir cevap niteliğinde olan ve yine liberal teori içerisinde gelen perspektif ise çağımızın en önemli siyaset felsefecilerinden John Rawls tarafından geliştirilmiştir. Rawls'un siyasal liberalizm adını verdiği teorisinde rasyonel konsensusa bir alternatif olarak geliştirdiği *örtüşen konsensus* anlayışı daha kapsayıcı bir kamusal politik tartışma sunma iddiasındadır. Rawls'a göre laik/dini/etik/metafizik olsun olmasın tüm kapsamlı doktrinlerden türeyen makul argümanlar kamusal akla/nedene uymak koşuluyla kamusal politik tartışmaya dahil olabileceklerdir. Rawls'un kamusal politik tartışmaya girecek argümanları belirlerken laik, dini, ahlaki, etnik vb. argümanlar arasında herhangi bir ayırım yapmaksızın tüm argümanları aynı filtreye tabi tutması daha kapsayıcı bir kamusal politik tartışmanın garantisi olarak sunulmaktadır. Ancak rasyonel konsensusa göre daha kapsayıcı bir kamusal politik tartışma formülü sunma iddiasında olan Rawls'un örtüşen konsensusu da özellikle agonistik ve müzakereci demokrasi ile değer çeşitliliğine vurgu yapan postmodern perspektifler tarafından yeterince kapsayıcı olmadığı nedeniyle eleştirilmektedir.

Bu çalışmada farklılıklara rağmen barış içerisinde bir arada yaşama formülü olarak sunulan rasyonel ve örtüşen konsensus yaklaşımlarının teorik ve normatif varsayımları analitik siyaset felsefesi perspektifinden karşılaştırmalı olarak ele alınacak ve incelenecektir.



GİRİŞ

Uzun yıllardır devam eden demokrasi tartışmaları siyaset bilimi literatüründe oldukça önemli bir yere sahiptir. Geç modern zamanlarda ise demokrasinin genellikle liberalizmle ve liberal değerlerle birlikte anıldığı görülmektedir. Klasik liberal teori, bireyi özü itibariyle değerli bir varlık olarak kabul eder ve teorisinin merkezine birey özgürlüğünü koyar. Buna göre birey; rasyonel, amaçlı ve özellikle devlet müdahalesi olmadan özgürce seçtiği farklı iyi hayat anlayışı ve dünya görüşü doğrultusunda istediği eylemleri yaparak mutluluğu arayan bir varlıktır. Genişleyen coğrafyalar ve artan nüfus temelinde tanımlanan modern toplumlarda birbirinden farklı iyi hayat anlayışlarına ve farklı dini, felsefi, siyasi ve ahlaki dünya görüşlerine sahip milyonlarca bireyin söz konusu farklılıklarına rağmen barış ve istikrar içerisinde bir arada nasıl yaşayacakları cevaplanması gereken önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle, farklı iyi hayat anlayışlarına ve dünya görüşlerine sahip bireylerin demokratik karar alma mekanizmaları aracılığıyla onları bir arada tutacak ortak ve paylaşılan politik etik değerler ile hukuk kurallarını nasıl belirleyeceği, bunlar üzerinde nasıl konsensusa ulaşacağı ve özünde nasıl barış ve istikrar içerisinde yaşayabilecekleri meselesi, siyaset bilimi ve demokrasi üzerine gelişen akademik literatürün uzun yıllardır cevap aramaya çalıştığı sorulardır. Bu sorular, özellikle liberalizm, liberal demokrasi ve onun yaygın karar alma formu olan temsili demokrasi ile bunlara yönelik temsil, meşruiyet ve katılım krizi tartışmaları etrafında şekillenmektedir.

Bu çalışma da benzer sorulara odaklanarak liberal teoride ve liberal demokrasi anlayışındaki çoğulculuk ve konsensus tartışmalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın spesifik tartışma konusunu ise klasik liberalizmin çoğulculuk, karar alma süreçleri ve konsensus ilişkisi üzerine formüle ettiği rasyonel konsensus anlayışı ile bu anlayışa yönelik ortaya çıkan temsil, meşruiyet ve katılım krizi eleştirilerine bir cevap olarak yine liberal teori içerisinde geliştirilen bir alternatif olan John Rawls'un siyasal liberalizmi ve örtüşen konsensus anlayışı oluşturmaktadır.

Bu tez çalışmasının köken aldığı temel hipotez, liberalizmin çoğulculuk ve konsensus ilişkisi üzerine ortaya koyduğu temel teorik ve normatif varsayımlarının farklılıklarla bir arada barış ve istikrar içerisinde yaşamak için değerli olduğu, ancak siyasal liberalizmin örtüşen konsensusunun, klasik liberalizmin rasyonel konsensusuna kıyasla daha kapsayıcı bir alternatif sunmakla birlikte her iki anlayışın da özellikle kapsayıcılık noktasında eleştiriye açık yönlerinin bulunduğudır.

Metodolojik açıdan ise bu çalışma teorik ve analitik siyaset felsefesi odaklı, nitel bir çalışmadır. Bu tez çalışmasında rasyonel konsensus ve örtüşen konsensus kavramları teorik ve normatif perspektiften analitik ve eleştirel bir yöntemle karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde klasik liberalizmin temel teorik ve normatif varsayımları sunulacak ve incelenecektir. Bu doğrultuda; bireyin özü itibariyle değerli bir varlık olarak kabul edilmesini ifade eden bireycilik fikrine, bireyi merkeze alan negatif özgürlük anlayışına, sınırsız bir iktidar fikrinin birey özgürlüğüne yönelik olası zararlarını önleyebilme amacından hareketle ortaya konan sınırlı iktidar düşüncesine, hukukun üstünlüğü ilkesine ve müdahale yokluğunun bir sonucu olarak ortaya çıkan kendiliğinden düzen anlayışına odaklanılacaktır. Klasik liberalizmin söz konusu ilkeleri, farklılıkların barış içerisinde bir arada yaşayabilmesi sorunsalından hareketle çoğulculuk ve konsensus bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde birinci bölümde incelenen liberal ilke ve değerler çerçevesinde şekillenen liberal demokrasi anlayışı sunulacak ve incelenecektir. Bu kapsamda demokrasinin bilinen ve kabul edilegelen ilk formu olan Antik Atina doğrudan demokrasisi kısaca ele alınacaktır. Ardından, tarih sahnesinden silinen ve uzun yıllar sonra antik formundan çok farklı bir şekilde ortaya çıkan temsili demokrasi, liberalizmle olan ilişkisi çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu çerçevede liberalizm ve demokrasi arasındaki ilişki irdelendikten sonra liberal demokrasi anlayışının özgürlük, eşitlik, sınırlı devlet, siyasal temsil, çoğunluk prensibi, çoğulculuk, devlet tarafsızlığı ve laiklik gibi temel teorik ve normatif varsayımları ele alınacaktır. Özelde ise liberal demokrasinin siyasal veya kamusal meselelere yönelik karar alma süreçlerinde farklı iyi anlayışlarına sahip bireylerin söz konusu farklılıklarına rağmen barış içerisinde nasıl bir arada yaşayabilecekleri sorunsalına verdiği cevap olan rasyonel konsensus anlayışı incelenecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise liberal demokrasinin rasyonel konsensus anlayışına yönelik temsil, meşruiyet ve katılım krizi eleştirilerine bir cevap olarak yine liberal teori içerisinden geliştirmiş olan John Rawls'un siyasal liberalizmi ve örtüşen konsensus düşüncesi incelenecektir. Bu çerçevede siyasal liberalizm düşüncesinin temel felsefi varsayımları olan siyasal adalet anlayışı, makullük, makul bireyler ve makul çoğulculuk, muhakeme zorlukları ve kamusal akıl/neden¹ kavramları incelenecektir.

¹ Bu çalışmada, Alkan'ı (2021b: 91) takip ederek, "public reason" için "kamusal neden" kavramı kullanılacaktır. Alkan'a göre, Rawls'un İngilizce "public reason" olarak kullandığı kavramın, birçok Türkçe kaynaktan da yapıldığı gibi Türkçeye "kamusal akıl" olarak da çevrilebilmesi mümkündür. Ancak sınırlama doktrini çerçevesinde bakıldığında "kapsamlı doktrinlerden türeyen argümanların kamusal politik tartışmaya girebilmek için makul ve erişilebilir bir biçimde 'gereçekçileştirmeleri', yani bir kamusal nedene dayanmaları ve bir kamusal

Çalışmanın sonuç bölümünde ise rasyonel konsensus ve örtüşen konsensus düşüncelerine yönelik genel değerlendirmeler ve eleştirilere yer verilecektir.



nedenle gerekçelendirilmeleri gerektiğın”den bu tez çalışmasında da “public reason” için “kamusal akıl” yerine “kamusal neden” kavramı kullanılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK LİBERALİZMİN FELSEFİ TEMELLERİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Liberalizm, siyaset bilimi ve felsefesi tartışmalarında oldukça önemli ve merkezi konuma sahip bir teori, dünya görüşü ve düşünce sistemidir. Liberalizm; özellikle çeşitlilik, çoğulculuk, farklılıklara saygı ve barış içerisinde bir arada yaşama kavramları ve soruları etrafında şekillenen modern siyaset felsefesi tartışmalarına sağlam bir zemin oluşturan ve kaynaklık eden temel bazı teorik ve normatif değer ve ilkelere sahiptir. Bu çalışmada ele alınacak ve liberal demokrasi üzerinden yapılacak olan çoğulculuk ve konsensus tartışması da temel felsefi dayanağını klasik liberalizmin bu ilke ve değerlerinden almaktadır. Bu doğrultuda, bu tez çalışmasının ilk bölümünde klasik liberalizmin temel felsefi varsayımları, sonraki bölümlerde ele alınacak olan demokrasi ve çoğulculuk tartışmalarına önemli bir dayanak oluşturması adına sunulacak ve incelenecektir. Bu çerçevede liberalizmde bireycilik ve birey özgürlüğü düşüncesi, negatif anlamıyla özgürlük kavramı, sınırlı devlet ilkesi, hukukun üstünlüğü prensibi ve kendiliğinden düzen anlayışına odaklanılacaktır.

1.1. Klasik Liberalizm

Liberal kelimesi, köken olarak Latince'ye dayanmakla beraber, İspanyolca'dan türetilmiş ve İngilizce'ye de yine İspanyolca'dan geçmiştir. Liberal kelimesi ilk olarak 19. yüzyıl başlarında İspanya'da, John Locke'un düşüncelerini ifade eden ve Locke'çu geleneğe göndermede bulunan anayasal monarşi ve parlamenter yönetim ilkelerini savunanları ifade etmek için *liberales* şeklinde kullanılmıştır. Günümüzde sıklıkla referans verilen ve içerisinde barındırdığı özgürlük ve eşitlik gibi siyaseten değerli ve olumlu çağrışımların aksine liberal kelimesinin İspanya'da bu dönemde son derece olumsuz ve kötüleyici bir anlamda kullanıldığını belirtmek gerekir.

Kökeni Locke'un 17. yüzyıldaki düşüncelerine kadar dayanmakla birlikte liberalizm kavramsal olarak siyasal terminolojide kendisine ancak 19. yüzyılda yer bulabilmiştir (Yayla, 2015: 27; Yaylı ve Çınar, 2012: 5; Akdemir, 2009: 185). Locke'un varsayımlarının klasik liberalizmin düşünsel bir sistem olarak ortaya çıkmasında ve gelişmesinde çok büyük bir katkısının olduğu görülmektedir. Klasik liberal anlayış sonrasında 18. ve 19. yüzyıllarla beraber Aydınlanma Dönemi olarak adlandırılan yıllarda John Stuart Mill, Adam Smith ve Jeremy Bentham gibi önemli birçok düşünürün katkılarıyla gelişmeye devam etmiştir (Yayla, 2015: 39-40).

Locke, yaşadığı dönemdeki İngiliz siyasetinde Whig ve Tory olarak anılan siyasal gruplar arasında yaşanan siyasal rekabette Whigler'in yanında yer almıştır. Whigler ileride İngiliz siyasetinde Liberal Parti'yi oluşturan gruplardan birisi olmuştur. İlk liberal partiler 19. yüzyılda 1812'de İspanyol Liberal Partisi ve 1840'lı yılların başında İngiltere'de ise Whigler'in devamı olarak Liberal Parti adıyla ortaya çıkmıştır (Hayek, 2009: 198; Odabaş, 2018: 74).

Locke, genel itibariyle bir toplum sözleşmecisi ve doğal hukuk teorisyenidir ve klasik liberalizmin modern anlamda ilk temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Locke'un ortaya koymuş olduğu doğa durumundaki insanların yaşayışları ile ilgili varsayımları klasik liberalizmin en temel değerlerinden olan özgürlük ve eşitliğe vurgu yapmaktadır. Locke'a göre doğa durumunda insanlar eşit ve özgür bireyler olarak dünyaya gelmekte, doğa yasalarına uygun şekilde barış içerisinde bir arada yaşamaktadırlar. Locke'un doğa durumu tasavvurunda özellikle vurguladığı unsurlardan birisi insanın özü gereği iyi ve akıl sahibi olduğudur. Locke'a göre doğa durumundaki insanın en önemli özelliği rasyonel, yani akılcı olmasıdır. Akılcı insan, doğa durumunda dahi doğuştan sahip olduğu, vazgeçilemez ve devredilemez doğal haklara sahiptir bulunmaktadır. Bu doğal haklar Locke'a göre yaşam, mülkiyet ve özgürlüktür (Akdemir, 2009: 189-191; Odabaş, 2018: 74-76).

Locke'a göre insanların doğa durumundaki en önemli sorunu güvenlidir. Birinin diğerinin özel mülkiyetini tacizi sonrasında başlayan kaosu önlemek amacıyla insanlar; yaşam, mülkiyet ve özgürlük haklarını koruyarak ancak cezalandırma yetkilerini kendi rızaları ile bireysel iradelerinden daha yüksek bir iradeye devrederek, bir toplum sözleşmesiyle devleti meydana getirmişlerdir. Böylece doğa durumundan siyasal duruma geçilmiş ve devletin görevi bireyin doğa durumunda da var olan hak ve özgürlüklerini korumak ve adalet ve güvenliği sağlamak ile sınırlandırılmıştır. Görüldüğü üzere Locke, devletin yani siyasal iktidarın sınırlandırılması gerektiğini ifade etmektedir. Bunun nedeni bireyin özgürlüğü ile devletin gücü arasında negatif bir ilişki görmesinde yatar. Ayrıca Locke, siyasal iktidarın sahip olduğu yasama, yürütme ve federatif güç şeklinde ifade ettiği yönetsel erklerin birbirinden ayrı olması gerektiğini de belirterek kuvvetler ayrılığına da vurgu yapmıştır (Yayla, 2015: 58-59).

Görüleceği üzere Locke'un düşüncesinde bireylerin doğuştan birtakım doğal hakları olduğu, özgür ve eşit bireyler olarak dünyaya geldikleri, siyasal iktidarın sınırlı ve kuvvetlerin ayrı olması gerektiği, doğal hukuk ve doğal kendiliğinden düzen gibi temel ilkeler ön plana çıkmaktadır. Klasik liberalizmin de temel ilke ve değerlerini oluşturan bu unsurları kısaca inceleyebiliriz.

1.2. Klasik Liberalizmin Temel Teorik ve Normatif Varsayımları

Klasik liberalizmin temel ilke ve değerlerinin neler olduğu konusunda pek çok farklı görüş bulunmaktadır. Örneğin Ralph Raico (2011: 69)'a göre klasik liberalizmin temel ilkeleri; özel mülkiyet, serbest piyasa ekonomisi, hukukun üstünlüğü, din ve basın özgürlüğü ve serbest ticarettir. Bununla beraber klasik liberal ilkeler pek çoklarıncı; bireycilik, özgürlük, sınırlı/minimal devlet, hukuk devleti ile piyasa ekonomisi ve kendiliğinden düzen olarak da sıralanmaktadır (Çetin, 2001: 220-221; Yayla, 2015: 154). Aşağıda bu ilkeleri, bu çalışmanın da kapsamını oluşturan çoğulculuk ve konsensus anlayışlarına olan ilgileri çerçevesinde sırayla incelenecektir.

1.2.1. Bireycilik

Klasik liberalizmin bir özü saptanacaksa bu birey veya birey özgürlüğüdür demek yanlış olmaz. Klasik liberalizmde birey; her şeyin, her türlü düzenin temel birimi ve temel yapı taşıdır. Bireyin her şeyin temel birimi olarak kabul edilmesi, sosyal, siyasal, ekonomik vb. birey ve toplum ilişkilerinin tüm boyutları için de geçerlidir (Bayram, 2005: 44; Akçetin ve Akçetin, 2013: 17).

Kodaman (2011: 2-3)'a göre liberalizm, bireyi en şerefli varlık olarak kabul eden ve bireyi dünya düzeninin merkezine koyan; akla ve bilme referans veren rasyonel ve pozitivist bir felsefi doktrindir. Liberalizmde birey; sahip olduğu akıl sayesinde iyiyi ve kötüyü ayırt edebilme ve tercih yapabilme yetisine sahip bir varlık olduğu için bir araç değil, başlı başına bir amaçtır. Rasyonel bir varlık olarak kabul edilen ve kendi başına bir amaç olan birey bu yüzden de değerlidir (Çetin, 2001: 221-222; Yayla, 2015: 156-157). Klasik liberalizm, bireyi toplumun ve diğer tüm değerlerin üzerinde bir yere konumlandırarak bireyin araçsallaştırılma ihtimalini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır (Öztürk, 2015: 12).

Başka bir deyişle Locke'da da temellerini gördüğümüz bireyin iyi, akılcı ve tercih yapabilen başlı başına amaçlı bir varlık olması onu değerli yapan unsurdur ve bu da bizi atomistik birey anlayışına götürür. Birey araçsallaştırılamayacağına ve bu nedenle de toplumdan ve ona atfedilen bazı aşkın değerlerden önce geleceğine göre klasik liberalizmde toplu veya bütün olarak nitelenen her şey, tek tek bireylerin toplamından meydana gelmiştir. Bu doğrultuda klasik liberal anlayışta toplumun varlığı, bireye göre ikinci plana atılmıştır (Yayla, 2015: 158; Çetin, 2001: 222).

Buradan çıkarılacak sonuç, bireyin akılcı tercihlerinin onun özgür olabilmesinin temel koşulu olmasıdır. Başka bir deyişle birey, toplumda yer alan farklı iyi hayat anlayışı ve dünya görüşlerinden istediğini seçer; mutluluğu arama yolunda istediği hayatı istediği eylemlerle

yaşar. Bireyden aşkın bir konumda yer alan toplumun kendi iyi hayat anlayışı veya dünya görüşü olamaz veya bunları bireye empoze edemez. Bu anlayışlar, ya da kamusal çıkar veya fayda dediğimiz şeyler dahi, ancak bireylerinkinin tek tek toplamından ibaret olabilir (bk. Alkan, 2021b).

Klasik liberalizmin bireyi değerli ve kendi başına bir amaç olarak gören bakış açısı, farklılıklara rağmen barış içerisinde bir arada yaşayabilmenin en temel şartlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Her bir bireyin ayrı ayrı değerli kabul edilmesi, her bir bireyin kendi iyi yaşam anlayışına, tercihlerine, kendi düşünce ve değerlerine saygı gösterilmesini gerektirmektedir. Bireyler ancak farklı iyi yaşam anlayışlarına, değerlerine, düşüncelerine ve görüşlerine saygı gösterildiği ve bunların her birinin değerli kabul edilmesi durumunda farklılıklara rağmen barış içerisinde ve bir arada yaşayabilir ve karar alma süreçlerine demokratik bir şekilde katılabilir.

Bireyi değerli olarak niteleyen bu görüş ile liberalizmin özgürlük ve iktidarın gücünün kullanımı arasında aşağıda değineceğimiz önemli bir ilişki bulunmaktadır.

1.2.2. Özgürlük

Birçok düşünce sistemi tarafından değerli kabul edilen özgürlük, liberalizmin de en önemli temel ilkelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özgürlük, neredeyse bütün demokratik sosyal teoriler tarafından benimsenmiş ve temel bir değer olarak kabul edilmiştir. Klasik liberalizm için de özgürlük bir olmazsa olmazdır ve içerisinde hoşgörü, farklılıklara saygı gösterme gibi önemli başka değerleri barındırmaktadır (Yayla, 2015: 164-165).

Yukarıda bahsedilen bireycilik ve bireyin tercih özgürlüğünü koruma nedenleriyle liberalizm özgürlüğe negatif bir anlam yüklemektedir. Negatif özgürlük ile ifade edilmek istenen şey “bir şeyden” özgür olmaktır. Bu anlamıyla negatif özgürlük, nelerin “olmaması” gerektiğine vurgu yapmaktadır: bireylerin tercihlerine ve onların hak ve özgürlüklerine yönelik “müdahale yokluğu”. Buna göre; klasik liberalizm için özgür bir birey, dışarıdan herhangi bir keyfi müdahaleye veya zorlamaya tâbi olmayan bireydir (Öztürk, 2015: 5; Çetin, 2001: 223; Hayek, 2009: 208; Bülbül, 2011: 33). Hangi iyi hayat anlayışı ve dünya görüşünü seçip, mutluluğa hangi eylemleri gerçekleştirerek ulaşacağı konusunda birey; diğer bireylerden, topyekûn toplumun kendisinden veya devletin bizzat kendisinden gelen her türlü müdahaleden muaf olmalıdır. Bu nedenle bireye yönelik dış baskı veya müdahalenin yokluğu, liberal bir toplumda bireylerin özgürce yaşayabilmeleri için şarttır (Yayla, 2015: 166-169; Ekmekçi, 2013: 207-208; Ak, 2015: 43; Karagöz, 2002: 278).

Klasik liberal anlayışa göre bireyin özgürlüğüne müdahale edebilme ihtimali en yüksek olan ve bu nedenle bireyin tercih özgürlüğüne yönelik en büyük potansiyel tehdit devlettir. Klasik liberal düşüncede devlet her ne kadar bireyin hak ve özgürlüklerini korumak ve güvenlik ve adaleti tesis etmek anlamında çok önemli bir işleve sahip olsa da birey özgürlüğünü korumak ve maksimize etmek söz konusu olduğunda potansiyel bir tehdide dönüşebilir. Toplumda zor kullanma tekeline sahip en büyük organizasyon olan devlet, bu yönüyle en büyük güçtür de. Eğer bu güç belirli araçlar kullanılarak sınırlandırılmazsa bireyin özgürlüğü karşısında bir riske dönüşebilir. Görüldüğü üzere bireyin özgürlüğü ile devletin rolü arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Devletin bireylerin özgürlüklerine müdahale etme ihtimalini en aza indirmek adına klasik liberalizm, devletin hareket alanının anayasal olarak sınırlanması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu anlamda gücün tek bir elde toplanarak yoğunlaşmasını ve Lord Acton'un da işaret ettiği gibi, mutlak gücün yozlaşmasını önlemek için devletin yönetsel gücünü parçalara ayrılmalı, yani devletin yönetsel erkleri olan yasama, yürütme ve yargı erklerini kuvvetler ayrılığı prensibi çerçevesinde bölünmelidir. Ancak bu yolla devletin gücünün sınırlılığı, bireysel özgürlüklerin çokluğu ile doğru orantılı olacaktır (Bülbül, 2011: 34; Yayla, 2015: 172-173; Öztürk, 2015: 6-7)².

Liberal teori içerisinde özgürlük kavramı söz konusu olduğunda değinilmesi gereken en önemli isimlerden birisi John Stuart Mill'dir. Mill, *Hürriyet Üstüne* adlı eserinde, düşünce ve ifade özgürlüğünün son derece önemli olduğuna, farklı düşünenlere hoşgörülü davranılması gerektiğine ve başkalarına herhangi bir zarar vermeyen bir bireyin özgürlüğüne herhangi bir müdahalede bulunulmaması gerektiğine vurgu yapmıştır. Ona göre bu unsurlar, bireyin özgürlüğü ve özgürce yaşayabilmesi için son derece önemlidir. Kısaca *zarar prensibi* olarak da özetlenebilecek yaklaşımına göre Mill için özgürlüğün temel anlamı, başkalarının yaşantılarına herhangi bir müdahalede bulunmamak veya zarar vermemek koşuluyla bireylerin kendi hayatlarına da herhangi bir müdahalede bulunulmamasıdır (Ak, 2015: 48; Yayla, 2015: 176-177; Yaylı ve Çınar, 2012: 9). Başka bir deyişle, bir toplumda ne çoğunluğa sahip olanlar bireylerin düşünce özgürlüğünü ne de bireyler özgürlük adına başka bireylerin her anlamda hareket alanlarını sınırlama hakkına sahiptir (Karagöz, 2002: 280).

Mill'de ortaya çıkan hak ve özgürlük ilişkisi Locke ve Friedrich August von Hayek'te de yer almaktadır. Her iki düşünür de özgürlük ile ilgili olarak doğa durumuna ve doğal yasalara

² İngiliz ve Amerikan liberal gelenekleri ile Kıta Avrupası'ndaki liberal geleneğin özgürlük kavramına yaklaşımlarında farklılık olduğu belirtilmelidir. İngiliz ve Amerikan liberal gelenekleri özgürlük kavramını "bireysellik" ile bağdaştırırken; Kıta Avrupası'ndaki liberal gelenek özgürlük kavramını "akıl" ile bağdaştırmış ve ancak kendilerine akli referans alanların özgür olabileceklerine vurgu yapmıştır (Yayla, 2015: 173; Ak, 2015: 45; Dewey, 1987: 28).

vurgu yaparlar. Doğa durumunda doğa yasalarına uygun olarak yaşamlarını sürdüren bireyler, başkalarının mallarına, canlarına ve özgürlüklerine zarar vermeyeceklerini veya vermemeleri gerektiğini bilmektedirler. Çünkü bireylerin doğa durumunda özgürce hayatlarını devam ettirebilmelerinin yolu budur (bk. Karagöz, 2002: 281).

Bireylerin birbirlerinin hak ve özgürlüklerine saygı duyması kadar toplumdaki en büyük güç olan devletin de bireyin tercih özgürlüğüne saygı duyması negatif şekilde formüle edilen özgürlüğün garantisi için şarttır.

1.2.3. Sınırlı (Minimal) Devlet ve Hukuk Devleti

Liberalizme göre birey özgürlüğünü maksimize etmenin yolu devletin hareket alanının sınırlandırılmasını ifade eden minimal devlet ilkesini hayata geçirmektedir. Bireylerin özgürlüğüne ve özgür bir şekilde yaşamlarını devam ettirebilmelerine azami düzeyde önem veren klasik liberal perspektif, birey özgürlüğünü ihlal edebilecek iki şey olduğunu vurgular: toplumda yaşayan diğer bireyler ve daha *potansiyel tehlikeli* bir seçenek olarak devlet. Yukarıda da belirtildiği gibi devlet; bireyler karşısında zor, yani güç kullanma tekeline sahip en büyük organizasyondur. Bu nedenle devlet, bireysel hak ve özgürlüklerin ihlal edilme ihtimali söz konusu olduğunda en önemli ve en güçlü aktör olarak değerlendirilmektedir (Yayla, 2015: 201).

Sınırlandırılmamış bir devleti bireysel özgürlükler açısından en büyük tehdit olarak gören klasik liberal anlayış, devletin hukuk ile sınırlandırılması ve faaliyet alanının daraltılması gerektiğini savunur. Aksi takdirde devlet tarafsız olamaz ve özellikle çoğunluğun sahip olduğu belli bir iyi hayat anlayışı veya dünya görüşünü benimseyerek bireye empoze edebilir. Bu da bireyin alternatifler arasında istediğini seçebilmesi şeklinde formüle edilen tercih özgürlüğünü ortadan kaldırır. Bu anlamda bireye devlet karşısında adeta bir koruma kalkanı sağlayan insan haklarına saygı göstermek devletin varlık ve meşruiyet şartı haline gelir. Bu doğrultuda, daha önce de kısaca bahsedildiği gibi, doğal hukuk doktrinine kadar uzanan devletin meşruiyetinin devletin bireyin doğuştan sahip olduğu birtakım doğal haklara müdahale edebilmesinin sınırlandırılması ile bağdaştırılması, klasik liberalizmin sınırlı/minimal devlet ilkesinin gereğidir (Yayla, 2015: 202-203).

Klasik liberalizme göre hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti ilkeleri de sınırlı devletin ve onun meşruiyetinin koşuludur. Bireyler kadar yöneticiler de hukuka bağlı olmalı ve hukukla sınırlandırılmalıdır. Devletin görevi kanun önünde tüm bireylerin eşit olmalarını sağlamak ve bireysel hak ve özgürlükleri kanunlar ile güvence altına almaktır. Bu noktada, devletin bireylere ve bireysel hak ve özgürlüklere karşı herhangi bir müdahalede bulunmasının engellenmesi için siyasi iktidarın yetkilerinin anayasa ve kanunlarla sınırlandırılması gerekmektedir. Devletin hareket

alanının anayasa ve kanunlarla sınırlanması yoluyla bireysel hak ve özgürlükler devlet karşısında hukuken güvence altına alınmış olacaktır (Kodaman, 2011: 3).

Görüldüğü üzere sınırlı devlet anlayışı, devletin varlığına veya bizzat kendisine yönelik tamamen inkâr edici veya reddedici bir anlayış değildir. Devlet yalnızca bireylerin hayatını, özgürlüğünü ve mülkiyetini koruma görevlerini yerine getirmeli, bunun haricinde görev ve yetki alanını genişletmemelidir. İstenen ve yeterli olan şey, bireylerin yaşam, mülkiyet ve özgürlük olarak ifade edilen doğal haklarının devlet tarafından korunması ve bu görevleri görevini yerine getirebilmek amacıyla vergi toplamasıdır (Türe ve Türe, 2014: 359; Akçetin ve Akçetin, 2013: 18).

Özetle, klasik liberal perspektife göre birey özgürlüğünü maksimize etmek için siyasal iktidar sınırlı olmalı, devletin hareket ve yetki alanı olabildiğince daraltılmalıdır. Bu konuda Bentham'ın “devletin topluma yani bireylere yapacağı her müdahalenin toplumsal mutluluğu bozacağı” düşüncesi klasik liberallerin devleti birey karşısında nasıl konumlandığını anlayabilmek ve özetlemek adına son derece önemlidir. Benzer şekilde Mill'in, “devlet ne kadar büyürse esaret de o kadar büyür” sözü, klasik liberal perspektifin bireyler ve bireysel hak ve özgürlükler karşısında devlete oldukça dar bir hareket alanı bırakma arzusunda olduğunun göstergesidir (Çetin, 2001: 229-231; Hayek, 2009: 210; Mill, 1988: 214).

1.2.4. Kendiliğinden Düzen Anlayışı

Klasik anlamıyla liberalizmin en önemli temel ilkelerinden biri de kendiliğinden düzen ilkesidir. Kendiliğinden düzen anlayışına göre bireyler kendilerini, ancak herhangi bir müdahale olmaksızın kendi kendilerine bırakıldıklarında ve özgürce hareket ettiklerinde en mutlu şekilde hissedeceklerdir. Bu bağlamda kendiliğinden düzen anlayışının, klasik liberalizmin diğer önemli ilkeleri olan özgürlük ve sınırlı devlet ilkeleri ile doğrudan bağlantısı olduğunu ifade etmek gerekir (Çetin, 2001: 226).

Halis Çetin'in (2001: 226) “doğal düzen” olarak da ifade ettiği bu durum, sürekli bir ilerleme ve özgürlük düzenidir. Kendiliğinden oluşmuş bu doğal düzende çatışma değil uyum ve barış olacaktır. Böyle bir düzende zaman zaman bazı sorunlar ortaya çıksa da sorunlar klasik liberallere göre “kendiliğinden” çözülecektir. Bu bağlamda devletin böyle bir düzene herhangi bir şekilde müdahale etmemesi istenmektedir. Bu bakış açısına göre devlet, insanların doğal düzenine herhangi bir müdahalede bulunmadan bu düzenin devamlılığı için vardır.

İktisatçılar tarafından ortaya atıldığından dolayı kendiliğinden düzen anlayışı, daha çok ekonomik konularla daha yakından ilişkilidir. Birey özgürlüğünü garanti etmek adına her türlü iyi hayat anlayışı ve dünya görüşünün toplumsal ve siyasal anlamda yer alması ve bireyin bunlar

arasından istediğini seçmesi gibi, ekonomik alanda da mübadele ve girişim özgürlüğü kapsamında talep arz konusunda bir seçim ve tercih özgürlüğü vardır. Ekonomik ilişkiler söz konusu olduğunda devlet, tıpkı bireyin iyi yaşam tercihlerine karışamayacağı gibi piyasa ilişkilerine de müdahalede etmemelidir (Güngör, 1996: 215; Çetin, 2001: 227). Devletin görevi, yine sınırlı/minimal devlet anlayışına paralel olacak şekilde ekonomide piyasanın etkin işlerliğini sağlamak adına oyunun kurallarını koymakla sınırlıdır.

Klasik liberal perspektif açısından kendiliğinden düzen anlayışının herhangi bir özel amaçtan bağımsız olduğu kabul edilmektedir. Buna göre, kendiliğinden düzen anlayışını kabul etmiş bir sistem(toplum) içerisinde birbirinden oldukça farklı ve çatışan görüşlere sahip bireylerin bulunması da son derece doğal olacaktır. Bu bağlamda, liberal bir toplumdaki kendiliğinden düzen anlayışı ile farklılıklara sahip bireylerin görüşlerinin, çıkarlarının ve amaçlarının uzlaştırılması, ulaşılmak istenen en değerli noktadır. Böyle bir çoğulcu perspektifi benimseyen klasik liberal anlayış, kendiliğinden düzen anlayışıyla “açık” ve “durağan olmayan” bir toplum tasvir etmektedir (Çetin, 2001: 227; Güngör, 1996: 216; Yayla, 2015: 190-191).

Kendiliğinden düzen fikrini ortaya atan ilk liberal düşünürlerden biri Adam Smith’tir. Smith’e göre, onun tarafından “görünmez el” olarak ve piyasayı devlet müdahalesinden muaf bir şekilde kendi kendine dengeye getiren şey aslında kendiliğinden düzen fikrinin kendisidir. Benzer şekilde David Hume’un da Adam Smith gibi çıkar, fayda, değer, tutum ve söz verme kavramları üzerinden inşa ettiği siyasal iktisat anlayışının da kendiliğinden düzen fikrini benimsediği söylenebilir (Yayla, 2015: 185-186). Hayek de kendiliğinden düzenin ortaya çıkması ve gelişmesi noktasında benzer bir perspektifi benimsemiştir. Hayek’in evrimci perspektifine göre, kültürel ve toplumsal düzenlerin gelişim göstermesinde kültürel ve geleneksel davranış biçimleri ve üretim tarzları gibi kurumlar bir ayıklanma sürecinden geçmekte, bunlar arasından ön plana çıkan bazıları ayakta kalabilmekte ve kendiliğinden bir düzen ortaya çıkmaktadır. Bu noktada Hayek için bilginin nesilden nesile aktarılması oldukça önemlidir (Yıldırım ve Duman, 2011: 242).

Kendiliğinden oluşmuş ve devlet müdahalesinden yoksun bir şekilde işleyen toplumsal, siyasal ve ekonomik düzen, liberal düşünürlerin en çok arzu ettikleri şeydir. Çünkü ancak böyle bir ortamda her birey bireysel amaçlarını gerçekleştirebilme ve hedeflerine ulaşabilme imkanına gerçekten sahip olabilecektir. Böylesi bir müdahalesiz olarak kendiliğinden işleyen düzende bireyler her konuda ortak amaçlar üzerinde uzlaşmasalar bile farklılıklarına rağmen bir arada yaşayabileceklerdir. Farklı birey ve grupların, farklı amaç ve hedeflerin, yani farklılıkların mevcut olması kendiliğinden düzenin ortaya çıkması ve devamlılığı için klasik

liberaller tarafından temel bir zorunluluk olarak görülmektedir (Hayek, 2009: 211; Yıldırım ve Duman, 2011: 251-252).

Özetle, bireyi özü itibariyle değerli kabul edip onun akıl ile çelişmemek kaydıyla her türlü inanç ve değerine saygı duyan klasik liberal bakış açısı, toplumdaki bireysel farklılıkları da değerli kabul etmektedir. İyi, akılcı ve tercih yapabildiği için özü itibariyle değerli kabul edilen bireyler özellikle devletten gelen herhangi bir müdahalenin bulunmadığı bir toplumda tercih yapabildikleri sürece özgür olabileceklerdir. Böyle bir özgürlük anlayışı da yine farklı inanç, düşünce ve değerlerin toplumda bir arada serbestçe var olması ve varlıklarını sürdürebilmelerini gerekli kılmaktadır. Tercih özgürlüğü temelinde şekillenen liberal birey özgürlüğü de devlete minimal, sınırlı bir görev yüklemeyi gerektirir. Bu noktada klasik liberal perspektif devlete son derece az bir hareket alanı bırakmakta, bireyi ve sahip olduğu değerleri devlet karşısında bir adım öne çıkarmaktadır. Ancak bireyin inanç ve değerlerinin kendiliğinden bir düzen içerisinde devlet müdahalesinden muaf olduğu bir toplumda farklılıklar rekabet edebilir, çoğulcu ve karşılıklı hoşgörü ortamı oluşabilir.

Klasik liberalizmin temel teorik ve felsefi varsayımlarının bireycilik, özgürlük, sınırlı/minimal devlet, hukukun üstünlüğü gibi temel liberal ilkelere referansla kısaca sunulup incelendiği bu bölümde; liberaller tarafından çoğulculuk ve farklılıklara rağmen bireylerin barış içerisinde bir arada yaşayabilmesinin yolunun ancak bireyin özü itibariyle değerli ve tek başına bir amaç olarak görülmesi ve onun sahip olduğu her türlü inanç ve düşüncenin de değerli kabul edilmesi olduğu ortaya konmuştur. Klasik liberalizmin özünde yer alan birey özgürlüğü de ancak sınırlı bir devlet anlayışı ile sağlanabilir; başka bir deyişle bireyin özgürlüğünün maksimize edilmesi ile devlet müdahalesi arasında negatif bir korelasyon bulunmaktadır. Klasik liberalizm bu negatif formülasyonu farklılıklara değer ve önem veren barışçıl ve hoşgörü temelli bir beraber yaşama modelini ortaya çıkarabilecek şeydir.

Peki liberalizmde çoğulculuk, farklılıklar ve çatışma kadar değerli olan konsensus nasıl sağlanacaktır? Sıradaki bölümde çatışmadan işbirliğine giden yolun, yani liberal demokrasinin unsurları ve varsayımları sunulacak ve incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

LİBERAL DEMOKRASİ VE RASYONEL KONSENSUS

İlk bölümde özellikle birey özgürlüğü ve sınırlı devlet ilişkisi çerçevesinde bireycilik, özgürlük, sınırlı/minimal devlet, hukukun üstünlüğü gibi temel liberal ilkelere referansla kısaca incelenen liberalizmde çoğulculuk, farklılıklar ve çatışma kadar konsensus da değerlidir. Bu bölümde liberallerin çatışmadan işbirliğine giden yolu bulmak için formüle ettikleri liberal demokrasinin ilkeleri ve varsayımları sunulacak ve incelenecektir. Özelde ise liberal demokrasi anlayışının kamusal politik tartışma sonucunda oluşmasını beklediği *rasyonel konsensus* ele alınacaktır. Bu kapsamda önce kısaca demokrasi kavramına, demokrasi kavramının tarihsel gelişimine ve demokrasi liberalizm ilişkisine yer verilecektir. Bunun ardından temellerini klasik liberal düşünceden alan liberal demokrasinin özgürlük, eşitlik, siyasal temsil, sınırlı iktidar, devlet tarafsızlığı, laiklik ve çoğulculuk gibi temel normatif varsayımları kısaca sunulacak ve incelenecektir. Bu kavramsal alt yapı oluşturulduktan sonra liberallerin demokratik bir kamusal politik tartışma sonucunda rasyonel konsensusa nasıl ulaşılacağı yönündeki iddia ve varsayımları incelenecektir.

2.1. Antik Atina'dan Günümüze Bir Siyaset İdeali: Demokrasi

Demokrasi çok farklı şekillerde tanımlandığı için onun özü itibariyle tartışmalı bir kavram olduğu düşüncesi siyaset bilimi teorisi açısından genel kabul görmektedir (Beetham, 2014: 20). Robert Dahl (2019: 9), demokrasi kavramının farklı zamanlarda ve farklı yerlerde insanlar için farklı anlamlar ifade ettiğini belirterek söz konusu ihtilafı destekler nitelikte görüşler ortaya koymuştur.

Demokrasi kavramı, ilk olarak milattan önce 5. yüzyıl'da Atina ve Sparta şehir devletlerindeki siyasal modeli açıklamak için kullanılmıştır. Bu bağlamda demokrasi, dönemin ünlü düşünürü Herodot tarafından “demos” ve “kratos” kelimelerinin birleşmesinden türetilmiştir. Buradaki “demos” “halk” anlamına, “kratos” ise “yönetmek” ve “güç” gibi anlamlara gelmektedir. Kelime kökenini olarak demokrasi, basitçe “halk yönetimi” şeklinde tanımlanabilir. Demokrasiyle, devlet yönetiminde halk egemenliğine dayalı bir yönetim anlayışına vurgu yapılmaktadır (Aktan, 2017: 11-19; Holden, 2007: 6; Melnik, 2006: 56; Dahl, 2019: 19; Arblaster, 1999: 27-29; Yılmaz, 2000: 81; Barry, 2018: 430; Erdoğan, 1993: 65; Akıncı, 2011: 10; Schmidt, 2001: 13; Bal, 2014: 215; Özdemir vd., 2006: 261; Aktaş, 2015: 89). Demokrasi ilk ortaya çıktığı yer olarak kabul edilen Atina şehir devletinde halkın kararları herhangi bir aracı olmaksızın direkt kendisinin aldığı doğrudan demokrasi formuyla ortaya

çıkıştır. Antik Atina’da esas karar alma formu olsa da demokrasi, dönemin ünlü düşünürleri olan Aristo ve Platon gibi filozoflar tarafından, çoğunluğun tiranlığı riski; siyaseti erdem, bilgi ve tecrübe işi olarak görmeleri nedeniyle ve “devlet yönetiminde kargaşaya sebep olacağı” gerekçesiyle arzu edilen bir yönetim biçimi olarak görülmemiştir (Yılmaz, 2000: 16). Modern çağın perspektifinden bakıldığında yine Antik Atina demokrasisi özelliklere köle ve kadınlara oy hakkı tanınmaması yönünden eleştirilmektedir.

Makedon Savaşlarından sonra demokrasi tarih sahnesinden silinmiş ve geç modern zamanlarda teokratik egemenlikten beşerî egemenliğe geçişle birlikte büyüyen coğrafyalar ve artan nüfus nedeniyle temsili demokrasi formunda ortaya çıkmıştır. Demokrasinin modern tanımlarından olan Abraham Lincoln’ün tanımına göre demokrasi “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” demektir. Bu tanımda demokrasi ile ilgili olarak halkın temsili, halkın katılımı ve halkın denetimi olmak üzere üç temel olguya dikkat çekilmektedir (Holden, 2007: 6; Arblaster, 1999: 22-23; Şahin, 2008: 1; Yılmaz, 2000: 73-74; Melnik, 2006: 45; Aktaş, 2015: 91; Heywood, 1992: 272). Karl R. Popper ise demokrasi fikrinin temelinde devleti kimin yönetmesi gerektiğinin belirlenmesi olduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda Popper, demokrasi fikrine yönelik “klasik teori” adını verdiği düşüncesinde devleti yönetme hakkının halkta olduğunu ifade etmiştir. Başka bir deyişle, devleti yönetme hakkı halktadır ve basitçe bir halk yönetimidir (Popper, 1993: 24).

Demokrasi, David Beetham (2014: 25) için kolektif kararların nasıl alındığı ile ilgilidir ve bir topluluk için ortak ve bağlayıcı kurallar ve politikalar konusundaki kararlarla bağlantılı olarak “siyasal alana” ait bir kavramdır. Beetham’a göre siyasal alan, bir topluluk için ortak ve bağlayıcı nitelik taşıyan kararların alındığı bir alandır. Leslie Lipson (1993:17) ise demokrasiyi, özgürlük ve eşitliği birbirini tamamlayacak şekilde barındıran bir yönetim şekli olarak tanımlamaktadır. Lipson (1993: 22) demokrasinin, devlet siyasetinin amacının sürekli değişen durumlar karşısında vatandaşlar için özgürlük ve eşitlik kavramları arasında en uygun dağılımın sağlanması olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda Philippe C. Schmitter ve Terry Lyn Karl da demokrasilerin değişen durumlara cevap verme noktasında kurallarını ve kurumlarını uzlaşmacı bir şekilde değiştirme kapasitesine sahip olmaları gerektiğini ifade etmiştir (Schmitter ve Karl, 1993: 14).

Demokrasiyi oligarşi, monarşi, aristokrasi gibi diğer siyasal sistemlerden ayıran en önemli şey, toplumun tamamının ilgilendiren konularla ilgili karar alma süreçlerinde halkın en önemli söz sahibi ve en önemli yetkili olmasıdır. Başka bir deyişle demokrasi, temel belirleyici kararların vatandaşlar tarafından alındığı bir sistemdir (Holden, 2007: 6; Barry, 2018: 429). Demokrasi, vatandaşlara eşitlik temelli bir yaşam sunan, açıklık ve uzlaşmayı keyfilik ve

zorbalığa tercih eden toplumsal ve siyasal değişikliklerin yaşanmasına imkân veren bir karar alma mekanizmasıdır (Beetham, 2014: 273).

Görüldüğü üzere demokrasi, farklılıkların ifade edilebilmesi için çeşitli yöntem ve kanallara sahiptir. Demokraside vatandaşların rızası merkezdedir ve demokrasinin uygulanabilirliği noktasında bir uzlaşma kültürünün varlığı son derece önemlidir. Demokrasi, kamusal politik tartışmada farklılıkların hem kendini ifade edebileceği hem de birbirleriyle uzlaşmanın yollarının aranmasına imkân sağlayan bir yönetim şeklidir (Schmitter ve Karl, 1993: 6; Akıncı, 2011: 11; Diamond, 1995: 127).

Demokrasi modern dönemde tarih sahnesine temsili formda dönmüş olsa da onun parametrelerini asıl belirleyen dünya görüşü ve teori liberalizm olmuştur. Aşağıda incelenen özellikler çerçevesinde liberal demokrasi, geç modern zamanların yaygın ve baskın demokrasi anlayışı halini almıştır.

2.2. Liberalizm ve Demokrasi İlişkisi

Demokrasi, Antik Yunan'dan sonra tarih sahnesine yeniden döndüğünde Batı özellikle modernleşen Batı toplumları genişleyen coğrafyalar, artan nüfus, sanayileşme ve bürokratikleşen ve karmaşıkleşen bir yönetim modeli ile tanımlanıyordu. Ayrıca demokrasinin tarih sahnesine dönüşünden çok daha önce Batı'daki toplumların çoğu görece liberal ilkeleri benimsemiş durumdaydılar. Başka bir deyişle, liberalizm demokrasinin geri dönen formundan daha önce ortaya çıkmış ve Batı'daki devletler 18. ve 19. yüzyıllarda demokratik olmadan önce liberal bir niteliğe sahip olmaya başlamışlardır denebilir. Daha teknik bir ifadeyle, 18. ve 19. yüzyıllarda Batı'daki devletlerin büyük bir bölümü öncelikle liberal anayasal bir düzene geçip sonradan genel oy hakkı ve siyasal partilerin oluşması gibi demokratik öğeleri benimsemişlerdir (Beetham ve Boyle, 1998: 14). Bunda sınıf mücadelesi ve işçi hareket ve taleplerinin de etkisi olmuştur.

Bu çerçevede demokrasi ve liberalizmin bağdaşmaz olduğunu iddia eden bazı görüşler mevcuttur. Örneğin Leslie Lipson (1993: 19-21), demokrasi ve liberalizmin birbirleriyle geliştiğini iddia etmektedir. Lipson'a göre demokrasi bireyler arası eşitliğe vurgu yapmaktayken, liberalizmin özünde özgürlük kavramı bulunmaktadır. Özgürlük demokrasi için olmazsa olmaz bir ilke olarak görülmesine rağmen, özgürlük ilkesi demokrasi açısından değerlendirildiğinde olmazsa olmaz değildir (Akıncı, 2011: 13-14).

Bu iddianın temelinde şu yatar: Liberalizm ve demokrasi birbirlerinden ayrı kavramlar olarak ele alındıklarında, liberaller için devletin yönetim şeklinin aristokrasi, monarşi veya demokrasi olması önemli değildir. Liberaller için asıl önemli olan şey, siyasi iktidarın

sınırlanması, yani bireyler üzerinde baskı kurmasının engellenmesidir. Liberalizm, önceki bölümde de bahsettiğimiz üzere, birey özgürlüklerini korumak ve geliştirmek için siyasi iktidarın hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığı gibi ilkelerle sınırladığı bir siyaset anlayışının gerekliliğini savunur. Bu açıdan liberalizm sadece demokrasinin varlığını, bireylerin temel hak ve hürriyetlerinin garanti altına alınması için yeterli görmemektedir. Liberalizmin temel dayanak noktası ve liberaller için en değersiz durum, demokratik bir yönetimin çoğunluğun diktatörlüğüne dönüşerek bireyin temel hak ve hürriyetleri ile tercih özgürlüğüne zarar verebilecek bir siyasal sisteme dönüşmesidir (Beetham, 2014: 74; Beetham ve Boyle, 1998: 16-19; Akıncı, 2011: 13).

Bu yaklaşıma göre liberalizm ve demokrasi farklıdır. Demokrasi, topluma dayalı kolektif değerleri ön planda tutarak “halk iradesi” kavramına vurgu yaparken, liberalizm ise “bireysel iradeyi” ön planda tutmaktadır. Başka bir deyişle, liberalizm için önemli olan egemenliğin nasıl kullanıldığıdır. Demokrasi için ise asıl önemli olan şey egemenliğin kime ait olduğudur (Akıncı, 2011: 15).

Ancak demokrasiye kıyasla daha yeni bir teori olsa da veya liberalizm demokrasinin yeni formundan daha önce Batı’daki siyasal ve toplumsal yapı üzerinde etki göstermeye başlamış bulunsa da liberalizmin özünde demokrasinin olmadığını savunmak eleştirilebilir. Modern çağın ilk demokratlarının, liberalizmin merkezinde yer alan özgürlüğü amaç, demokrasiyi ise araç olarak gördükleri iddia edilse de (Sartori, 1993: 404; Uygun, 2017: 128-129), özellikle Locke’un daha önce bahsedilen liberal teorisi meşruiyetin kaynağına halkın rızasını koyması ve daha önceki bölümlerde incelenen liberal değerlerin çoğulculuk, bir arada barış içerisinde yaşama ve hoşgörüye olan vurgusu nedeniyle liberalizmin bizzat kendisi demokratik bir teoridir (Alkan, 2021a: 809-810). Örneğin Atilla Yayla (2000: 158) demokrasi ve liberalizm arasındaki ilişki noktasında bu iki kavramın birbirlerinin aynısı olmadıklarını ama aynı zamanda birbirlerinin karşıtı olarak da anlaşılmamaları gerektiğini ifade etmiştir. Demokrasi, birçok temel değer ve kurumunu liberalizme borçludur, çünkü liberalizm demokrasiye ahlaki ve felsefi temeller sağlamıştır (Demir, 2010: 604-605).

Bağdaşır kabul edilsin veya edilmesin geç modern zamanlarda demokrasi, liberal demokrasi formuyla baskın ve yaygın bir konum elde etmiştir. Aşağıda, modern dönemde liberal bir niteliğe sahip olarak yeniden ortaya çıkmış olan demokrasinin, günümüze kadar göstermiş olduğu gelişim aşamaları tarihsel ve normatif bir perspektifle kısaca incelenecektir.

2.3. Demokrasinin Modern Dönemde Yeniden Ortaya Çıkışı: Temsili Demokrasi

Özellikle geç modern dönem olarak ifade edebileceğimiz dönemin başlangıcı milattan sonra 17. yüzyıla kadar dayandırılabilir. 17. yüzyılla birlikte insanlık tarihinde düşünsel bir aydınlanmanın başladığı savunulabilir. Aydınlanma, rönesans, reform, İngiliz demokratikleşmesi, Amerikan liberalleşmesi ve Fransız ihtilali ile sekülerleşme ve modernleşme paradigmaları çerçevesinde özellikle Batı’da teokratik egemenlikten beşerî egemenliğe geçilen demokratik bir siyasal sistem oluşmaya başlamıştır. Bu çerçevede modern dönemde demokrasi, Antik Yunan’da ortadan kalktıktan yaklaşık olarak 2000 yıl sonra düşünsel boyutta ve pratikte 17. yüzyılda yeniden ortaya çıkmaya başlamıştır (Uygun, 2017: 113).

Demokrasi, özellikle 19. yüzyıla gelindiğinde, Avrupa’da ve Kuzey Amerika’da Antik Yunan’dakinden farklı bir karar alma mekanizması olarak şekillenmiştir (Uygun, 2017: 113). Bican Şahin (2008: 7-8), demokrasinin 19. yüzyılda Avrupa coğrafyasında İngiltere’de liberal bir formda yeniden ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bu bağlamda, 19. yüzyılda yeniden siyaset sahnesinde kendisine yer bulan demokrasi, kendisinden yaklaşık 200 yıl önce ortaya çıkmış olan liberalizmin çizmiş olduğu çerçeve ile birlikte gelişim göstermiş ve liberalizm tarafından şekillendirilmiştir.

Modern dönemde liberal bir formda yeniden ortaya çıkmış olan demokrasi; özgürlük ve eşitlik gibi liberal değerlerle desteklenmiş; tarihi, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel bir uzlaşma ve uzlaş kültürü üzerinde yükselmiştir (Yılmaz, 2000: 17). Modern dönemde yeniden ortaya çıkmış olan demokrasi anlayışının aynı zamanda ulus devlet ölçeğinde ve ulusal egemenlik anlayışıyla uyumlu şekilde gelişim gösterdiği görülmüştür.

17. yüzyılda düşünsel izlerinin ortaya çıkmasından günümüze kadar geçen süre zarfında demokrasinin değişim ve dönüşüm yaşadığı üç önemli dönüm noktasının olduğu görülmektedir. Bunların ilki, 1820-1920 arasında karar alma süreçlerine halkın temsil mekanizması aracılığıyla dahil edilmesi; ancak genel oyun olmadığı, oy kullanma hakkının sadece erkek nüfusun belli bir bölümüne tanındığı dönemdir. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde yaklaşık 30 tane devletin demokratik değerlere sahip bir siyaset anlayışını benimsediği gözlemlenmiştir. Ancak halkın karar alma süreçlerine katılımı konusunda genel ve eşit oy ilkesinin geçerlik kazanması ve benimsenmesi için 20. yüzyılın ortalarını beklemek gerekmiştir. İkinci dönemde, 1930-1950 arasında; otoriter ve totaliter, demokrasi karşıtı siyasal sistemler ve yönetim anlayışları yükseliştir. Bu dönem, demokratik yönetim anlayışının gerilediği ve değer kaybına uğradığı bir dönem olarak ifade edilebilir. Son olarak, 1960’lardan başlayıp günümüze kadar uzanan süreçte üçüncü dönemde ise demokratik yönetim anlayışına ve demokratik değerlere önemin

yeniden arttığı görülmüştür (Huntington, 1995: 31-33; Markof, 1996: 1-12; Uygun, 2017: 117-118; Dahl, 2019: 7).

Özellikle 1980’li yıllardan sonra, demokrasiye olan vurgunun ve demokrasinin değerine yönelik söylemlerin iç siyasal sistemlerde ve uluslararası ilişkiler pratiğinde arttığı gözlemlenmektedir. 1974 yılında Portekiz’de yaşanan ve Karanfiller Devrimi olarak adlandırılan değişim süreci ile birlikte, 1990 yılına gelindiğinde Doğu Avrupa’daki Yugoslavya ve Çekoslovakya gibi sosyalist yönetim anlayışlarını benimsemiş devletlerin, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) dağılmaya başlaması ile çöktükleri ve demokrasiye doğru bir yönelişin yeniden hız kazandığı görülmüştür (Uygun, 2017: 118; Schmitter ve Karl, 1993: 3; Bracher, 1993: 69).

Hatta SSCB’nin dağılmasından sonraki süreçte Francis Fukuyama “Tarihin Sonu” tezini ortaya atmıştır. Fukuyama’ya göre, SSCB’nin dağılması ile birlikte, dünya üzerinde demokrasinin liberal formu ile rekabet edebilecek alternatif bir siyaset modeli kalmamıştır (Nodia, 1993: 38). Her ne kadar liberalizmin ve onun karar alma formu olan demokrasinin zaferi ilan edilmiş olsa da liberal demokrasi ve onun karar alma formu olan temsili demokrasinin bir temsil, meşruiyet ve katılım krizi yaşadığı da iddia edilmektedir. Özellikle katılımcı ve radikal demokrasi ile postmodern ve neo-Marxist söylem tartışmaları ekseninde şekillenen bu eleştiriler liberal demokrasinin çoğulculuk, çeşitlilik ve farklılıklara saygı temelinde tanımlanan modern toplumlarda kapsayıcı olmayan bir siyasal sistem sunduğu için eleştirilmektedir (bk. Alkan, 2018). Sıradaki bölümde bu eleştirilere maruz kalan liberal demokrasinin varsayımları ve ilkeleri incelenecektir.

2.4. Liberal Demokrasi

Günümüzdeki Batı modern demokrasileri, bireyleri yani vatandaşları liberal bir perspektifle devletin keyfi müdahalesine karşı koruyan, temsili demokrasiyi temel karar alma mekanizması olarak benimsemiş siyasal sistemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, daha önce de değinildiği gibi günümüz demokrasileri, Antik Atina’daki ilk örneklerine göre bazı farklılıklar içermektedir (Uygun, 2017: 115; Barber, 1995: 318). Modern liberal demokraside, Antik Atina demokrasisinden farklı olarak, halk kavramının anlamında bir değişim yaşanmıştır. Liberal demokrasideki halk kavramı, Antik Atina’dakine kıyasla tek, bütün ve birbirine ortak çıkarlarla bağlı bir yapı olarak görülmemektedir. Liberal demokrasideki halk; dil, din, ırk, cinsiyet vb. fark etmeksizin, akıl sağlığı yerinde ve rasyonel düşünme kapasitesine sahip olan tüm yetişkin vatandaşları ifade etmek için kullanılmaktadır (Şahin, 2008: 8). Aynı zamanda modern liberal demokrasi, Antik Atina’daki doğrudan

demokrasiden farklı olarak birey özgürlüğünü esas alan özel-kamusal alan ayrımı, negatif özgürlük, kuvvetler ayrılığı, sınırlı devlet ve insan hakları ilkeleri üzerine kurulu temsili demokrasilerdir (bk. Alkan, 2021a: 805-823; Antik Atina demokrasisinin başta negatif özgürlükler ve özel-kamusal alan ayrımı başta olmak üzere liberal özellikler gösterip göstermediğiyle ilgili tartışma için bk. Alkan, 2021a).

Schmitter ve Karl'a göre (1993: 5) modern liberal demokraside devletin rolü ve işlevi mümkün olduğu kadar dar tutulmalı ve dar bir şekilde yorumlanmalıdır. Başka bir deyişle, liberal demokrasi ile özel-kamusal alan ayrımı temelinde devletin yetkilerinin ve vatandaşlar üzerindeki müdahalesinin en az seviyede olması ideali vurgulanmaktadır. Norman Barry (2018: 426) ise liberal demokrasiyi "çoğunluklara karşı bireysel hakların özel olarak anayasal koruma altına alındığı bir siyasi sistem" şeklinde tanımlamaktadır.

Her ne kadar devletsiz, liberteryen, postmodern devlet altı veya ötesi birlikte yaşama modelleri tartışmaları olsa da en azından genel eğilim çerçevesinde bakıldığında modern liberal demokrasiler modern ulus devlet anlayışından ayrı düşünülemez. Liberal demokrasiden söz edebilmek için öncelikle ülke sınırları içerisinde hukuki ve idari düzeni sağlama kapasitesine sahip bir devletin varlığı gerekir. Liberal demokrasi, farklı iyi hayat anlayışı ve dünya görüşlerine sahip vatandaşların uzlaşısına dayalı bir siyasal karar alma formu olduğu için, temel olarak vatandaşların ulusal birliğini sağlamış bir devlet mekanizmasının varlığını kabul etmiş olması ve farklılıklarına rağmen bir arada yaşama yönünde ortak bir görüşe sahip olmaları gerekmektedir. Liberal demokrasinin uygulanabilirliği noktasında liberal demokrasinin uygulanabileceği bir ulus devletin mevcut olduğu ve toplumlarda bir arada barış içerisinde yaşamaya yönelik asgari bir uzlaşının varlığı kabul edilmekte ve varsayılmaktadır (Beetham, 2014: 141-142; Yılmaz, 2000: 26).

Liberal demokrasi anlayışının merkezinde, yine liberalizmde olduğu gibi, birey ve birey özgürlüğü bulunmaktadır. Liberal demokrasi; bireyi değerli gören ve toplumdaki en küçük azınlık rolündeki bireyden başlayarak çoğunluğa karşı sayıca azınlıkta olan herkesi devletin keyfi müdahalelerine karşı korumayı amaçlayan bir anlayışı benimsemektedir (Yılmaz, 2000: 25). Buradan yola çıkarak liberal demokrasinin ayırt edici temel özelliğinin "iktidarın, bireylerin temel hak ve özgürlükleriyle sınırlanmış" olduğu bir demokrasi anlayışı olarak ifade edebiliriz (Şahin, 2008: 29). Benzer şekilde Karl Dietrich Bracher (1993:71) de liberal demokratik bir yönetimin en önemli özelliğinin negatif bir niteliğe sahip olmasında yani totaliter özellikler içermiyor olmasında yattığını belirtir.

Liberal demokrasinin ve onun temsili formunun esaslarından bir diğeri de barışçıl ve uzlaşmacı bir siyasal sistem vadediyor olmasıdır. Liberal demokrasi anlayışını benimsemiş

demokratik sistemlerde düzenli aralıklarla yapılacak adil seçimler aracılığıyla iktidar değişimleri şiddete başvurmadan gerçekleşebilmektedir (Melnik, 2006: 41-42). Bu bağlamda uzlaşma yöntemi, liberal demokrasinin ayırt edici özelliklerinden en önemlilerinden birisi olarak görülebilir. Farklı iyi hayat anlayışlarına sahip vatandaşların uzlaşması için çaba gösterme ideali, liberal demokrasi anlayışı dışındaki keyfi ve zorba olarak nitelenebilecek yönetimlerde görülmesi mümkün olmayan bir durumdur (Arblaster, 1999: 127-128). Liberal demokrasi anlayışında bireye saygı temelinde farklılıkların tanınması ve önemsenmesinin, toplumda dinamizmi ve yaratıcılığı sağlayacağına inanılmaktadır. Bu noktada liberal demokrasi anlayışı ile Max Weber'in ortaya koymuş olduğu püriten ahlak anlayışı arasındaki benzerliğe dikkat çekmek gerekir. Püriten ahlak anlayışı, bireye vermiş olduğu önem ve değer ile bireylerin kendi iyi hayat anlayışlarını belirleme ve buna göre yaşayabilmeleri noktasında bireylere geniş bir özgürlük alanı sunmaktadır. Bu doğrultuda değerlendirildiğinde, püriten ahlak anlayışının liberal demokrasinin gelişimine olumlu yönde bir katkı sağladığı söylenebilir (Yılmaz, 2000: 23). Liberal demokratik bir toplumda, farklılıklara sahip bu bireyler asgari bir rasyonel konsensusa kamusal politik tartışmaya ulaşmak amacıyla girerler (Yılmaz, 2000: 25). Bu durum, liberal demokratik idealin bireyleri akıl sahibi varlıklar olarak değerlendirmesiyle yakından ilişkilidir. Akılcı olarak kabul edilen bireyler için akılcı olan tercih, karar alma süreçlerindeki kamusal politik tartışmada uzlaşmacı olmak ve konsensusa ulaşmayı arzu etmektir (bk. Yılmaz, 2000: 84-89).

Tıpkı daha önce bahsedilen liberalizmin kendiliğinden düzen anlayışında olduğu gibi, Göran Therborn (1989: 52-55) da liberal görüşün ekonomik ayağı olan “serbest piyasa ekonomisi” mantığının, liberal demokrasinin temel kurumlarının ve ilkelerinin gelişmesinde oldukça etkili olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, serbest piyasa ekonomisindeki rekabetçi mantık, siyasal alanda farklı fikirler arasında da rekabetçi bir ortam sağlanarak barışçı ve uzlaşmacı bir siyasal kültür oluşmasında oldukça önemlidir.

Liberalizmin daha önce bahsedilen devleti sınırlama araçları çerçevesinden bakarsak David Beetham ve Kevin Boyle (1998: 32); özgür ve adil seçimler, açık ve sorumlu hükümet, anayasal olarak güvence altına alınmış medeni ve sivil haklar ile demokratik değerlere sahip bir sivil toplumu işleyen bir liberal demokratik sistemin dört temel unsurunu olarak saymıştır. Samuel Huntington ve Roberth Dahl da bir siyasal sistemin liberal demokratik olarak nitelenebilmesi için adil ve düzenli seçimlerin varlığı ile bütün yetişkinlerin eşit oy hakkına sahip olmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır (Beetham, 2014: 120-121; Schmitter ve Karl, 1993: 8). Benzer şekilde Stefan Melnik (2006: 40), liberal demokrasiyi tanımlarken; hukukun üstünlüğüne inanılan bir hukuk devletine, düzenli aralıklarla yapılan rekabetçi seçimlere, söz

konusu rekabetçi seçimlerde muhalefetin iktidara gelebilme şansının her zaman mevcut olmasına, iktidarı sınırlayan bir denge-fren sisteminin bulunmasına ve temel hak ve özgürlükleri koruyan birtakım sözleşmelerin bulunmasına vurgu yapmaktadır. Alan Ball (1973: 46-47) ise liberal demokratik bir sistem için; siyasal partiler arası rekabetçi seçimlerin, baskı ve çıkar gruplarının iktidardakileri etkileyebilmesinin; düşünce, ifade, din ve vicdan hürriyeti gibi sivil ve siyasal özgürlüklerin kanunlar tarafından güvence altına alınmasının, yargı bağımsızlığı temelli kuvvetler ayrılığı prensibinin benimsenmesinin ve hükümetin faaliyetlerini eleştirme özgürlüğünün her zaman saklı tutulması gerektiğini ifade etmiştir. Son olarak Dahl'a (2019: 99-100) referansla özetlersek bir liberal demokrasinin asgari temel ilkeleri anayasal olarak seçilmiş organların, özgür ve adil seçimlerin, siyasal eşitliğin; ifade, basın ve bilgiye ulaşabilme özgürlüğünün ve etkin bir sivil toplumun varlığıdır.

Liberalizm ve demokrasi arasındaki ilişkiyi kısaca incelediğimiz bu kısımdan sonra aşağıda liberal demokrasinin temel ilkelerini tek tek ve özel olarak ele alarak inceleyebiliriz. Bir önceki bölümde incelenen liberalizmin temel teorik varsayımlarıyla yakından ilişkili olan bu ilkeler bu kez demokrasiyle olan ilişkisi çerçevesinde incelenecektir.

2.5. Liberal Demokrasinin Temel İlkeleri

2.5.1. Özgürlük

Liberal demokrasinin özgürlük anlayışının felsefi temellerinde doğal haklar kuramı yatar. Buna göre bireylerin doğa durumunda dahi, yani toplum sözleşmesi sonucunda bireylerin irade ve rızasıyla ortaya çıkan siyasal toplumdaki devletten önce de sahip oldukları, devredilemeyen ve dokunulmaz olarak nitelenen hakları ve bunlardan doğan ve özgürlükleri vardır. Bu özgürlükler de esas olarak farklı iyi hayat anlayışları ve dünya görüşleri arasında istediğini benimseme şeklinde ortaya çıkan tercih özgürlüğüdür. Devlet, kendisinden önce de var olan doğal haklarla bağlıdır; bireylerin tercih özgürlüklerini korumak ve bu özgürlüklere saygı göstermek zorundadır. Bu bağlamda özgürlük, liberal demokrasinin çıkış noktasıdır ve en temel değeridir (Uygun, 2017: 130-131; Erdoğan, 1993: 67).

Anthony Birch, liberal demokrasi anlayışındaki özgürlük konusuna terminolojik bir açıklama getirmiştir. Birch (1993: 96-97), özgürlük kelimesinin İngilizce'deki farklı kelimelerle kullanımları üzerinden bir izah yaparak; "liberty" kelimesi ile sınırlamanın yokluğunun vurgulandığına, "freedom" kelimesiyle ise bireylerin bazı faaliyetlerde bulunabilme yeteneğine vurgu yapıldığını belirtmektedir. Bu doğrultuda Birch, liberal demokrasi anlayışındaki özgürlük yaklaşımının, İngilizce'de "sınırlamanın yokluğu" anlamında kullanılan "liberty" kelimesine daha yakın olduğunu ifade etmiştir. Başka bir deyişle

“liberty”, bir önceki bölümde bahsedilen birey özgürlüğü ve sınırlı devlet arasındaki ilişkinin tipik sonucu olan müdahale yokluğunu ve bireyin tercih özgürlüğünü ifade eder. Görüleceği üzere, liberal demokrasi ve özgürlük arasında zorunlu bir ilişki söz konusudur. Liberal demokrasi, özgürlük kavramına ve özgürlükleri koruyan kurumlara önem atfetmektedir. Başka bir deyişle, liberal demokrasi için özgürlük kavramı merkezi öneme sahiptir (Arblaster, 1999: 132-133; Melnik, 2006: 57; Berger, 1993: 33).

Liberal demokraside vatandaşlar arasında eşitlik özgürlükler yoluyla sağlanmaya çalışılır. Liberal demokraside, birey merkezci bir özgürlük anlayışıyla devlet düzeni dizayn edilmeye çalışılırken; vatandaşların refahı, toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanması, vatandaşlar arası eşitlik gibi konular kavramın demokrasi kanadınca karşılanmaya çalışılmaktadır (Aktaş, 2015: 94).

Liberal demokrasi anlayışında; devlet müdahalesinden özerk, bireysel bir özel alanın kabulü bağlamında özel-kamusal alan ayrımı son derece önemlidir. Birlikte yaşama alanı olan ve hukuk kuralları ile adalet prensiplerine tabi olan kamusal alanın aksine devlet müdahalesinin olmadığı ve bireyin tercihleri neticesinde özgürce mutluluğu arayıp hayatını sürdürebileceği bir özel alanın kabul edilmesi, bireylerin devletten önce geldiği ve toplumun kurucu unsuru sayıldığı bir anlayışın benimsenmesini gerektirmektedir. Liberal demokrasi anlayışında bireylerin özgürlükleri hem sınırlı devlet anlayışı hem de özel-kamusal alan ayrımı nedeniyle, zorunlu karşıtı olarak devletin keyfi müdahale yokluğu temelinde “negatif” bir anlamda tanımlanmaktadır (Turhan, 1997:69-70; Yılmaz, 2000: 40-41; Handlin, 1961: 9-10; Demir, 2010: 601). Bireylerin hedeflerinin ve amaçlarının belirli bir hayat anlayışına referansla devlet tarafından belirlendiği totaliter ve otoriter yönetimlerin aksine, özgürlüğe “negatif” bir anlam yükleyen liberallerin aksiyomu, her bireyin kendisi için en iyi olanı, yine en iyi kendisinin bildiği ve devletin bireylerin amaç ve hedeflerini belirleme noktasında bir müdahalesinin olmaması gerektiği düşüncesidir. Liberal demokrasi anlayışındaki özgürlük, bireylere yönelik “bir devlet müdahalesinin yokluğu” ve “devletten özgürlük” olarak anlaşılmaktadır. (Barry, 2018: 310; Schwarzmantel, 1985: 21; Lipson, 1993: 17; Dahl, 2019: 62-66).

Liberal demokrasi ve özgürlük ilişkisi söz konusu olduğunda, değinilmesi gereken önemli bir diğer nokta ise ifade özgürlüğüdür. Mill, farklı düşünceler arasında özgür fikri tartışma ve fikirler arasında bir rekabet ortamının bulunmasının, gerçeğe ulaşmada en etkili yol olduğunu ifade etmiştir. Bu doğrultuda Mill, kısıtlanmamış özgürlüklerin ilerlemeyi getireceğine inanmıştır. O, gerçeğin çok yönlü olduğunu ve farklı düşünceler arasındaki tartışma ve rekabet ortamından ortaya çıkacağını ifade etmiştir (Barry, 2018: 326-327). Düşünce ve ifade özgürlüğü kadar onun tamamlayıcısı olan örgütlenme özgürlüğü ve basın

özgürlüğü gibi özgürlüklerin varlığı ve bu özgürlüklerin devlet tarafından güvence altına alınmış olması da liberal demokrasi açısından hayati öneme sahiptir. Birbirinden farklı düşüncelerin, siyasi alanda ifade edilebiliyor olmaları ve farklı düşünceleri siyaset sahnesinde birbirleriyle rekabet edebiliyor olmaları siyasi çoğulculuk açısından çok önemlidir. Bu bağlamda liberal demokrasinin vatandaşlarına, birbirlerinden farklı düşüncelerin aralarında rekabet edebilecekleri bir siyasal alanı sunuyor olması gerekmektedir. Liberal demokrasi anlayışındaki söz konusu özgürlüklerin, vatandaşlar arasında uzlaşmayı geliştirmek ve sorunları gidermek adına, vatandaşları kamusal politik tartışmaya ve karar alma süreçlerine dahil olmaya cesaretlendirdikleri ifade edilmektedir (Yılmaz, 2000: 20; Özdemir vd., 2006: 266; Şahin, 2008: 8; Beetham, 2014: 69; Aktan, 2017: 20; Schmitter ve Karl, 1993: 7). Bu da bize birazdan aşağıda detaylıca tartışacağımız çoğulculuk ve konsensus ilişkisi çerçevesinde kapsayıcı bir kamusal politik tartışmayı yaratmayı liberal demokrasi için gerekli kılar.

Bununla birlikte Norman Barry (2018: 303), liberal demokrasi anlayışındaki özgürlüğü sadece kısıtlamanın veya müdahalenin yokluğu olarak tanımlamak yerine, “bireysel tercihlerin kısıtlanmamışlığı” şeklinde tanımlamanın daha uygun olabileceğini ifade etmiştir. Çünkü Barry’e göre özgürlük, sadece tercih yapmak olarak algılanmamalı, genişletilmiş fırsatlar çerçevesinde belli bir şeyi yapmaya karar vermek şeklinde de düşünülmelidir. Bu konu temelde pozitif özgürlük anlayışı çerçevesinde şekillenen ve bireyin gerçekten özgür olabilmesi için devlet tarafından birtakım olanaklarla donatılması ile belli toplumsal olanak ve fırsatların devlet eliyle yaratılması konusundaki tartışmalarla ilgilidir. Oldukça önemli olan bu tartışmalar bu aşamada bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır.

2.5.2. Sınırlı Devlet, Sınırlı İktidar: Minimal Devlet Anlayışı

Liberal demokrasi kuramı, “koruyucu demokrasi” olarak da isimlendirilmektedir. Bunun sebebi, liberal demokrasi anlayışının merkezine bireyi koyarak devletin bireylere yönelik keyfi müdahalede bulunmasını engellemeyi hedeflemesidir. Bireysel hak ve özgürlüklerin devlete karşı anayasal olarak güvence altına alınması, koruyucu liberal demokrasinin en temel ilkesidir diyebiliriz (Bal, 2014: 223).

Liberal demokrasi anlayışındaki sınırlı devlet ilkesinin temel dayanak noktası, gücün yozlaşma eğiliminde olduğuna olan inançtır. Liberaller iktidarın kötüye kullanılmaya ve yozlaşmaya eğilimli olduğuna ve bu doğrultuda bireysel özgürlükleri tehdit edebilme ihtimalinin bulunduğu inanmaktadırlar. Bu bağlamda liberaller, sınırlandırılmamış yani

mutlak bir gücün, mutlaka yozlaşacağını düşünmektedirler. (Dahl, 2019: 86; Yılmaz, 2000: 115).

Liberal demokrasi anlayışındaki sınırlı devlet prensibi, önceki başlıkta ele alınan bireysel özgürlüklerle de yakından ilgilidir. Liberal düşünce açısından, bireysel özgürlüklerin güvence altına alınabilmesi için sınırlandırılmış bir iktidarın olması bir zorunluluktur (Holden, 2007: 22-23). Bireysel özgürlüklerin korunması ve güvence altına alınabilmesi için anayasal hukuki bir çerçevenin varlığı şarttır (Barry, 2018: 304-305).

İktidarın veya devletin hareket alanının anayasal olarak sınırlandırıldığı kurumsal bir yapının varlığı, liberal demokrasi anlayışının ayırt edici özelliğidir. Liberal demokraside çoğunluk karşısında sayıca azınlıkta olan vatandaşların, iktidarda bulunanların keyfi uygulamalarına karşı korunması amaçlanmaktadır. Bunun temel nedeni; özellikle ünlü düşünür Alexis de Tocqueville'in de işaret ettiği gibi, çoğunluk yönetiminin, çoğunluğun tiranlığına dönüşerek, azınlıkta kalanların temel hak ve hürriyetlerine zarar vermesi riskinin her zaman ihtimal dahilinde olmasıdır. Bu bağlamda, güçlü bir liberal demokrasi için devletin yetki ve hareket alanının mümkün olduğu kadar sınırlanması gerektiğine inanılmaktadır. (Aktaş, 2015: 94; Beetham, 2014: 83-85; Nodia, 1993: 40; Demir, 2010: 606; Beetham ve Boyle, 1998: 5; Aktan, 2017: 20; Berger, 1993: 31).

Bireysel hak ve özgürlüklerin devlete karşı anayasal olarak güvence altına alınmasını ifade eden anayasacılık geleneği, temelde iktidarın hukukla sınırlandırılması ile ilgilidir. Bu bağlamda, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğünü esas alarak insan onuru ve iktidar arasında bir denge kurulmasını amaçlayan anayasacılık, bireyin özgürlüğünü temel bir değer olarak görmekte, özel-kamusal alan ayırımına vurgu yaparak da bireyin kendi tercihleri doğrultusunda kendi iyi hayat anlayışına göre yaşayabileceği bir hayatının kanunlarla güvence altına alınmasını ifade etmektedir. Başka bir deyişle, liberal demokrasi anlayışında bireyin kendi özel alanında kendi iyi hayat anlayışına göre yaşamını sürdürmesine devlet tarafından herhangi bir müdahalede bulunulmaması anayasal olarak güvence altına alınmak istenmekte ve devletin yetkileri bu şekilde sınırlandırılmaya çalışılmaktadır (Aytekin, 2000: 107-111; Held, 2006: 78; Bal, 2014: 223; Tunç, 2008: 1119; Melnik, 2006: 39; Şahin, 2008: 12-13).

Bu doğrultuda Norman Barry'e (2018: 94-95) göre hukuk devleti ilkesi, temel olarak bireylere kanunlardan nasıl etkileneceklerinin bildirilmesi ile ilgilidir. Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğünün sağlanması için, kanunlar özel kişi ve grupları kayırmayacak şekilde genel olmalı, kanunlar önünde tüm vatandaşlar eşit kabul edilmeli ve eşit değer görmeli, bütün kanunlar geçmişe yürüyemez nitelikte olmalı ve iktidardakiler dahil herkesi bağlayıcı nitelikte olmalıdır. Hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti prensibi, anayasacılık ile doğrudan bağlantılıdır

ve kuvvetler ayrılığı, yazılı kanunlar sistemi gibi genel kurallarla da doğrudan ilişkilidir (Aktan, 2017: 20; Melnik, 2006: 39; Demir, 2010: 603; Dahl, 2019: 60-62; Beetham ve Boyle, 1998: 15).

Kuvvetler ayrılığı ilkesine göre gücün tek bir elde toplanarak yozlaşmasını ve çoğunluğun tiranlığı riskini önlemek için modern devletin teşkilat yapısını oluşturan yasama-yürütme-yargı güçleri birbirinden ayrı olmalıdır. Liberal demokrasi anlayışının idealize ettiği özgürlükçü bir düzenin kurulabilmesi için iktidarın kötüye kullanılmasının önüne kuvvetlerin ayrılması yoluyla geçilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, devletin yasama-yürütme-yargı şeklindeki bağlayıcı karar alma güçleri, birbirlerinde ayrı ama aynı zamanda da birbirleriyle koordineli şekilde oluşturulmalı, bunların birbirlerini dengelemesi sağlanmalıdır. Başka bir deyişle iktidar, bölünerek sınırlandırılmalıdır (Montesquieu, 1998: 234-247; Uygun, 2017: 121-122; Yılmaz, 2000: 114; Aktan, 2017: 21; Beetham, 2014: 69; Özdemir vd., 2006: 266; Bracher, 1993: 78; Soysal, 1990: 47; Teziç, 2003: 393).

2.5.3. Siyasal Temsil ve Çoğunluk Prensibi

Daha önce de belirtildiği gibi demokrasi modern zamanlarda tarih sahnesine büyüyen coğrafyalar ve artan nüfus nedeniyle temsili formda geri dönmüştü (Şahin, 2008: 9-10; Arblaster, 1999: 118-126). Temsil mekanizmasının demokrasi ile birlikte anılmaya başlandığı zaman diliminin 18. yüzyıl olduğu görülmektedir. Demokrasi ile temsil mekanizması arasında bağlantı kuran ilk görüşler İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Demokrasinin uygulamaya yönelik bir formu olan temsil mekanizması, ilk olarak İngiliz iç savaşı sırasında monarşik bir yönetim anlayışına karşı cumhuriyetçi bir çizgi benimsemiş Püritenler tarafından ortaya atılmıştır. O dönem İngiltere’inde, devlet yönetiminde halk egemenliği düşüncesi etrafından örgütlenen ilk siyasal hareket olan Levellers da temsili bir yönetim anlayışını destekleyen bir çizgide siyaset sahnesinde faaliyet göstermiştir (Wootton, 1995: 71).

Antik Atina’daki doğrudan formundan farklı olarak modern liberal demokrasilerde vatandaşlar yönetime temsilcileri aracılığıyla katılmaktadırlar. Temsili demokrasinin ilk pratik örneklerinde vatandaşların oy verme hakkı, son derece sınırlı bir şekilde dağıtılmıştır. Bireylerin oy verme hakkına sahip olabilmeleri; mülkiyet, eğitim durumu, vergi verme, ırk, cinsiyet gibi değişkenlere bağlılık göstermiştir. Bu açıdan genel ve eşit oy ilkesine, temsili demokrasinin ilk pratik örneklerinde rastlanmaz. Liberal demokrasi anlayışının vazgeçilmez unsurlarından olan genel ve eşit oy ilkesinin demokratik rejimlerde pratikte yerleşmesi ancak 20. yüzyılın ortalarından sonra gerçekleşmiştir (Uygun, 2017: 126).

Liberal demokrasi anlayışında vatandaşlar, devlet yönetimine düzenli aralıklarla yapılan rekabetçi seçimler ile katılmaktadırlar. Vatandaşlar, bu seçimler aracılığıyla temsilcilerini seçerek, temsili bir meclisin oluşmasında rol oynarlar. Bu meclisin, vatandaşlarının istek ve çıkarlarını gözeterek faaliyette bulunacağına inanılmaktadır (Beetham, 2014: 70; Şahin, 2008: 22). Temsil mekanizması ve düzenli aralıklarla yapılan rekabetçi seçimler aracılığıyla vatandaşlar hükümeti yani yönetme yetkisini elinde bulunduranları denetlemekte, meclis de vatandaşlar adına hükümeti yani yönetme gücüne sahip olanları denetlemektedir (Beetham ve Boyle, 1998: 8).

Liberal demokrasi anlayışında, devleti yönetmeye istekli olanlar söz konusu seçimlere genellikle siyasi partiler aracılığıyla katılmaktadırlar. Fakat kişilerin seçimlerde bireysel olarak da aday olabilmeleri mümkündür. Liberal demokraside temsil mekanizmasının etkin ve sorunsuz bir şekilde işlemesi için, seçimlerin adil ve özgür olarak yapılmasının yanı sıra devletin bütün siyasi partilere ve bütün adaylara eşit mesafede durması gerektiği ifade edilmektedir. Söz konusu bu durum, örgütlenme ve düşünce özgürlüğü ile doğrudan bağlantılıdır (Aktaş, 2015: 90-93; Demir, 2010: 602; Yılmaz, 2000: 20; Aktan, 2017: 17).

Bu çerçevede liberal demokrasi için hayati olan nokta iktidarın şiddete başvurulmaksızın seçimler yoluyla değiştirilebiliyor olmasıdır. Rekabetçi seçimler aracılığıyla, muhalefette veya azınlıkta bulunanların iktidara gelebilmelerine fırsat tanınıyor olması, liberal demokrasi anlayışının en önemli unsurları arasında yer almaktadır. Seçimi kaybedenlerin bu duruma saygı duyarak durumu kabullenmeleri, demokratik yollarla iktidara gelenlerin meşruiyetini de güçlendirmektedir. Özetle liberal demokrasi anlayışındaki temsil mekanizmasının, iktidar değişimlerinde barışçı bir yol sunduğu ve rızaya dayalı bir sistem idealize ettiği görülmektedir (Melnik, 2006: 42; Held, 2006: 78; Beetham, 2014: 124; Bal, 2014: 223).

Liberal demokratik anlayıştaki temsil mekanizmasında çoğunluğun yönetimi prensibi kabul edilmiştir. Çoğunluk yönetimi prensibi halkın tamamının yönetimi anlamına gelmemekle beraber, karar alma süreçlerinde halkın tamamını kapsayacak ve belli bir kesimin yararına değil de genel itibarıyla kamunun yararına kararlar alabilecek bir işleve sahip olmalıdır. Bu bağlamda, karar alma süreçlerinde tartışma ve uzlaşma mekanizmasının etkin bir şekilde kullanılması, çoğunluğun despotizmi veya çoğunluğun tiranlığı tehlikesinin hayat bulmasını engellemek adına son derece önemlidir (Holden, 2007: 47-52; Tunç, 2008: 1118; Giritli ve Sarmaşık, 2001: 50). Norman Barry (2018: 431)'e göre çoğunluğun yönetimi prensibi, farklılıklara rağmen bir arada yaşayan bir toplumun içinde belli grupların hayati çıkarlarının zarar görmemesi ve tehlike altında olmaması şartıyla kabul edilebilir bir prensiptir.

Liberal demokrasi anlayışındaki çoğunluk yönetimi ilkesi her yönüyle mükemmel olmasa da uygulamada birçok demokratik devlet tarafından benimsenmektedir (Yılmaz, 2000: 87; Arblaster, 1999: 100-107). Bunun sebebi ile ilgili olarak David Beetham ve Kevin Boyle (1998: 21), çoğunluk yönetimi prensibinin demokratik mükemmelliğin en iyi örneği olmadığını fakat karar almanın ve sonuca ulaşmanın “en çabuk” ve “en kaba” yolu olduğunu ifade etmişlerdir.

Beetham (2014: 48)’a göre liberal demokrasi anlayışındaki çoğunluk esasına dayanan karar alma mekanizması sadece siyasal eşitlik ilkesi temelinde savunulabilir. Başka bir deyişle, siyasal anlamda eşitliğin temel argüman olarak kabul edilmediği çoğunlukçu bir karar alma mekanizması, liberal demokratik perspektif açısından meşru ve kabul edilebilir değildir.

2.5.4. Eşitlik

Monarşi, aristokrasi, teokrasi gibi diğer siyasal sistem ve rejimlere kıyasla liberal demokrasi bireylere, evrensel ve eşit temelde oluşturulmuş vatandaşlık hakları sağlamakta ve bireyin kabul görme arzusunu rasyonel biçimde ele alarak gözetmektedir. Başka bir deyişle, liberal demokrasi anlayışının altında yatan temel psikolojik zorunluluk evrensel ve eşit genel kabul görme arzudur (Fukuyama, 1993: 61).

Robert Dahl (2019: 76-79), özsel eşitlik kavramından yola çıkarak yaşam, özgürlük, mutluluk gibi kriterler bakımından bir insanın diğerine kıyasla özü itibarıyla daha değerli olmadığını ifade etmiştir. Ona göre insanların sahip oldukları iyi hayat anlayışları ve dünya görüşleri özsel olarak eşit derecede değerli ve önemlidir.

Norman Barry (2018: 269) de, bireylerin en azından hiç kimsenin tercihlerinin bir başkasının tercihiyle üstün olmaması anlamında eşit olduklarını ifade etmektedir. Başka bir deyişle, her insanın tercihi özü itibarıyla değerli olarak görüldüğü için, diğer insanların tercihleriyle eşit düzeyde (yani asgari düzeyde eşit) değere sahip olduğu belirtilmektedir.

Mustafa Erdoğan (1993: 67) ise, liberal demokrasi açısından eşitliğin, haklar bakımından bir ayrımcılık yasağını ifade ettiğini belirtmiştir. Liberal demokratik yönetimlerde söz konusu ayrımcılık yasağı “hukuk önünde eşitlik” şeklinde güvence altına alınmıştır. Başka bir deyişle, liberal demokrasi anlayışında tüm vatandaşların kanun önünde eşit oldukları kabul edilmektedir (Özdemir vd., 2006: 265-266; Demir, 2010: 601-602).

Anthony Arblaster (1999: 70-71), liberal demokrasi anlayışındaki bahsedilen bu tüm vatandaşların eşit haklara ve eşit değere sahip oldukları yönündeki inancın liberal teori içerisindeki “faydacılık” ekolünden esinlenerek oluşturulduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda, liberal demokrasi anlayışındaki kanun önünde eşitlik ve hukuk devletinin varlığı,

farklılıklara sahip bireylerin kendi iyi hayat anlayışlarının güvence altına alınması için gerekli görülmektedir (Barry, 2018: 263-267)

Liberal demokrasinin eşitlik anlayışı, karar alma süreçlerindeki siyasi bir eşitliği de zorunlu kılmaktadır. Siyasal eşitlik ile anlatılmak istenen şey bireylerin; ırk, dil, din gibi farklılıkları sebebiyle siyasi karar alma süreçlerine katılma fırsatlarından keyfi olarak yoksun bırakılmamalarıdır (Barry, 2018: 431). Bu bağlamda, liberal demokrasi anlayışına göre kendilerine bakmaktan aciz oldukları kanıtlanmış olanlar dışında tüm vatandaşlar, karar alma süreçlerine dahil olma noktasından eşit statüde olmalıdırlar. Tüm vatandaşların demokratik karar alma süreçlerine katkıda bulunmada yeterince nitelikli oldukları kabul edilmelidir. Çünkü, daha önce de belirttiğimiz gibi, liberal demokrasi anlayışına göre bireyler, rasyonel karar alabilen akılcı varlıklar olarak kabul edilmektedirler (Dahl, 2019: 89-90).

Bu çerçevede, liberal demokrasideki karar alma süreçlerinin etkin formu olan temsil mekanizmasına göre, her vatandaşın yapılacak rekabetçi seçimlerde “bir” ve “eşit” oya sahip olması şarttır. Liberal demokrasi anlayışındaki temsil mekanizması ile beraber işletilen ve yukarıda bahsedilen çoğunluk usulü veya çoğunluk prensibi, siyasal eşitlik ilkesini ihlal etmediği ölçüde, yani rekabetçi seçimlerde tüm vatandaşlara bir ve eşit oy hakkı tanındığı takdirde kabul edilebilir ve meşru görülmektedir (Şahin, 2008:11; Holden, 2007: 18-21; Beetham ve Boyle, 1998: 3; Dahl, 2019: 49; Arblaster, 1999: 108-117; Yılmaz, 2000: 20; Tunç, 2008: 1119; Beetham, 2014: 51).

2.5.5. Devlet Tarafsızlığı ve Laiklik

Liberal demokrasinin en önemli ilkelerinden ve temel varsayımlarından birisi devlet tarafsızlığıdır. Daha önce bahsedilen bireyin değerli oluşu, tercih özgürlüğü ve farklı iyi hayat anlayışı ve dünya görüşlerinin toplumda bir arada yer alması şartları düşünüldüğünde bireyin özgürlüğünü maksimize etmeyi amaçlayan bir liberal devlet tüm iyi hayat anlayışlarına karşı tarafsız olmalı, bunlardan herhangi birini benimsememeli ve bireye empoze etmemelidir. Din de bir iyi hayat anlayışı olduğuna göre, devletin aynı zamanda laik bir temelde inşa edilmesi de liberal devlet tarafsızlığının gereğidir. Başka bir deyişle, liberal demokrasi anlayışındaki devlet tarafsızlığı ilkesi, devleti her türlü dini, ahlaki ve bireysel iyi hayat anlayışı karşısında tarafsız olarak konumlandırmakta ve özü itibarıyla devlet işleri ile dini konuları birbirlerinden farklı alanlarda değerlendirmektedir.

Liberal demokraside devlet tarafsızlığı anlayışının gelişmesinde Avrupa’da iki yüz yıl süren din savaşları, Katolik Kilisesi’nin baskıcı rolü ile Protestanlığın yeni bir mezhep olarak ortaya çıkışı ve siyasi otorite ile dinsel otoriteye yönelik takındığı tutum son derece etkili

olmuştur. Protestanlık, Katolikliğin aksine, dinde bireyselliği vurgulayarak dini konularda herkesin kendi vicdanına göre karar verebileceğini savunmuştur. Protestanlık, din ve vicdan özgürlüğünü savunmaktadır. Dinsel dogmalar yerine akıl ve bilime önem vererek, din ve vicdan özgürlüğünü güvence altına alan, laik ve tarafsız bir devlet düzeninin kurulmasına olumlu katkılar yapmıştır (Uygun, 2017: 132-135). Max Weber'in (Beetham, 2014: 139-141) de belirttiği gibi, Protestanlıktaki "bireysel sorumluluk anlayışı demokratik bir toplumsal düzenin oluşmasında ve din ile devlet işlerinin birbirinden ayrı şekilde yürütülmesinde teşvik edici bir rol oynamıştır".

Batı'da devlet yönetiminde devlet tarafsızlığının sağlanması adına yapılan ilk uygulamalar 1660'lı yıllarda Amerika'da ve İngiltere'de gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmede Protestanlık mezhebiyle bağlantılı olan püriten ahlak anlayışının etkili olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılarak devletin tarafsız bir rol üstlenmesi yoluyla bireysel özgürlüklerin korunmasında daha başarılı olunacağına inanılmıştır (Yılmaz, 2000: 103-104).

Bu çerçevede liberal demokrasi anlayışındaki egemenlik anlayışında da bir değişim yaşandığı görülmüş, tanrısal egemenlikten beşerî egemenliğe geçiş yaşanmıştır. Liberal demokrasi, tanrısal kökenli herhangi bir egemenlik anlayışını reddetmekte ve laiklik temelli bir millet/halk egemenliği ve devlet tarafsızlığı idealini benimsemektedir (Demir, 2010: 605).

Özetle liberal laik devlet, din karşıtı değil dini hoşgörü, din ve vicdan özgürlüğü ve demokrasi esasları üzerine kurulu bir devlettir. Liberal demokrasi anlayışına göre, bireysel inanç ve değerlere devlet müdahale etmemelidir. Başka bir deyişle, bireyleri ilgilendiren ortak iyinin belirlenmesi veya bağlayıcı hukuk kurallarının oluşması noktasında herhangi bir spesifik dinin öğretileri referans alınmamalı, din siyasal alanda etkili olmalıdır (Beetham, 2014: 70; Yılmaz, 2000: 82-83; Aktan, 2017: 21). Bu da aşağıda inceleyeceğimiz laik neden ve dini argümanların kamusal politik tartışmaya girememesi ilkelerinin temelini oluşturur.

2.5.6. Çoğulculuk

Aristoteles, siyasetin çoğulcu bir yapıda olması gerektiğini ve her çeşit radikalliği önlemek adına bir orta sınıfın gerekliliğini, günümüz modern dönem demokrasi anlayışından çok zaman önce vurgulamıştır. Bununla aslında çoğulculuk ekseninde bir orta yolun bulunmasına/ortak paydaya ulaşmaya ve farklı görüşlerin uzlaşması için bir fırsat yaratılmasının gerekliliğine vurgu yapılmış olmaktadır (Bracher, 1993: 72).

Karl Dietrich Bracher (1993: 77), İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hazırlanan Alman anayasasından yola çıkarak, liberal demokratik anlayışı benimsemiş devletlerin özgürlükçü

hukuk prensibini benimsemiş ve karşılıklı hoşgörü prensibini kabul etmiş nitelikte olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Siyasi faaliyetlerin çoğulculuğu ve serbestliği, liberal demokratik devletlerin anayasal olarak güvence altına almaları gereken en önemli hak ve özgürlüklerden biri olarak görülmektedir. Bracher (1993: 74), kamusal politik tartışmada çoğulculuğu benimsemiş bir demokrasi anlayışına karşı ortaya konmuş olan tüm siyasi fikir ve teorilerin güçlü bir şekilde reddedilmelerinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Stefan Melnik (2006: 42) de, farklılıklara sahip bireylerin bulunduğu çoğulcu bir toplum için, tatminkâr ve yegâne yönetim biçiminin liberal demokrasi olduğunu ifade etmiştir. Peter L. Berger (1993: 35) ise, demokrasinin kendi başına bir değer olduğunu ve iyilikleri de kendi içinde taşıdığını ifade etmiştir. Bu doğrultuda Berger (1993: 36), liberal demokrasinin çoğulculuğu teşvik ederek desteklediğini ve toplumun farklı kesimlerinin bir arada var olabilmelerine imkân tanıyan bir siyaset sistemi olduğunu ifade etmiştir.

Liberal demokrasi anlayışına göre bireyler, kendi mutluluklarını arama noktasında söz konusu bütün alternatifler arasından kendilerine en uygun iyi hayat anlayışını seçme hakkına ve özgürlüğüne sahiptirler. Bu bağlamda liberal demokrasi anlayışındaki çoğulculuk ilkesine göre, eşit insan onurundan hareketle farklı iyi hayat anlayışlarını benimsemiş herkese eşit şekilde saygı gösterilmesi gerekmektedir. Çünkü demokrasi, ancak vatandaşların farklılıklarına rağmen bir arada yaşama isteklerinin bulunması durumunda sürdürülebilir bir hal almaktadır. Çoğunluğa sahip olan iktidardakilerin farklılıkları yok saymadan ve çoğulculuk anlayışını göz ardı etmeden devlet yönetimindeki yönetsel mekanizmayı işletmeleri gerekmektedir (Beetham ve Boyle, 1998: 23-24; Şahin, 2008: 20; Beetham, 2014: 41-42; Bracher, 1993: 73).

Bu noktada David Beetham (2014: 45)'a göre liberal demokratik anlayış, ortak sorunlara çözüm arayışları noktasında karşılıklı bağımlılık ilişkileri de göz önüne alındığında, farklı gruplar ve görüşler arasında bir müzakere mekanizmasının olmasını gerektirmektedir. Kamusal politik kararların işte söz konusu müzakerelerden sonra alındığı zaman meşru olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle liberal demokratik anlayış, hoşgörüye dayanan fikri tartışma ortamının bulunduğu ve farklı görüşlerin birbirleriyle rekabet edebilecekleri çoğulcu bir kamusal politik tartışma ortamını idealize etmektedir. Başka bir deyişle, farklılıkların barış içerisinde bir arada yaşayabilmeleri için kamusal politik tartışmada çoğulcu bir ortamın olması gerekmektedir (Giritli ve Sarmaşık, 2001: 50; Yılmaz, 2000: 83; Tunç, 2008: 1118; Aktaş, 2015: 99). Peki liberal demokrasi bu demokratik kamusal politik tartışmayı ve bu tartışma sonucunda oluşacak konsensusun çoğulculuğa ve farklılıklara saygılı olmasını nasıl formüle ve garanti eder? Sıradaki bölümde bu soruya cevap arayacağız.

2.6. Liberal Kamusal Politik Tartışma ve Rasyonel Konsensus

2.6.1. Liberal Kamusal Alanın Oluşumu ve Gelişimi

Liberal demokrasi anlayışındaki kamusal politik tartışmaya geçmeden önce, liberal düşüncenin kamusal alanı nasıl tanımladığına değinmek yerinde olacaktır. Çünkü klasik liberal düşüncenin kamusal alanı anlayış biçimi ve tanımlaması ile kamusal politik tartışmayı ele alışı arasından önemli bir ilişki bulunmaktadır.

Klasik liberal anlayış çerçevesinde kamusal alanı tanımlarken 17. ve 18. yüzyıllardaki burjuvazi ve liberalizm arasındaki ilişkiye değinmek gerekir. Bu bağlamda, 17. ve 18. yüzyıllarda burjuvazinin mutlak iktidar karşısında vermiş olduğu mücadelenin liberal düşünürler tarafından desteklendiği söylenebilir. Mutlakiyetçi iktidar anlayışına karşı bireysel hak ve özgürlük mücadelesi noktasında burjuvazi ile liberal düşünürlerin aynı ortak paydada buluştukları görülmektedir (Köroğlu, 2014: 1495; Kırık, 2005: 108).

Modern kamusal alanın oluşumunun 18. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde kafe, tiyatro ve salon gibi alanlarda gerçekleşen toplantılar ve bu toplantılardaki tartışma ortamı, kamusal alanın ve kamusal politik tartışmanın ilk olarak oluşmaya başladığı ortamlar olarak değerlendirilebilir. Kamusal alan, önceleri edebiyat ve sanat eleştirileri etrafında ortaya çıkmış, ilerleyen süreçte siyasal tartışmalar da salon toplantılarının önemli konuları haline gelmiştir. Söz konusu kafe, tiyatro ve salonlardaki tartışma ortamı, modern dönemde demokrasinin yeniden ortaya çıkmasında önemli rol oynamış ve siyasi sorunların kamusal tartışma ile çözülebileceği düşüncesinin gelişmesinde oldukça etkili olmuştur (Melton, 2011: 24; Sunay, 2002: 54; Falay, 2014: 54; Ercins, 2013: 300).

Kamusal alanı tanımlarken farklı görüşlerin ve ideolojik değerlendirmelerin farklı tanımlamalar yaptığını ifade etmek gerekir. Fakat çalışmanın bu bölümünde klasik liberalizmin kamusal alanı nasıl tanımladığı ele alınacaktır. Bu bağlamda klasik liberal düşünce doğrultusunda kamusal alan; toplumsal hayat içerisindeki farklı fikirlerin, iyi hayat anlayışlarının ortaya çıktığı, gelişim gösterdiği ve müzakere edildiği bir alan olarak tasvir edilmektedir (Özbek, 2004: 40-41). Başka bir deyişle liberal kamusal alan; farklılıklara sahip bireylerin siyasi konular üzerinde tartışmak, fikir sahibi olmak ve tercihler yapmak için bulundukları ve bu doğrultuda siyasetin meşrulaştırılma alanı olarak ifade edilmektedir. Kamusal alan, farklılıklara sahip bireylerin sahne aldığı ve kamusal sorunlara çözümlerin arandığı bir alan olarak da tanımlanmaktadır (Dacheux, 2012: 21). Bununla beraber kamusal alanı, akla dayalı ve pozitivist temelli ilkelerin egemen olduğu ve insan aklının kullanımının şart koşulduğu bir alan olarak tanımlayanlar da mevcuttur (Falay, 2014: 56; Dacheux, 2012: 15-16).

Görüldüğü üzere liberal perspektiften kamusal alan, siyasal sürecin belirlendiği alandır. Bu alan, farklılıkların rekabet halinde olduğu, temel hak ve özgürlüklerin düzenlendiği alanı ifade etmektedir. Siyasal meşruiyetin merkezinde de birey ve bireylerden kaynaklanan farklılıkların uzlaştırıldığı bu alan bulunmaktadır (Ercins, 2013: 304; Demir ve Sesli, 2007: 283-284).

Kamusal alanın ne olduğunu ifade ederken özel alanın da ne olduğunu ve neyi ifade ettiğini de tekrar belirtmek gerekmektedir. Yukarıda da kısaca açıklanmaya çalışıldığı gibi, liberal kamusal alan, bir şeyin herkese mal edildiği ve toplumun tamamını ilgilendiren konuların tartışıldığı alanken, özel alan bireylerin kendilerini ilgilendiren konuların yer aldığı, kişisel ve bireylerin kendi vicdanlarıyla ilgili olan alandır (Turan ve Aydilek, 2017: 283; Sarıbay, 2000: 17). Bu çerçevede Locke özetle kamusal alanı; rasyonelliğin, kamusal politik tartışmanın gerçekleştiği ve toplumsal sözleşmenin yapıldığı alan olarak tanımlamıştır. Locke özel alanı ise, kamusalın aksine rasyonellik yerine duyguların ön planda tutulduğu, devlet yönetimi ile ilgili olmak yerine aile ile ilgili alan olarak tanımlamıştır (Göze, 2016: 175; Turan ve Aydilek, 2017: 284). Bu iki alanın ayrı olması gerekliliği ise liberalizmde birey özgürlüğünü garanti ve maksimize eden en önemli araçlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.6.2. Özel–Kamusal Alan Ayrımı

Aydınlanma düşüncesi ve sanayi devrimi etkisinde gelişen ve ortaya çıkan modern toplumda kamusal alan “sekülerleşme ve bireyselleşme” ekseninde tanımlanmıştır. Bu doğrultuda modernizmin ve aydınlanma düşüncesinin etkisinde gelişen liberal düşünceye göre din, metafizik, etik vb. gibi özel konular, kamusal alanın sınırlarının dışında bir yere konumlandırılmıştır (Taş ve Berköz, 2015: 83-84; Köroğlu, 2014: 1494). Bu yer özel alandır. Liberal düşünce, dünyevi olanın yani akıl ve bilimle kavranabilecek olanın tanrısal olana yani din ile ilgili olana üstün kabul edilmesi anlayışını benimsemektedir. Bu perspektife göre din, bireyin özel alanına ilişkin bir konu olarak değerlendirilmektedir ve dini konuların kamusal alan ile ilişkili olamayacağı kabul edilmektedir (Köroğlu, 2014: 1499; Heclö, 2003: 6-7).

Görüldüğü üzere klasik liberalizmde özel ve kamusal alan birbirlerinden ayrı alanlar olarak kabul edilmiş, ayrıca sivil toplum da devletten ayrı bir alan olarak konumlandırılmıştır (Neocleous, 2013: 5; Turan ve Aydilek, 2017: 84; Koç, 2015: 91-94; Falay, 2014: 55). Buradaki temel kaygı hem sivil toplum hem de özel alanı devlet müdahalesinden ve olası keyfi müdahalelerden korumaya çalışmaktır. Liberal demokraside siyasal yani kamusal alan toplumun tamamı için bağlayıcı kurallar ve politikaların üretildiği alan olarak düşünülmektedir. Bu anlamda herkesi bağlayıcı kurallar tek bir spesifik iyi hayat anlayışı ve dünya görüşüne, ya

da özellikle belirli bir dinin öğretilerine göre şekillenmemelidir. Böylesi bir ihtimal hem liberalizmin birey özgürlüğünü koruma hem devleti sınırlama hem de devleti tarafsız kılma idealleri ile çelişir. Devlet tarafsız yani laik olarak bireyin özellikle özel alanda istediği dini seçme (veya seçmeme) özgürlüğünü garanti etmiş olur. Bu bağlamda laiklik din ile ilgili konuların özel alanda değerlendirilmesi sonucunu doğurur (Beetham, 2014: 251-252; Held, 2006: 78; Bal, 2014: 223).

Liberal perspektiften kamusal politik tartışmanın gerçekleşeceği kamusal alan devletten bağımsız bir alanı ifade etmektedir. Devletten özerk bir alan olarak tasvir edilen liberal kamusal alanda bireylerin özgürce hareket edebilmeleri için sivil ve siyasal özgürlüklerin anayasal olarak güvence altına alınmış olması gerekmektedir. Liberal kamusal alanda devletin hareket alanı ile kamusal alanın özdeş kabul edilmemesinin nedeni devletin ideolojik olarak tarafsız şekilde tahayyül edilmesidir. Sınırlı devlet anlayışına paralel olacak şekilde devlete sadece kamusal politik tartışmanın özgürce yürütülebilmesi için kuralları belirleme görevi verilmiştir (Sunay, 2002: 69-71).

Richard Rorty'e göre ise kamusal alan ile özel alanın kaynakları, ölçütleri ve amaçları birbirlerinden farklıdır. Rorty (1995: 264-265), kamusal alan ve özel alanın uzlaştırılmaya çalışılmasının başarısızlıkla sonuçlanacağına inanmaktadır. Çünkü ona göre göre kamusal alan ve özel alanın talepleri birbirlerinden farklılık göstermektedir. Rorty, özel alanın daha fazla özgürlük ve özerklik talep ettiğini düşünürken, kamusal alanın adalet ve dayanışmaya daha fazla önem verdiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre özel alan kamusal alanın sınırları içerisinde kalacak ve bu doğrultuda kamusal alan özel alanın bir belirleyicisi olacaktır. Başka bir deyişle Rorty, özel alanın içerisinde konumlandırılan her şeyin kamusal alan tarafından baskılanacağını ve özel alanın kamusal alana feda edileceğini belirtmektedir (Özkan, 2017: 62-64).

Özetle liberal perspektif açısından kamusal alan ve özel alan kavramlaştırılmaları birbirlerinin karşıtları olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda, bireylerin iç dünyaları ve inançları ile ilgili konular özel alana ait olarak kabul edilirken, rasyonellik ve bilimsellik bağdaşan konular kamusal alana ait olarak değerlendirilmektedir. Liberal düşünce, bu iki alanı birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmış alanlar olarak değerlendirmektedir (Ercins, 2013: 302; Çaha, 1998: 77-78). Bu nedenle liberal demokraside özellikle din ve devlet arasındaki ilişkiler katı ayrışmacı bir tarafsızlık ve laiklik anlayışı üzerinden inşa edilir. Liberal demokratik perspektifte kamusal alan, bilimsel ve nesnellik temelinde evrensel ve rasyonel kuralların hâkim olduğu bir alan olarak tanımlanırken, özel alan “tarafli, kişiye özgü, irrasyonel ve ayrıştırıcı” olarak tanımlanmaktadır (Alkan, 2016: 177). Bu nedenle de hukuken herkesi

bağlayıcı kuralların belirleneceği kamusal politik tartışmaya özel olan dini argümanlar giremez. Bu sayede devlet tarafsızlığı, sınırlı devlet ve birey özgürlüğü garanti edilmiş olur.

2.6.3. Liberal Kamusal Politik Tartışmada Laik ve Dini Argümanların Yeri

Liberal düşünce açısından çoğulculuğun ve farklılıklara saygının garantisi olan ve kamusal politik tartışmayı demokratik yapan şey bireylerin kamusal politik tartışmaya sahip oldukları dünya görüşleri ve iyi hayat anlayışlarından türeyen argümanlarla katılmaları olacaktır. Ancak herkes çoğu kez birbiriyle uzlaşamaz nitelikte iyi hayat anlayışı ve dünya görüşlerine sahip olduklarından, herkesi bağlayıcı hukuk kurallarının veya siyasalar ile politik tercihlerin uzlaşısı yoluyla belirleneceği bir kamusal politik tartışmaya tüm bu argümanları hiçbir filtreye tabi tutmadan sokmak uzlaşmayı imkânsız kılacaktır. Bu nedenle bireylerin kendi dünya görüşleri ve iyi hayat anlayışlarını tamamen terk etmeden kamusal politik tartışmaya katılmaları için şöyle bir yöntem geliştirilmiştir. Bireyler kamusal politik tartışmaya farklı iyi hayat anlayışları ve dünya görüşlerinden türeyen “rasyonel” argümanları sokmalıdırlar. Ancak bu “sınırlama” filtresi sayesinde herkesin üzerinde uzlaşabilecekleri bir uzlaşmaya varılabilir (Sunay, 2002: 59-60; Erdoğan, 1998: 355).

Görüldüğü üzere liberal kamusal politik tartışmada, söz konusu kamusal politik tartışmayı yani demokratik karar alma sürecini düzenlemek için bir “sınırlama doktrini” kabul edilmiştir. Bu sınırlama doktrini, toplumun tamamını ilgilendirecek kuralların belirlenmesinde politik kararların alınması için zorunlu olarak görülmüştür. Başka bir deyişle, liberal kamusal politik tartışmadaki sınırlama doktrini, vatandaşların dahil olacakları demokratik karar alma süreçlerine hangi argümanların kabul edileceği, hangi argümanların kabul edilemeyeceğini belirlemek için oluşturulmuştur (Alkan, 2016: 182; bk. Eberle, 2006: 203; Thaler, 2009: 5).

Daha önce belirtildiği gibi liberal demokrasi anlayışı, demokratik karar alma süreçlerinde pozitivist temelli bir rasyonalizmden hareket ettiği için, din ve devlet işleri arasında kesin bir ayrımı savunmaktadır. Bu nedenle liberal kamusal politik tartışmada, dini argümanlar ile dini olmayan argümanlar arasında katı, sert ve keskin bir ayrım söz konusudur (Alkan, 2016: 180; bk. Sajo, 2008: 624; Sajo, 2009: 2401; Bader, 1999: 620). Bu nedenle, dini rasyonalite ile liberal pozitivist rasyonalitenin arasında bir uyum olması mümkün gözükmemektedir (Köroğlu, 2014: 1500).

Liberal demokratik perspektif, kamusal politik tartışmayı laik bir temelde ele almaktadır. Bu nedenle dini konulara ilişkin politik argümanlar kamusal politik tartışmada kendilerine yer bulamamaktadır. Çünkü liberal kamusal politik tartışma, rasyonel politik argümanlar doğrultusunda rasyonel temelde gerçekleşmesi düşünülen bir düşünsel tartışma

ortamı olarak tasvir edilmekte ve dini argümanlar rasyonel olmadıkları gerekçesiyle kamusal politik tartışmaya kabul edilmemektedir (Taş ve Berköz, 2015: 91-92).

Liberal demokratik kamusal politik tartışmaya sadece rasyonel argümanlar girdiğinde bu sayede tartışma sonucunda *rasyonel bir konsensus* oluşacaktır. Bu yolla da herkes için bağlayıcı nitelikteki kurallar ve siyasal tercihler hiçbir dine dayanmayan, rasyonel argümanlar tarafından oluşacak, böylece herkes tarafından ortak olarak tasdik edilip rıza gösterilebilecektir. Bu şart liberal devlet tarafsızlığı ve laiklik ilkelerinin gereği ve sonucudur: dini argümanlar, herkes için bağlayıcı kararların alındığı, kanunların şekillendiği kamusal politik tartışmaya girmemelidir (Alkan, 2016: 182; bk. Audi, 1993: 692). Başka bir deyişle, kamusal tartışmaya katılacak olan argümanlar, bireylerin kendi iyi hayat anlayışları doğrultusunda, kapsayıcı ve dini nitelikte argümanlar olmamalıdır; demokratik karar alma süreçlerine katılacak argümanlar sadece kamusal yani rasyonel nedenlere dayanmalıdır (Dorfman, 2008: 289).

Daha teknik bir normatif açıdan bakarsak liberal düşünce, dini argümanların kamusal politik tartışmaya katılmalarına izin vermenin siyasal eşit katılım düşüncesiyle çelişerek dini argümanlara sahip bireylere kamusal politik tartışmaya katıldıkları takdirde bir ayrıcalık sağlayacağı gerekçesiyle karşı çıkmaktadır (Sajo, 2008: 625). Daha önce de incelenen liberal kamusal alan anlayışına göre kamusal politik tartışma; rıza ve uzlaşma ile sonuçlanacak politik tartışma olarak tasvir edilmektedir. Bu nedenle liberaller, irrasyonel olarak kabul ettikleri dini argümanların kamusal politik tartışmaya dahil edilmelerinin, kamusal politik tartışmanın rıza ve uzlaşma temelindeki sonuçlarını olumsuz etkileyeceğine inanmaktadırlar (Köroğlu, 2014: 1498). Bu dini argümanlar; eleştirel düşünce, laiklik ve çoğulculuk ilkeleriyle çeliştikleri gerekçesiyle kamusal politik tartışmanın dışında değerlendirilmektedirler (Sajo, 2008: 625-626; Rorty, 1994: 2; Marshall, 1993: 863).

Ayrıca liberal demokraside dini argümanların kamusal politik tartışmaya kabul edilmemesinin bir diğer nedeni dini argümanların ayrıştırıcı olabilecekleridir. Liberal demokratik görüş, farklılıklara rağmen barış içinde bir arada yaşayabilmek noktasında dini argümanları “uzlaşmaz” ve “tehlikeli” olarak niteler. Bu durum, dini argümanların “irrasyonel, kişiye özgü ve uzlaşmaz” olarak görülmeleri doğrultusunda kamusal politik tartışmanın dışında tutulmalarıyla sonuçlanır (Alkan, 2016: 181; bk. Perry, 1996: 1429; Dorfman, 2008: 291). Liberal demokratik perspektifin tanımlamış olduğu kamusal alan; din ve devlet işlerinin birbirlerinden keskin çizgilerle ayrıldığı bir alan olduğu için dini argümanlar tamamıyla özel alana ilişkin olarak değerlendirilir (Alkan, 2016: 181; bk. Elsthain, 2009: 8-10; Minkenberg, 2012: 3).

Buradan çıkarılan sonuç ya dini argümanların kamusal politik tartışmaya hiç giremeyeceği ya da ancak laik nedenlere dönüştürüldüklerinde girebilecekleridir. Bir diğer sonuç ise liberallerin aslında kamusal nedenleri doğaları gereği laik olarak kabul ettikleri ve laiklik ile tarafsızlığı aynı anlamda yorumladıklarıdır. Bu yaklaşım doğrultusunda klasik liberal demokratik perspektif, dini argümanlar içeren politik görüşleri otomatik olarak “özel, uygunsuz ve ihtilaflı” olarak değerlendirerek kamusal politik tartışmanın dışında değerlendirmektedir (Alkan, 2016: 184; bk. Sajo, 2008: 607; Bader, 199: 610).

Özetle liberal düşünce açısından din; kamusal olduğu sürece rasyonel, rasyonel olduğu sürece de kamusal olarak kabul edilmemektedir. Liberal perspektif, söz konusu bu paradokstan dolayı dini özel alana ait bir mesele olarak algılamaktadır. Bu da dini argümanlar içeren görüşlerin kamusal politik tartışmaya dahil edilmelerini olanaksız hale getirmektedir. Söz konusu dini argümanlar, liberallere göre ancak dini olma özelliklerini bir kenara bıraktıkları takdirde kamusal politik tartışmaya girebilir hale gelebilirler (Taş ve Berköz, 2015: 85-86; Ünal, 2007: 125-126). Bu noktada, klasik liberal düşüncenin dini argümanları kamusal politik tartışmadan çıkarmayı ve “çoğulculuğu kamuya açık olmayan bir alanla” sınırlamayı tercih ettikleri görülmektedir (Alkan, 2015: 141-143).

2.6.4. Rasyonel Konsensus ve Liberal Demokratik Kamusal Politik Tartışma

Liberal demokrasi anlayışında, yönetme yetkisine sahip olanların yani iktidarların meşruiyetini sağlayan en temel unsurlardan birisi toplumun tamamını ilgilendiren konular üzerinde karar almak gerektiğinde, bu kararların kamusal politik tartışma sonucunda varılan bir konsensus sonucunda alınmış olmasıdır. Bu nedenle kamusal politik tartışma sonucunda ortaya çıkan konsensus doğrultusunda karar alma süreçlerini yönetmek, liberal demokrasi anlayışı açısından son derece önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Köroğlu, 2014: 1488).

Daha önce de belirtildiği gibi liberal kamusal politik tartışmanın formüle edilmesinin temelinde aydınlanma düşüncesinin “insan aklına olan güven” ve “bireye olan inanç” varsayımları yatar. Liberal bakış açısına göre kamusal topluluğun akıl yürütme tarzı, aydınlanma felsefesine dayalı rasyonel bir akıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle, kamusal politik tartışmaya katılacak olan kamusal topluluk rasyonel akıl yürüten bir topluluk olarak görülmektedir (Özbek, 2014: 142; Köroğlu, 2014: 1493-1495).

Liberal demokrasi anlayışına göre, herkesin kamusal politik tartışmaya eşit şekilde katılım hakkı bulunmaktadır. Bunu garanti etmek için de devlet, herhangi bir iyi hayat anlayışı veya dünya görüşünü benimsememeli ve tarafsız olmalıdır. Devletin tarafsız olarak nitelenmesindeki temel amaç, kamusal politik sorunların çözüme ulaştırılıp uzlaştırılmasında,

kamusal politik tartışma ortamının oluşturulması için gerekli olan en küçük ortak paydanın yaratılmaya çalışılmasıdır (Alkan, 2016: 179; bk. Taylor, 2010: 23).

Liberal demokratik kamusal tartışmaya katılacak olan vatandaşlar, her türlü özellik ve farklılıkları aşan bir eşitlik anlayışı doğrultusunda tartışmaya kabul edilmektedirler. Söz konusu eşitlik anlayışı temelinde ele alınan vatandaşlık tanımlaması, eşitliğin aynılık olarak ele alınması veya yorumlanması olarak ifade edilmektedir. Başka bir deyişle liberal kamusal politik tartışmada vatandaşlar, aynılık temelli bir eşitlik anlayışıyla kamusal politik tartışmaya katılabilmektedirler (Taş ve Berköz, 2015: 93-95).

Liberal düşünce açısından önemli olan, farklı iyi hayat anlayışları ve bireysel tercihlerin kendilerini gerçekleştirebilecekleri ve siyasete katılabilecekleri barışçıl ve uzlaşmacı bir sosyopolitik ortamın var olmasıdır. Bu bağlamda, liberal siyaset için kamusal alan ve kamusal politik tartışma araçsal bir işlev görmektedir (Sunay, 2002: 56-57; Erdoğan, 1998: 355; Arslan, 1999: 14).

Bu aracın tahayyülü de daha önce belirtildiği gibi akıl ve bilime dayanır. Kamusal politik tartışmanın öznesi olan birey, akılcı bir varlık olduğundan akılcı davranacak ve kamusal politik tartışmaya akılcı yani rasyonel argümanlarla girecek ve bu doğrultuda rasyonel sonuçlara ulaşacaktır. Başka bir deyişle, rasyonel argümanların yer aldığı kamusal politik tartışma sonucunda rasyonel bir konsensusa ulaşılabilecektir (Taş ve Berköz, 2015: 87-88; Koroğlu, 2013: 433; Jenks, 2012: 500; Touraine, 1995: 26; bk. Yılmaz, 2000: 25; Beetham ve Boyle, 1998: 4; Beetham, 2014: 53).

Görüldüğü üzere liberaller açısından kamusal politik tartışmaya katılacak olan özne; rasyonel akla sahip, hayatını bilim ve akıl doğrultusunda düzenleyen bireylerdir. Bu bağlamda, kamusal politik tartışma; eşit ve özgür demokratik katılımın gerçekleştiği, rasyonel akıl yürütme ile tarafların birbirlerini ikna ettikleri rasyonel bir müzakere sürecidir. Bu süreç sonucunda herkes tarafından kabul edilebilecek, adil, doğru ve rasyonel sonuçlara ulaşılabilir (Taş ve Berköz, 2015: 84; Özbek, 2004: 42; Koroğlu, 2014: 1499). Bu kamusal politik tartışmanın amacı, farklılıklara sahip bireylerin bulunduğu çoğulcu bir toplumda, karşılıklı saygı ve hoşgörü temelinde asgari bir konsensusa ulaşmaktır. Bu bağlamda, kamusal politik tartışmada farklılıkların korunduğu çoğulcu bir kamusal politik tartışma ortamı idealize edilmektedir (Sunay, 2002: 66). Görüldüğü üzere liberal demokrasi anlayışındaki kamusal politik tartışmada en önemli noktalardan birisi tartışma-müzakere-uzlaşma üçlemesidir. Bahsedilen çoğulculuk ilkesi gereğince kamusal politik tartışma süreçlerinde farklı görüş ve düşüncelerin kendilerini ifade edebilecek alanları bulması liberal demokrasi açısından oldukça önemlidir.

Peki klasik liberal perspektifin laik neden ve rasyonellik esasına göre biçimlendirdiği kamusal politik tartışma gerçekten çoğulcu ve farklılıklara saygılı mıdır, bir arada barış içerisinde yaşamayı garanti edebilir mi ya da bu esaslara göre oluşturulmuş bir kamusal politik tartışma sonucunda ulaşılan konsensus ne kadar meşru ve bağlayıcıdır? Sıradaki bölümde bu sorulara John Rawls'un siyasal liberalizmi ve onun örtüşen konsensusu aracılığıyla cevap vermeye çalışılacaktır.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASAL LIBERALİZM VE ÖRTÜŞEN KONSENSUS

Farklılıkların bir arada yaşayabilmesi için liberal demokrasinin laik neden ve rasyonel konsensus temelli bir kamusal politik tartışma tahayyül ettiğini önceki bölümde ele almıştık. Ancak klasik liberalizmin rasyonel konsensus anlayışının bir temsil, meşruiyet ve katılım krizi yaşadığı ve yeterince kapsayıcı olmadığı iddia edilmektedir. Bu eleştirilere cevap olarak yine liberal perspektif içerisinden geliştirilmiş ve daha kapsayıcı olduğu iddiasında olan John Rawls'un siyasal liberalizmi ve örtüşen konsensusu bu bölümde sunulacak ve incelenecektir. Bu kapsamda, öncelikle siyasal liberalizmin temel teorik ve normatif varsayımları incelenecektir. Sonrasında siyasal liberalizmin siyasal adalet anlayışı, muhakeme zorlukları, makullük düşüncesi, makul çoğulculuk, kamusal neden gibi önemli kavramları irdelenecektir. Son olarak da farklılıklara rağmen nasıl barış içerisinde bir arada yaşanılabileceğine yönelik siyasal liberalizmin ortaya koymuş olduğu örtüşen konsensus fikri değerlendirilecektir.

3.1. Siyasal Liberalizmin Temel Teorik ve Normatif Varsayımları

Günümüz mevcut demokratik toplumlarının genel olarak homojen olmadığı, aksine çokkültürlülük, çeşitlilik ve farklılıklar çerçevesinde tanımlanan çoğulcu bir yapıya sahip oldukları görülmektedir. Siyasal liberalizm; çoğulculuk ve bu çoğulculuğun klasik liberal yaklaşımın rasyonel konsensus anlayışına yönelik temsil, meşruiyet ve katılım krizi eleştirileri çerçevesinde (bk. Alkan, 2016; 2018) çoğulcu demokratik bir düzenin oluşmasını sağlayabilecek bir adalet teorisinin hiçbir felsefi, ahlaki veya dini nitelikteki kapsamlı bir doktrine bağlı olmadan nasıl oluşturulabileceğini yine liberal teori içerisinden açıklamaya çalışmıştır. Çoğulcu demokratik toplumlar için istikrarlı ve adil bir siyasal sistem arayışı siyasal liberalizm düşüncesinin esas çıkış noktasıdır (Çelik, 2016b: 190-193).

John Rawls, çoğulcu modern toplumlarda adil ve istikrarlı bir düzen oluşturulabilmesinin, belirli bir kapsamlı doktrinin ortaya koymuş olduğu ilkeler doğrultusunda ortaya çıkacak bir adalet teorisi ile değil de sadece siyasal olarak tanımlanabilecek ve pek çok farklı düşüncenin kamusal politik tartışması sonucu ortaya çıkacak konsensusu yoluyla gerçekleşebileceğini savunmaktadır (Çelik, 2016b: 189). Bu bağlamda Rawls, siyasal liberalizminde hakkaniyet olarak adalet yaklaşımını herhangi bir kapsamlı doktrinle bağdaştırmadan ve sadece siyasal olanla ilişkilendirerek adil ve istikrarlı bir düzen geliştirmeye

çalışmıştır (Çelik, 2016a: 85). Bu yolla siyasal liberalizmdeki adalet anlayışı, toplumun temel yapısına uygulanan bir siyasal adalet anlayışına dönüşmüştür. Başka bir deyişle, önceki çalışmalarındaki kapsamlı bir nitelik arz eden hakkaniyet olarak adalet doktrinini oluşturan unsurlar siyasal olarak yeniden kurgulanarak sunulmaya çalışılmıştır (Rawls, 2019: 27).

Siyasal liberalizm, farklı iyi anlayışlarına sahip bireylerin söz konusu farklı iyi anlayışlarına rağmen nasıl bir arada ve istikrarlı bir şekilde yaşayabilecekleri ile ilgili bir teodir. Rawls (2019: 5), ortaya koymuş olduğu siyasal liberalizm düşüncesiyle farklı iyi hayat anlayışlarına sahip bireylerin barış içerisinde bir arada ve istikrarlı bir şekilde yaşayabilmeleri meselesine kapsamlı bir adalet anlayışı sunan klasik liberalizmden daha farklı bir teori ortaya koyarak yaklaşmıştır. Buna göre Rawls (2019: 5), makul fakat birbirleriyle uyuşmayan dini, felsefi ve ahlaki nitelikteki kapsamlı doktrinlere sahip özgür ve eşit vatandaşların oluşturacağı bir toplumun, uzun süre boyunca nasıl adil ve istikrarlı bir şekilde sürdürülebileceğinin cevabını aramaktadır. Başka bir deyişle siyasal liberalizmde, birbirleriyle büyük ölçüde bağdaşmayan fakat makul olarak kabul edilen kapsamlı doktrinlerin, söz konusu farklılıklarına rağmen barış içerisinde yaşayabilecekleri siyasal bir anlayışın nasıl bir yapıda olması gerektiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır (Çelik, 2016a: 85).

Siyasal liberalizm, başka bir deyişle, birden fazla makul olarak kabul edilen siyasal anlayışın bulunduğu iyi düzenlenmiş bir toplumun nasıl düzenlenmesi gerektiğinin yanıtlarını aramaktadır. Bu doğrultuda Rawls (2019: 22), makul fakat birbirine zıt iyi hayat anlayışlarını bir arada tutabilecek en makul temeli yani en küçük ortak paydayı aramaktadır. Siyasal liberalizm; dini, felsefi ve ahlaki nitelikteki makul kapsamlı doktrinler topluluğu olarak görülebilecek bir toplumun iyi düzenlenmiş ve istikrarlı bir demokratik devlet düzeni olarak tesisinin mümkün olup olamayacağını sorgulamaktadır (Rawls, 2019: 25).

Bu çerçevede siyasal liberalizmin temel dayanak noktalarından en önemlisi adalet kavramıdır. Rawls (2019: 21-22) adalet kavramını, hakkaniyet olarak adalet şeklinde sunmakta ve hakkaniyet olarak adaletin gerçekleştiği iyi düzenlenmiş bir toplumda makul çoğulculuk ve siyasal adalet anlayışları doğrultusunda hakkaniyet olarak adalet düşüncesinin nasıl anlaşılması gerektiğini açıklamaya çalışmaktadır. Bu anlamda kapsamlı bir adalet anlayışı sunmayan Rawls, en yüce iyiye ulaşmaktan ziyade istikrarlı ve adil bir toplumun nasıl var olabileceğine odaklanmıştır (Rawls, 2019: 11-12).

Rawls (2019: 17)'un siyasal liberalizm düşüncesi üç temel sütun üzerine kurulmuştur. İlk olarak Rawls (2019: 17), siyasal liberalizmin temelinde yer alan hakkaniyet olarak adalet düşüncesini kendi başına asılı duran bir görüş olarak nitelendirmektedir. Rawls (2019: 17), hakkaniyet olarak adalet düşüncesindeki örtüşen konsensusun, iyi düzenlenmiş bir toplumun

istikrarına ilişkin bir kavram olduğunu da ifade etmektedir. İkinci olarak Rawls (2019: 17), siyasal liberalizmde basit çoğulculuk ile makul çoğulculuk arasından bir ayrım yaparak makul kapsamlı doktrinler düşüncesini ortaya atmaktadır. Üçüncü olarak ise Rawls (2019: 17), siyasal liberalizmde ahlaki inşacılıktan farklı olarak makullük ve rasyonellik temelli siyasal inşacılık düşüncesini benimsemiş ve bu doğrultuda doğrunun ve adalet ilkelerinin temellerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Özetle Rawls'a göre siyasal liberalizmin temel amacı:

(...) [A]nayasal bir demokratik düzen çerçevesinden dinsel ve din dışı, liberal ve liberal olmayan makul doktrinler topluluğunun hür iradeyle onaylayacağı ve böylelikle içinde özgürce yaşayıp erdemlerini kavrayabileceği bir siyasal adalet anlayışı geliştirmektir (Rawls, 2019: 24).

Bu bağlamda siyasal liberalizm, toplumda var olan iyi anlayışlarının dini, ahlaki veya felsefi niteliğine bakmaksızın onlara eşit mesafede durmayı ve bunların hepsi tarafından benimsenecek tarafsız bir siyasal adalet anlayışı ortaya koymayı hedeflemektedir. Siyasal liberalizm, farklılıklara rağmen bir arada yaşayabilme meselesine anayasal bir demokratik düzenin temel ahlaki ve felsefi kavramları olarak sayılabilecek; özgür ve eşit vatandaşlık, siyasal iktidarın meşruluğu, makul bir örtüşen konsensus, karşılıklı saygı ödevi doğrultusunda kamusal neden ve doğru nedenler etrafından istikrar arayışı şeklinde sıralanabilecek ve siyasal liberalizmin başlıca dayanak noktaları olarak sayılabilecek oldukça geniş bir perspektiften bakmaktadır (Rawls, 2019: 25).

3.2. Siyasal Liberalizmde Kapsamlı-Siyasal Ayrımı

Herhangi bir doktrin veya yaklaşımın, bireylerin özel alanı ve yaşam tarzlarına ilişkin varsayımlara sahip olup olmamasına göre kapsamlı veya siyasal olarak nitelenmesi önemlidir. Bu ayrım, herhangi bir doktrin veya yaklaşımın uygulanacağı alanların sınırları ile ilgilidir. Herhangi bir doktrin veya düşünce sisteminin kapsamlı olup olmaması, söz konusu doktrinlerin insanların yaşamlarının özel alanlarını ne kadar düzenlediği veya onlara ne kadar müdahalede bulunduğu ile ilgilidir. Bu noktada herhangi bir doktrinin varsayımları siyasal alanın sınırlarını aşıyorsa ve insanların yaşamlarıyla ilgili tüm alanlara müdahalede bulunuyorsa kapsamlı bir doktrin olarak nitelendirilebilir. Tersten söylersek, bir doktrin kendisini yalnızca siyasal alan içerisinde sınırlandırarak ortaya koyuyorsa kapsamlı bir doktrin değildir (Çelik, 2016a: 86-87).

Rawls, kapsamlı-siyasal doktrinler ayrımına yönelik olarak Immanuel Kant'ın otonomi odaklı liberal düşüncesi ile John Stuart Mill'in bireycilik odaklı liberal düşüncesini örnek

vererek, söz konusu bu iki doktrini insanların hayatlarının her alanına uygulanmak üzere birtakım temel prensiplere sahip oldukları gerekçesiyle kapsamlı doktrinler olarak nitelendirmiştir. Görüldüğü üzere Rawls açısından herhangi bir doktrin veya düşünce sistemi bireylerin hayatlarına yönelik herhangi bir konuda evrensel temel prensipler ortaya koyuyorsa kapsamlı bir doktrin olarak anlaşılmaktadır (Çelik, 2016b: 190).

Rawls, ortaya koymuş olduğu siyasal liberalizm düşüncesini adından da anlaşılacağı üzere yukarıda örnek verilen bazı kapsamlı doktrinlerden farklı şekilde siyasal bir temelde ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda Rawls, siyasal liberalizmin kapsamlı bir doktrin olmadığı ve sadece siyasal meselelere ilişkin bir düşünce sistemi olduğu kanaatindedir. Ona göre, siyasal liberalizmin tüm varsayımları bireylerin sadece siyasal alan içerisindeki davranışlarına yön veren niteliklere sahiptir (Çelik, 2016a: 88).

Rawls'un siyasal liberalizmi, başka bir deyişle, bireylerin içerisinde hayatlarını devam ettirdikleri topluma dair bütün ahlaki, felsefi ve dini değerleri tanımlayan kapsamlı bir doktrin değildir. Siyasal liberalizmin aksine, farklı iyi hayat anlayışlarına sahip bireylerin işbirliği içerisinde hayatlarını devam ettirebilecekleri ve adaleti sadece siyasal alan içerisinde gerçekleştirmeye odaklanan bir siyasal düzen sunmaya çalıştığı söylenebilir (Çelik, 2016b: 190).

Siyasal liberalizm, Rawls'un kapsamlı olarak gördüğü din gibi diğer mevcut kapsamlı doktrinlerin aksine, insanların hayatlarında neyin daha değerli, neyin daha iyi olduğuna yönelik genel ahlaki görüşler ortaya koymamaktadır. Ayrıca siyasal liberalizm, bireylerin sahip oldukları özelliklerine ve erdemlerine yönelik evrensel açıklamalar da yapmamaktadır. Bu nedenle Rawls, siyasal liberalizmi herhangi bir kapsamlı doktrin ile ilişkilendirmeden, sadece siyasal alan içerisinde gerekçelendirerek ortaya koymaya çalışmıştır (Çelik, 2016a: 89).

Özetle Rawls (2019: 14-15), siyasal liberalizmi kapsamlı doktrin olarak gördüğü diğer doktrinlerden ayrı bir yerde konumlandırmakta ve siyasal liberalizmi kapsamlı bir doktrin olarak değerlendirmemektedir. Çünkü Rawls, kapsamlı doktrinlerin farklı iyi anlayışlarına sahip bireylerden oluşan çoğulcu bir toplumda herkes için adaleti sağlayacak bir siyasal sistemi ortaya koyamayacağı iddiasındadır. Rawls, spesifik bir kapsamlı doktrine bağlı olarak belirlenen ve farklılıklara rağmen bir arada yaşayabilmemizi sağlama iddiasında olacak adalet prensiplerinin zaman içerisinde baskıcı bir nitelik kazanacağını savunmaktadır. Farklılıklara rağmen barış içerisinde ve bir arada yaşayabileceğimiz istikrarlı ve adil bir düzen oluşturarak sürekli çatışmanın hâkim olacağı bir ortamın önüne geçmek, Rawls'a göre ancak siyasal liberalizmin ortaya koyduğu düşünceler doğrultusunda mümkün olacaktır (Çelik, 2016b: 190).

3.3. Siyasal Liberalizmde Birey ve Toplum

3.3.1. Başlangıç Durumu Fikri

Siyasal liberalizmdeki başlangıç durumu anlayışında daha önce kısaca irdelediğimiz toplumsal sözleşmesi doktrini, Rawls'ın hakkaniyet olarak adalet fikri çerçevesinde yeniden ele alınmaktadır. Rawls (2019: 67-68), özgür ve eşit olarak düşünülen vatandaşlar arasında adil ve kapsayıcı tüm özelliklerden arındırılmış bir perspektif ortaya koymaya çalışmış ve bu durumu “bilgisizlik peçesi” kavramı ile ifade etmiştir. Rawls'un (2019: 68-69) bilgisizlik peçesi olarak ifade ettiği şeyi bir temsil aracı olarak anlamlandırmak mümkündür. Toplum sözleşmesi düşüncesiyle bağlantılı olarak ele alındığında, kamusal politik tartışma sonucunda üzerinde uzlaşacakları sözleşme benzeri bir mutabakat için vatandaşları temsil edecek tarafların bir araya geldiği tahayyül edilmektedir. Buna göre Rawls, vatandaşları kamusal politik tartışmada temsil edecek söz konusu tarafların, temsil ettikleri toplumsal konumu veya herhangi bir kapsamlı iyi hayat anlayışını bilmemeleri gerektiğini varsaymakta ve savunmaktadır.

Başlangıç durumu, özgür ve eşit vatandaşların temsilcilerinin farklılıklarına rağmen bir arada yaşama arzusu doğrultusunda toplumsal işbirliğinin kurallarının belirleneceği koşulları tartışması ve oluşturmasını ifade eden bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre başlangıç durumu, vatandaşların önceden düşünülmüş kanaatlerini birbirleriyle karşılaştıran bir “aracı düşünce” olarak görülebilir. Başlangıç durumu varsayımıyla siyasal liberalizmde, vatandaşların sahip oldukları birbirinden farklı yargılar arasında daha tutarlı sonuçlara ulaşmak hedeflenmekte, vatandaşların kamusal politik tartışma sonucunda üzerinde uzlaşacakları daha geniş anlaşmalara varabilmeleri sağlanmaya çalışılmaktadır (Rawls, 2019: 70-71).

Özetle, Rawls'un ifade etmiş olduğu başlangıç durumunda, vatandaşların kamusal politik tartışmaya temsilcileri aracılığıyla katılım gösterdikleri görülmektedir. Rawls'un, siyasal liberalizm düşüncesini diğer toplumsal sözleşme doktrinleri bağlamında temellendirmek istediği açıktır. Rawls, kamusal politik tartışmaya girecek olan vatandaşların temsilcilerinin, kamusal politik tartışmaya bilgisizlik peçesi ile herhangi bir kapsamlı doktrinin etkisi altında kalmadan girmelerini idealize ederek, kamusal politik tartışmaya katılacak olanların tarafsızlığını garanti altına almaya çalışmıştır.

3.3.2. Siyasal Adalet Anlayışı

Rawls siyasal liberalizmi, demokratik bir toplumdaki siyasal adalete ilişkin bir teori olarak kurgulamıştır. Rawls'un siyasal adalete ilişkin düşüncelerini üç temel soru kapsamında geliştirdiği görülmektedir. İlk olarak Rawls (2019:49), farklı iyi hayat anlayışlarına sahip özgür ve eşit vatandaşlardan oluşan bir toplumda, bu vatandaşlar arasında toplumsal iş birliğinin adil kurallarını belirleyecek olan “en uygun adalet anlayışının ne olduğu” sorusunu sormaktadır. İkinci olarak Rawls (2019: 50), makul bir çoğulculuk anlayışı doğrultusunda farklı iyi anlayışlarına sahip vatandaşların barış içerisinde bir arada yaşayabilmelerini sağlayacak bir hoşgörünün nasıl bir zeminde inşa edilebileceğini sorgulamaktadır. Bu iki soru doğrultusunda ortaya çıkan üçüncü soruya aranan cevap ise siyasal liberalizmi tanımlayan şeydir: Makul dini, felsefi ve ahlaki doktrinlerin etkisiyle ciddi biçimde farklılaşmış özgür ve eşit vatandaşların oluşturduğu bir toplumun adalet ve istikrar içerisinde uzun süre varlığını sürdürmesi nasıl mümkün olabilir?

Siyasal adalet anlayışı, Rawls'un önceki çalışmalarında ortaya koyduğu hakkaniyet olarak adalet şeklinde ifade edilen düzenleyici fikir doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Rawls, hakkaniyet olarak adaletin pratik bir amacı olduğunu belirtmektedir. Rawls'a göre (2019: 55) hakkaniyet olarak adaletin pratik amacı, vatandaşların bilgisine dayanan ve onlar tarafından arzu edilen bir siyasal adalet anlayışı ortaya koymaktır. Rawls, söz konusu bu adalet anlayışının vatandaşlar tarafından benimsenen her türlü dini, felsefi ve ahlaki doktrinden “bağımsız” olması gerektiğini belirtmiştir.

Rawls'un (2019: 7-8) siyasal liberalizm anlayışına hâkim olan siyasal adalet anlayışı, doğru olarak değil “makul olarak” sunulmaktadır. Siyasal adalet anlayışına ilişkin söz konusu makullük, bütün değerleri değil sadece siyasal olarak kabul edilen değerleri kamusal bir perspektifle gerekçelendirerek “sınırlı” bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Siyasal adaletin ilkeleri, makul olarak kabul edilen vatandaşlar veya onların temsilcilerinin dahil olduğu toplumun yapısına ilişkin temel ilkelerin belirlendiği bir siyasal inşa süreci sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda Rawls (2019: 8), toplumun temel yapısına ilişkin temel ilkelerin belirlendiği kamusal politik tartışmaya makullük temelinde dahil olmalarını öngördüğü vatandaşların, benzer şekilde temel siyasal meselelerde de makul davranarak makul kararlar alacaklarını düşünmektedir.

Rawls (2019: 57), siyasal adalet anlayışının hakkaniyet olarak adalet tarafından temsil edilen üç karakteristik özelliği olduğunu ifade etmiştir. Bu özelliklerden ilki, siyasal adalet anlayışının, Rawls'un toplumun temel yapısı olarak gördüğü “modern anayasal demokrasiye” uygulanmakta oluşudur. Siyasal adalet anlayışının konusunu toplumun temel yapısı oluşturur.

Buna ek olarak Rawls (2019: 57), siyasal adalet anlayışının uygulanacağı toplumun kapalı bir yapıda olduğunu varsaymaktadır. Başka bir deyişle, Rawls'un siyasal adalet anlayışının uygulanacağı toplum; diğer toplumlarla ilişkili olmayan, kendi kendine yeterli bir toplum olarak tasvir edilmektedir. Bu toplumun ne tür özelliklere sahip olduğu ile ilgili daha detaylı bilgilere ilerleyen bölümlerde yer verilecektir.

Rawls'un ortaya koymuş olduğu siyasal adalet anlayışının sahip olduğu karakteristik özelliklerden ikincisi siyasal adalet anlayışının sunuş şekli ile ilgilidir. Rawls (2019: 58) siyasal adalet anlayışını; kendi başına asılı duran, tarafsız ve bağımsız olarak tasvir eder. Başka bir deyişle, siyasal adalet anlayışı dini, felsefi ve ahlaki birçok kapsamlı doktrin tarafından tasdik edilebilecek, kapsamlı olmayan tarafsız bir adalet anlayışdır.

Siyasal adalet anlayışının üçüncü özelliği ise onun içeriği ile ilgilidir. Rawls (2019: 59), siyasal adalet anlayışının içeriğinin demokratik toplumun kamusal siyasal kültüründe bulunan belli temel düşünceler doğrultusunda ifade edilmeye çalışıldığını belirtmektedir. Siyasal adalet anlayışı örneğin; anayasal bir rejimin siyasal kurumlarını, yaygın olarak bilinen tarihi metin ve belgelerini içermektedir ve bu bağlamda siyasal adalet anlayışı belli bir siyasal gelenek ve alt yapıdan beslenmektedir.

3.3.3. Siyasal Liberalizmde Birey: Makul Birey

Klasik liberalizmde bireyin akılcılık üzerinden tasvir edilmesi gibi, siyasal liberalizmde de birey makullük üzerinden tanımlanmaktadır. Klasik liberalizmin bireyin özü itibarıyla iyi, akılcı ve tercih yapabildiği gerekçesiyle değerli olduğu varsayımı Rawls tarafından da benimsenmekte; siyasal liberalizmde bireyler; özgür ve eşit, birbirlerine adil toplumsal dayanışma şartları önermeye hazır bulunan ve söz konusu şartlar her zaman kendi menfaatlerine dönük sonuçlar doğurmayacak olsa bile onlar doğrultusunda hareket etmeye hazır olan makul bireyler olarak kabul edilmektedirler (Rawls, 2019: 27).

Siyasal liberalizmdeki makullüğün adil bir iş birliği sistemi olarak toplum düşüncesinin bir ögesi olduğu görülmektedir. Makullük bu noktada "karşılıklılık ilkesi" ile de bağlantılıdır. Karşılıklılık ilkesi, basitçe bireylerin arasında gerçekleşecek olan karşılıklı fayda durumu olarak ifade edilebilir. Siyasal liberalizmde adil bir iş birliği içerisinde olarak tasvir edilen toplumda işbirliğinin şartları, herkes tarafından kabul edilecek şekilde makul olduğu takdirde karşılıklılık düşüncesi ile uyumlu olabilecektir. Siyasal liberalizmdeki makul bireyler, özgür ve eşit olarak başkalarının da kabul edeceği şartlarda iş birliği yapabilecekleri bir toplumsal dünyayı arzu eden varlıklardır. Bu bağlamda makul kişiler, karşılıklılık ilkesinin yerleştiği bir

toplumsal dünyayı arzu ederek diğer vatandaşlarla birlikte ortaya çıkabilecek durumlardan aynı şekilde fayda elde edebileceklerinin farkındadırlar (Rawls, 2019: 93).

Rawls (2019: 95), makullük ile rasyonelliği birbirinden ayrı ve bağımsız iki temel düşünce olarak ele almaktadır. Fakat makullük ve rasyonellik, siyasal liberalizm düşüncesindeki adil bir iş birliği düşüncesi doğrultusunda birbirlerini tamamlayan iki temel düşünce olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, Rawls’a göre birbirlerini tamamlayan bu iki düşünce, ancak birlikte anıldıklarında bir anlam ifade etmektedir. Çünkü Rawls (2019: 96), sadece makul olan kişilerin adil bir iş birliği içerisinde, elde etmek için mücadele edecekleri birtakım amaçlarının olamayacağını, sadece rasyonel olan kişilerin ise adalet hissinden yoksun olacaklarını düşündüğü için söz konusu bu iki özelliğin siyasal liberalizmin bireylerinde bir arada bulunması gerektiği kanaatindedir.

Siyasal liberalizmde, vatandaşların siyasal rollerini yerine getirmeleri için bazı şartları yerine getirmeleri gerektiği, başka bir deyişle bazı yetenek ve özelliklere sahip olmaları gerektiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda vatandaşların; liberal ilkeler çerçevesinde bir adalet duygusuna, adil bir siyasal toplumun sürekliliğine yönelik dayanışma için gerekli siyasal erdemlere ve kendi bireysel iyi hayat anlayışlarını şekillendirme, takip etme ve düzenleme gibi yeteneklere sahip oldukları kabul edilmektedir (Rawls, 2019: 30).

Klasik liberalizmin özel-kamusal alan ayrımı ilkesine benzer şekilde siyasal liberalizmde vatandaşlar, siyasal alan dışında kalan özel alanlarında; diledikleri gibi yaşamak, tercih ettikleri iyi anlayışlarına göre hayatlarını sürdürmek ve inandıkları değerler doğrultusunda yaşamak konusunda özgürdürler. Başka bir deyişle, siyasal liberalizm bireylerin özel alanlarında sahip oldukları kişisel ve özel değerler konusunda bireylere oldukça geniş bir hareket alanı sunmakta, bireyleri bu noktada özgür bırakmaktadır (Çelik, 2016b: 194).

Siyasal liberalizmde siyasal kişiler olarak vatandaşların “adalet hissi” ve “iyi anlayışı kapasitesi” şeklinde iki ahlaki yeteneğe sahip oldukları kabul edilmektedir. Söz konusu ahlaki yeteneklerin tecrübe edilmesi için vatandaşlar ayrıca zihinsel yargı, düşünce ve çıkarım yapma gibi yeteneklere de sahiptirler. Buna göre vatandaşların, herhangi bir zamanda makul bir kapsamlı doktrinden kaynaklanan belirli bir iyi hayat anlayışına sahip oldukları kabul edilmektedir. Başka bir deyişle, siyasal liberalizmdeki siyasal kişiler olarak vatandaşların, içerisinde bulundukları toplumun hayat boyu iş birliğine girecek üyeleri olmalarını sağlayan gerekli kapasite ve yeteneklere sahip oldukları düşünülmektedir (Rawls, 2019: 124; Çelik, 2016b: 191). Siyasal liberalizmde makul olarak tanımlanan bireyler, aynı zamanda toplumda bir arada yaşadıkları diğer vatandaşların da farklı iyi hayat anlayışlarına sahip olabileceklerinin

farkındadır. Makul bireyler, farklı iyi anlayışlarına sahip bireylerin toplumda var olmalarını doğal karşılarlar (Çelik, 2016b: 191).

Siyasal liberalizmin makul bireyleri toplumsal iş birliğini sağlayacak olan adalet prensiplerinin oluşturulması noktasında gönüllü ve isteklidir. Makul bireyler; kamusal politik tartışma sonucunda ortaya çıkacak olan adalet prensiplerini önermeye, diğer vatandaşlar tarafından önerilen farklı düşünceleri kabul etmeye ve kamusal politik tartışma sonucunda ortaya çıkacak adalet prensiplerini benimseyerek uygulamaya koyup bu prensipler doğrultusunda yaşamlarını sürdürmeye “istekli” bireyler olarak kabul edilmektedir (Rawls, 2019: 93; Çelik, 2016b: 193). Başka bir deyişle, siyasal liberalizmdeki siyasal kişiler olarak bireyler, adil bir çoğulcu düzeni devam ettirmeye istekli ve gönüllüdür (Çelik, 2016a: 95).

Rawls (2019: 117), siyasal liberalizmdeki adil vatandaşların rasyonel olarak özerk olduklarını belirtir. Buna göre vatandaşlar, kendi iyi anlayışlarını takip etmede özgür oldukları ve kendi ahlaki yeteneklerine ilişkin üst düzey bireysel çıkarlarını güvence altına alma noktasında istekli oldukları için “rasyonel özerk” olarak kabul edilmektedirler. Başlangıç durumu göz önüne alındığında, vatandaşları temsil edecek olan taraflar da temsil ettikleri kişilerin çıkarlarına en uygun olacak adalet ilkeleri üzerinde anlaşmaya varmak noktasında özgürdür ve temsil ettikleri kişilerin üst düzey menfaatlerini dikkate alarak hareket edeceklerdir.

Rawls’un siyasal liberalizmdeki makul bireylere yönelik olarak ortaya koyduğu yeteneklerden bir diğeri de tam özerkliktir. Rawls’a (2019: 120) göre vatandaşlar, sahip oldukları adalet hisleri doğrultusunda siyasal hayatlarında adalet ilkelerini kamusal olarak tanıyıp bilinçli olarak uygulamaya koydukları zaman tam özerkliğe kavuşmuş olmaktadır. Ayrıca Rawls (2019: 120) tam özerkliği ahlaki değil siyasal bir değer olarak nitelendirmiştir. Rawls, vatandaşların tam özerkliğinin; kamusal hayatta siyasal adalet ilkelerini benimseyerek ve temel hak ve özgürlüklerin sağladığı güvenceden yararlanarak gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Buna ilaveten siyasal liberalizm düşüncesinde vatandaşlar, toplumun kamusal işlerine katılarak da tam özerkliğe sahip olabilmektedirler.

Siyasal liberalizmde, siyasal kişiler olarak görülen vatandaşların makul bir ahlak psikolojisine sahip oldukları da düşünülmektedir. Vatandaşların sahip oldukları “makul bir ahlak psikolojisi”, hakkaniyet olarak adalet düşüncesinin siyasal anlayışından elde edilerek ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, söz konusu ahlak psikolojisi, insan doğası bilimi üzerine temellenen bir psikoloji olmaktan ziyade, belli bir siyasal kişilik anlayışını ve vatandaşlık idealini ifade eden kavram ve ilkeler bütünü olarak “felsefi” bir nitelik taşımaktadır (Rawls, 2019: 129).

Kısaca, siyasal liberalizm düşüncesindeki siyasal kişiler olarak tanımlanan bireylerin makul oluşlarından kaynaklanan ahlaki bir hassasiyet doğrultusunda dört önemli özelliğe sahip oldukları görülmektedir. Bireyler, diğer vatandaşlar tarafından da makul olarak onaylanabilecek “hakkaniyetli iş birliği şartları” önermeye, diğerleri de aynı şekilde davrandığı takdirde hazır ve isteklidir. Vatandaşlar, sıradaki bölümde daha detaylı olarak ele alınacak olan ve muhakeme zorlukları olarak adlandırılan durumun farkındadırlar; muhakeme zorluklarını tanırlar ve yalnızca makul kapsamlı doktrinleri benimserler. Bireyler, içerisinde bulundukları toplumda hakkaniyetli bir iş birliğine içerisinde olma noktasında isteklidirler ve toplumda bu şekilde tanınmak istemektedirler. Son olarak bireyler, makul bir ahlak psikolojisine sahip siyasal kişilerdir (Rawls, 2019: 124).

3.3.4. Muhakeme Zorlukları

Siyasal liberalizmde bireyler akıl yürütme kapasitesine sahip rasyonel varlıklar olarak kabul edilse de onların bir sorun karşısında her zaman aynı sonuçlara ulaşamayabilecekleri de değerlendirilmiştir (Çelik, 2016b: 191). Rawls (2019: 99), makul kişiler arasında yaşanabilecek olası anlaşmazlıklara, bu anlaşmazlıkların temel olarak kaynağının ne olduğuna ve bu anlaşmazlıkların sebeplerine *muhakeme zorlukları* adını vermiştir. Rawls, muhakeme zorlukları ile ilgili olarak “makul anlaşmazlık fikrini” ortaya koymuştur. Siyasal liberalizmde makul olarak nitelenen kişiler arasında yaşanabilecek anlaşmazlıkların da ancak makul nedenlerden kaynaklanabileceği düşünülmüştür. Bu bağlamda, makul kişiler arasında ortaya çıkabilecek makul anlaşmazlıkların nedenleri yani muhakeme zorlukları, Rawls tarafından “siyasal hayatın sıradan akışı sırasında akıl ve yargı gücümüzü bilinçli ve doğru şekilde kullanırken ortaya çıkabilecek kazalar” olarak nitelendirilmektedir.

Rawls, bireylerin akılsal güçlere sahip olduklarını ve bu doğrultuda da rasyonel hareket eden varlıklar olduklarını düşünmektedir. Fakat siyasal liberalizmde rasyonel bireylerin siyasal açıdan ortaya çıkabilecek sorunlara yönelik aynı çözümlere ulaşamayacakları ve insan doğasından kaynaklanan fikir ayrılıklarının her zaman mevcut olacağı kabul edilmektedir. Bu bağlamda siyasal liberalizmde muhakeme zorlukları olarak ifade edilen şeyin aslında bireylerin sahip oldukları farklı iyi hayat anlayışları olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle, siyasal liberalizmde rasyonel bireyler siyasal açıdan sorun teşkil eden konularda kanıt yetersizliği, sorunlara yönelik ifade edilen argümanların bazı belirsizlikler içererek karmaşık olması ve bundan dolayı değerlendirme yapmanın zorluğu gibi sebepler neticesinde fikir ayrılıklarına ve farklı iyi hayat anlayışlarına sahip olabilmektedir. Bu durum da Rawls tarafından muhakeme zorlukları olarak ifade edilmiştir (Çelik, 2016a: 90). Muhakeme zorlukları ile insan aklının

metafizik, dini, ahlaki ve felsefi özellikteki bazı konulardaki sınırlılığı vurgulanmaya çalışılmıştır. İnsan aklının sınırlılığı sebebiyle bireylerin söz konusu konularla ilgili bir tartışma veya anlaşmazlık durumunda her zaman aynı sonuçlara ulaşamayacakları düşünülmektedir (Çelik, 2016b: 191).

Görüldüğü üzere siyasal liberalizmde bireylerin farklı iyi anlayışlarına sahip olmalarının temel sebebi olarak muhakeme zorlukları gösterilmiştir ve bu durum insan aklının kaçınılmaz bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, toplumdaki iyi anlayışlarında görülen çeşitlilik, insan aklının bazı metafizik, kompleks ve muğlak durumlar karşısında göstermiş olduğu performanstan kaynaklanmaktadır (Çelik, 2016b: 191).

Siyasal liberalizmdeki makul ve rasyonel bireyler, herkesin tek ve aynı kapsamlı doktrini benimsemediklerinin farkındadır. Muhakeme zorluklarının farkında olan rasyonel ve makul bireyler, tek bir doktrini herkese dayatmanın ve herkesin aynı doktrini benimsemesinin rasyonel olarak kabul edilebilir olmadığına bilincindedir. Bu nedenle, siyasal liberalizmdeki muhakeme zorluklarıyla, aklını rasyonel ve özgür bir şekilde kullanan bireylerin kaçınılmaz olarak farklılıklara ve anlaşmazlıklara sebep olacağı vurgulanmaktadır. Bireyin rasyonelliği ve muhakeme zorlukları birlikte değerlendirildiğinde, siyasal liberalizmin kurgulandığı toplumda çeşitlilik ve çoğulculuğun insan aklının bir sonucu olarak ortaya çıkacağı görülmektedir (Çelik, 2016a: 90-91).

Özetle siyasal liberalizm düşüncesindeki muhakeme zorluklarının iki rol üstlendiği söylenebilir. İlk olarak muhakeme zorluklarının vatandaşların vicdan ve düşünce özgürlükleriyle bağlantılı olarak önceki başlıkta ele alınan makullük düşüncesini destekler nitelikte olduğu görülmektedir. İkinci olaraksa muhakeme zorlukları siyasal liberalizmde makul ve rasyonel olarak tanımlanan vatandaşları birbirleriyle uyuşmayan, farklı liberal siyasal iyi hayat anlayışlarının varlığını kabul etmeye yönlendirmektedir (Rawls, 2019: 32).

3.3.5. Siyasal Liberalizmde Toplum: Makul Çoğulculuk

Siyasal liberalizmde çoğulculuk son derece önemli bir değerdir. Fakat siyasal liberalizm çoğulculuğu sabit anlamda değil makul çoğulculuk olarak ele almaktadır. Siyasal liberalizm, makul kabul edilen kapsamlı doktrinler tarafından onaylanacak anayasal bir demokratik düzenin ortaya çıkabilmesi için gereken temel bir siyasal adalet anlayışı geliştirmeye çalışmaktadır (Rawls, 2019: 6).

Siyasal liberalizmdeki toplumun ne gibi özelliklere sahip olduğunu ifade etmeden önce önemli bir noktanın altını çizmekte fayda bulunmaktadır. Siyasal liberalizmde makul bir siyasal adalet düşüncesine ulaşabilmek amacıyla “idealleştirilmiş soyut toplum ve kişi anlayışları” şart

olarak görülmüştür (Rawls, 2019: 9). Bu bağlamda, siyasal liberalizm düşüncesindeki toplumu açıklarken temel olarak makul çoğulculuğun egemen olduğu bir toplumdan bahsetmekle beraber, öncelikle siyasal liberalizmdeki toplumu ifade ederken kullanılan “hakkaniyetli bir iş birliği sistemi olarak toplum düşüncesi” ve “iyi düzenlenmiş toplum düşüncesine” değinilmesi daha doğrudur.

Siyasal liberalizmde toplum, öncelikle hakkaniyetli bir işbirliği sistemi olarak tasvir edilmiştir. Hakkaniyetli bir işbirliği sistemi olarak düşünülen toplumun aynı zamanda iyi düzenlenmiş bir toplum da olacağı ifade edilmiştir. Toplumsal işbirliğinin egemen olacağı böyle bir iyi düzenlenmiş toplumu daha iyi anlayabilmek şu üç temel unsuru belirtmek son derece yerinde olacaktır. Birincisi, iyi düzenlenmiş bir toplumda toplumsal işbirliği kamusal olarak tanınan kurallar ve prosedürlerle belirlenmektedir. İkincisi, söz konusu toplumsal işbirliği hakkaniyetli kuralları içermektedir ve bu kurallar karşılıklılık düşüncesi doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. Son olarak, siyasal liberalizmdeki hakkaniyetli bir toplumsal işbirliği sistemi, her vatandaşın rasyonel avantajı veya değeri fikrini içermektedir (Rawls, 2019: 60-61).

Hakkaniyetli bir toplumsal işbirliği sistemine dahil olacak kişilerin bu anlayışa uygun olarak hareket edecekleri düşünülmüştür. Bunun nedeni Rawls’un (2019: 64), siyasal liberalizmde bireylere toplumsal işbirliği düşüncesi ile bağlantılı olarak iki ahlaki yetenek atfetmesidir. Bu yetenekler Rawls tarafından “adalet hissi kapasitesi” ve “iyi anlayış kapasitesi” olarak ifade edilmiştir. Siyasal liberalizmde bireylerin sahip olduğu kabul edilen adalet hissi, toplumsal iş birliğinin hakkaniyetli şartlarını belirleyen kamusal adalet anlayışını anlayabilme ve uygulayabilme kapasitesi olarak anlaşılmaktadır. Kişinin iyi anlayış kapasitesi ise kendi iyi hayat anlayışı doğrultusunda kendi rasyonel menfaatlerini belirleyebilme, değiştirebilme ve takip edebilme kapasitesi olarak ifade edilmektedir.

Rawls’a (2019: 82) göre öncelikle iyi düzenlenmiş bir toplumda benimsenecek olan adalet anlayışı, siyasal alanın değerleriyle sınırlı olacak şekilde yalnızca siyasal alan içerisinde var olmalıdır. Rawls (2019: 79), bir toplumun iyi düzenlenmiş olduğunu söyleyebilmek için şu üç kriter üzerinden bir değerlendirme ortaya koymuştur. İlk olarak Rawls (2019: 79), söz konusu iyi düzenlenmiş toplumda herkesin aynı adalet ilkelerini kabul etmiş olması gerektiğini ve yine herkesin bu adalet ilkelerinin herkes tarafından kabul edildiğinin farkında olması gerektiğini ifade etmektedir. Başka bir deyişle bununla, daha önce açıklamaya çalıştığımız iyi düzenlenmiş bir toplumda herkesin tabi olduğu adalet ilkelerinin aynı olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır. İkinci olarak Rawls (2019: 79), iyi düzenlenmiş bir toplumun temel yapısına ilişkin toplumsal ve siyasal kurumlarının siyasal adalet ilkelerine uygun olarak meydana getirilmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. İyi düzenlenmiş toplum düşüncesi ile ilgili son

olaraksa Rawls (2019: 79), iyi düzenlenmiş bir toplumun vatandaşlarının etkin bir adalet hissine sahip olduklarını ve bu doğrultuda da içerisinde bulundukları toplumun temel siyasal ve toplumsal kurumlarına uygun olarak hareket etmeleri gerektiğini belirtmiştir.

Rawls'un siyasal liberalizmde idealize etmiş olduğu iyi düzenlenmiş bir toplum, onun deyimiyle ne bir topluluktur ne de bir birliktir. Rawls (2019: 84-86), tasarlamış olduğu iyi düzenlenmiş toplum ile sıradan bir birlik veya topluluk arasındaki iki farktan söz etmektedir. İlk olarak Rawls (2019: 84), iyi düzenlenmiş demokratik bir toplumu “tam” ve “kapalı” bir toplumsal sistem olarak ifade etmektedir. Onun idealize etmiş olduğu iyi düzenlenmiş bu toplum, kendi kendine yeterli ve insanların temel ihtiyaçlarına yönelik her şeyi barındıran özellikte bir toplum olarak düşünülmüştür. Ayrıca söz konusu iyi düzenlenmiş topluma girmek sadece doğumla, bu toplumdan çıkmak da ancak ölümle mümkün olmaktadır. Rawls'un ortaya koymuş olduğu iyi düzenlenmiş toplum bu anlamıyla “kapalıdır”. Rawls (2019: 85), iyi düzenlenmiş bir topluma bir birliğe ya da topluluğa girişteki gibi bir girişin olamayacağını ve tasvir etmiş olduğu iyi düzenlenmiş topluma sadece bir hayat sürmek üzere doğarak dahil olunabileceğini ifade etmiştir. Rawls (2019: 85)'un iyi düzenlenmiş toplumu ile bir birlik veya topluluk arasındaki ikinci fark ise, iyi düzenlenmiş bir toplumun nihai hedef ve amaçlarının olmamasıdır. Rawls'un bununla anlatmak istediği şey, iyi düzenlenmiş bir toplumda kapsamlı doktrinlerde olan özel hedef ve amaçların bulunmamasıdır. Rawls (2019: 86), ortaya koyduğu iyi düzenlenmiş toplum düşüncesiyle, herhangi bir kapsamlı dini, ahlaki veya felsefi doktrin tarafından yönetilmeyen ve yönlendirilmeyen bir toplum tahayyülü ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda onun, iyi düzenlenmiş toplum düşüncesini kapsamlı olarak nitelediği doktrinlerden ayırmaya çalıştığı görülmektedir.

Rawls'un hakkaniyetli bir işbirliği sistemi olarak gördüğü iyi düzenlenmiş toplum düşüncesi ile ilgili temel unsurların sunulması ve incelenmesinin ardından, söz konusu iyi düzenlenmiş toplumda hakim olması düşünülen bir diğer özellik olan “makul çoğulculuktan” bahsedilebilir. Bireyleri makul olarak niteleyen Rawls, buradan hareketle makul bireylerden oluşan ve makul çoğulculuğun egemen olduğu bir toplum fikri ortaya koymuştur. Makul çoğulcu bir toplum basit çoğulcu bir toplumdan farklı olarak; herkes için adaletin ve hoşgörünün mümkün kılınabileceği, tek bir iyi anlayışının herkese baskıcı bir şekilde dayatılmadığı, farklı iyi anlayışlarının eşit seviyede değerli kabul edildiği bir toplum olarak ifade edilmektedir (Çelik, 2016b: 192).

Siyasal liberalizmde Rawls, bireylerin içerisinde bulunacakları toplumda makul çoğulculuk doğrultusunda hoşgörü prensibini kaçınılmaz olarak benimseyeceklerine inanmaktadır. Rawls'un kendiliğinden ortaya çıkmasını beklediği hoşgörü anlayışını; bireylerin

rasyonel olarak farkına varacakları, dışarıdan dayatılmayan bir anlayış olarak tanımlamak mümkündür. Bununla birlikte siyasal liberalizmdeki hoşgörü anlayışının siyasal bir karakteristiğe sahip olduğunu da belirtmekte fayda vardır (Çelik, 2016b: 197).

Siyasal liberalizmdeki makul çoğulculuk, önceki bölümde de ele alınan muhakeme zorlukları düşüncesinden hareketle çoğulculuğun kaçınılmazlığına vurgu yapmaktadır. Çünkü Rawls, demokratik hoşgörünün farklılıklara rağmen barış içerisinde bir arada yaşanabilmesi için son derece önemli olduğuna vurgu yapmaktadır ve demokratik hoşgörü düşüncesi sayesinde makul çoğulculuğun egemen olduğu istikrarlı bir düzenin kurulabileceğine inanmaktadır (Çelik, 2016b: 194).

Muhakeme zorluklarının farkında olan ve makul olarak kabul edilen bireyler hem kendi iyi anlayışlarının hem diğer iyi anlayışlarının eşit seviyede değerli olduklarını bilmektedirler. Makul bireylerden oluşan çoğulcu bir toplumda, makul bireyler tarafından benimsenen iyi hayat anlayışları arasında herhangi bir hiyerarşi veya üstünlük söz konusu değildir. Bunun nedeni makul bireylerden oluşan makul çoğulculuğun egemen olduğu bir toplumda hiçbir doktrinin doğruluk ve üstünlük iddialarını makul bireylere karşı kanıtlayamamasıdır. Bu doğrultuda makul çoğulculuğun egemen olduğu bir toplumdaki makul bireyler hem kendi iyi hayat anlayışlarının hem de diğer bireyler tarafından benimsenen makul iyi hayat anlayışların böyle bir çoğulcu toplumda eşit şekilde var olma hakkına sahip olduğunun bilincindedir (Çelik, 2016a: 91-92).

3.4. Siyasal Liberalizmde Kamusal Neden

3.4.1. Kamusal Neden Nedir?

Bir siyasal toplumda yaşayan öznelerin (ki siyasal liberalizm söz konusu olduğunda bu toplum iyi düzenlenmiş bir toplumdur ve özneleri de makul ve rasyonel bireylerdir) amaçlarını, hedeflerini ve planlarını oluşturup bunları önceliklerine göre sıralama ve bu doğrultuda kararlarını şekillendirme yöntemleri bulunmaktadır. Bu siyasal toplumdaki öznelerin söz konusu kararlarını şekillendirme yöntemlerini onların akıllı (nedeni) olarak nitelendirebiliriz. Bu bağlamda söz konusu bu akıl (neden), siyasal bir toplumdaki öznelerin kapasitelerine dayanan, entelektüel ve ahlaki bir güç olarak da anlaşılabilir. Bu doğrultuda siyasal liberalizmde yukarıda bahsedilen akıl “kamusal neden (public reason)” şeklinde nitelenerek açıklanmaktadır. Bu noktada kamusal neden, siyasal liberalizmde “demokratik bir halkın karakteristik özelliği” ve “eşit vatandaşlık konumunu paylaşan vatandaşların akıllı” şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca söz konusu vatandaşların kamusal nedenin konusunun “kamunun iyiliği” olduğu da belirtilmektedir. (Rawls, 2019: 247).

Kamusal neden, siyasal kişiler olarak vatandaşların katılacağı adaletin temel prensiplerinin belirlenmesi için gerçekleştirilecek kamusal politik tartışmalarda ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, kamusal neden siyasal alan dışında kalan vatandaşlar arasındaki diğer konulara ilişkin tartışmalarda ortaya çıkmamaktadır. Bu noktada Rawls, adalet prensiplerinin belirleneceği kamusal politik tartışmalarda temel odağın siyasal alana ilişkin meseleler olması gerektiğini belirtmiştir (Çelik, 2016a: 95). Rawls (2019: 248)'un kamusal nedeni; liberal parametrelerden uzaklaşmadan, siyasal alan içerisinde ve siyasal adalet anlayışının bir parçası olarak ifade etmeye çalıştığı görülmektedir.

Siyasal liberalizmdeki kamusal neden ideali, siyasal kültüründe makul kapsamlı doktrinler çoğulculuğunun egemen olduğu anayasal bir demokrasinin en önemli tamamlayıcı öğelerinden biridir. Kamusal neden ilk olarak vatandaşların kamusal politik tartışmalarda yapacakları siyasal propagandalara, kampanyalara ve temel sorunlara yönelik kullandıkları oylara uygulanmaktadır. İkinci olarak ise kamu görevlilerine, resmi politik tartışma ve yasama meclisindeki tartışmalar ve bu tartışmalardaki oylara uygulanmaktadır. Kamusal neden üçüncü olarak ise sonraki bölümlerde ele alınacak olan ve kamusal nedenin timsali olarak ifade edilen yüksek mahkemeye ve onun kararlarına uygulanmaktadır (Rawls, 2019: 284).

Kamusal nedenin üç sebepten dolayı kamusal bir niteliğe sahip olduğu ifade edilmektedir. Kamusal neden, vatandaşların ortak aklı olduğu için kamusaldır; kamusal nedenin konusunu kamunun iyiliği ve temel adalet meseleleri oluşturur ve son olarak kamusal nedenin doğası ve içeriği toplumun adalet anlayışı tarafından ifade edilen idealler ve ilkeler tarafından belirlendiği için siyasal liberalizmdeki söz konusu vatandaşların aklı da kamusaldır (Rawls, 2019: 248).

Kamusal neden, demokratik siyasal değerleri özümsemiş bir toplumda anayasal esasları belirlerken, anayasayı değiştirirken ve farklılıklara rağmen birlikte yaşayabilmek adına gerekli kanunları oluştururken eşit vatandaşların kullandığı bir neden olarak da ifade edilebilir. Kamusal nedene başvurularda ortaya koyulacak olan anayasal düzenlemeler, bütün siyasal konulara değil sadece anayasal esaslar olarak görülen adaletin temel meselelerine ilişkin konulara uygulanmak üzere tasarlanmıştır. Söz konusu temel anayasal adalet meselelerine; kimlerin oy kullanacakları, hangi dinlerin hoş görülebileceği, kimlerin mülk sahibi olabileceği gibi örnekler verilebilir. Bu bağlamda yukarıda söz edilen ve daha da çoğaltılabilecek adalet ile ilgili temel sorunların çözümünde “sadece siyasal” değerlerin kullanılması gerektiği siyasal liberalizmde özellikle vurgulanmaktadır (Rawls, 2019: 249).

Özetle kamusal nedenin uygulanacağı alan şöyledir:

Kamusal akıl [neden] ideali resmi forumlara ve parlamentoda konuşan yasama üyelerine, yürütmenin karar ve ilanlarına uygulanır. Aynı zamanda özel bir şekilde yargıya ve her şeyden öte anayasal yargıya sahip bir anayasal demokraside yüksek mahkemeye uygulanır (Rawls, 2019: 250).

Siyasal liberalizmin kamusal neden düşüncesi ile aslında “demokratik bir vatandaşlık ideali” geliştirilmeye çalışılmıştır. Siyasal liberalizmde siyasal gücün kullanımı noktasında bu gücün kullanımının meşru olması gerekliliğinden dolayı vatandaşlara ahlaki bir yükümlülük olarak medeni olma yükümlülüğü atfedilmiştir. Bu yükümlülüğün, başkalarının görüşlerini dinleme isteğinde olma ve başkalarının görüşlerine yönelik açık görüşlü, hoşgörülü olabilme özelliklerini de kapsadığı belirtilmiştir. Bu bağlamda siyasal liberalizmdeki ideal vatandaşlar, farklılıklara rağmen bir arada yaşama düşüncesi ile paralel olarak toplumun temel yapısına ilişkin sorunlar ile ilgili olarak yapılacak kamusal politik tartışmalarda; medeni olma, diğerlerinin görüşlerine saygılı olma ve açık görüşlü olma gibi birtakım ahlaki değerlere sahip siyasal özneler olarak kabul edilmiştir (Rawls, 2019: 251-252).

Son tahlilde kamusal neden, “anayasal bir demokratik rejime yönelik bir vatandaşlık ideali” olarak anlaşılabilir. Bu nedenle kamusal neden, siyasal kişiler olarak vatandaşların adil olduğu ve iyi düzenlenmiş toplumun sahip olduğu özellikler sebebiyle vatandaşları adil olmaya teşvik ettiğinde “işlerin nasıl gideceğini gösterecek bir mekanizma” olarak da ifade edilebilir (Rawls, 2019: 248).

3.4.2. Kamusal Olmayan Nedenler

Siyasal liberalizmdeki kamusal neden düşüncesini daha iyi anlayabilmek adına, kamusal olmayan nedenlerin neler olduğunu da açıklığa kavuşturmak yerinde olacaktır. Bu amaçla öncelikle siyasal liberalizmde birçok kamusal olmayan akıl olmasına karşın sadece bir ve tek kamusal neden olduğunu belirtmek gerekir. Sivil toplumda birçok kamusal olmayan neden bulunur ve bunlar “arka plan kültürü” olarak belirtilen alanda ve kamusal siyasal kültürün dışında yer alır (Rawls, 2019: 254-255).

Siyasal liberalizmde her aklın/nedenin kamusal bir nitelik taşımayacağı ifade edilmiştir. Örneğin Rawls (2019: 247); kiliselerin, üniversitelerin ve sivil topluma ilişkin diğer kuruluşların sahip oldukları aklın kamusal olmadığını belirtilmektedir. Ayrıca Rawls, demokratik temele sahip olmayan aristokratik ve otokratik yönetim sistemlerinde, kamusal nedenin konusunu oluşturan toplumun iyiliğiyle ilgili kararların alındığı merciinin halk değil aristokratik veya otokratik rejimlerin yöneticileri olması sebebiyle demokratik olmayan bu rejimlerdeki yönetim mekanizmalarının sahip olacakları aklın da kamusal olamayacağını ifade etmiştir.

Kamusal olmayan akıllara; bir kilisenin dinsel içerikli bir doktrini tartışması, bir üniversite yönetim kurulunda eğitim siyasetine yönelik yapılan bir tartışma ve nükleer enerjinin olası tehlikeleri ve zararlarının tartışıldığı bilimsel bir tartışmada benimsenecek ortak akıl yürütme yolları örnek olarak gösterilebilir. Bu tür tartışmalarda kullanılan akıl yürütme tarzları siyasal liberalizm tarafından sadece kendi üyeleri açısından kamusal olarak kabul edilmiştir. Başka bir deyişle, söz konusu örneklerdeki tartışmalarda kullanılacak kamusal nedenlerde bütün vatandaşlar açısından geçerli olabilecek bir kamusallık söz konusu değildir ve bu yüzden söz konusu tartışmalarda kullanılan akıl yürütme şekilleri kamusal neden olarak kabul edilmemektedir. Bu çerçevede kamusal olmayan akılların ölçü ve yöntemlerinin, kendi niteliklerinin ve hedeflerinin ne olduğuna bağlı olarak ortaya çıktığı ve değişkenlik gösterdiği söylenebilir (Rawls, 2019: 254-255).

3.4.3. Kamusal Nedenin İçeriği

Siyasal liberalizmde kamusal nedenin içeriğinin liberal bir karakter taşıdığı belirtilmektedir. Kamusal nedenin içeriğinin liberal bir karakter taşımasının temel sebebi bu içeriğin siyasal adalet anlayışı tarafından belirleniyor olmasıdır. Kamusal nedenin içeriği siyasal liberalizmde üç önemli çerçeve üzerinden açıklanmıştır. Birincisi, kamusal neden anayasal demokratik bir rejimde yer alması beklenen temel haklar ve özgürlükleri ortaya koyar. İkincisi, söz konusu temel hak ve özgürlüklere özellikle toplumun genel faydasına yönelik mükemmeliyetçi değerler karşısında özel bir öncelik tanınır. Üçüncüsü, kamusal neden bütün vatandaşların temel hak ve özgürlükleri etkin bir şekilde kullanabilmelerine yarayacak her amaca uygun araçları güvence altına alacak tedbirleri benimser (Rawls, 2019: 257).

Kamusal nedenin içeriği siyasal bir adalet anlayışına dayanmaktadır. Bu içerik, toplumun temel yapısına yönelik siyasal adalet değerleri ile kamusal nedeni mümkün kılan sorgulama kuralları ve erdem anlayışlarından oluşmaktadır. Kamusal nedenin içeriği siyasal ahlak tarafından değil sadece anayasal rejime uygun bir siyasal anlayış tarafından ortaya konmaktadır (Rawls, 2019: 285-286).

Siyasal liberalizmdeki kamusal neden idealine göre vatandaşların temel politik tartışmalarını her birinin diğeri tarafından makul olarak onaylamasını beklediği değerlere dayanan ve her bir vatandaşın iyi niyetle savunacağı bir siyasal adalet anlayışı çerçevesinde yürütmeleri beklenmektedir. Bununla ifade edilmeye çalışılan şey, vatandaşların kamusal politik tartışma ortamında herkesin makul şekilde kabul ederek onaylayacağını düşündüğü ilke ve kurallara ilişkin bir ölçüye sahip olmaları ve bunu açıklamaya hazır olmaları gerekliliğidir (Rawls, 2019: 260).

Rawls (2019: 36), kamusal nedenin içeriğinin makul siyasal adalet anlayışları tarafından oluşturulacağını ve bu içeriğin zaman içerisinde değişebileceğini de belirtmiştir. Bu bağlamda kamusal nedenin içeriğini oluşturacak ilke, ideal ve standartlar zamanla değişen makul siyasal adalet anlayışları tarafından oluşacağı için kamusal nedenin içeriği de durağan olmayan ve değişken bir yapıya sahiptir. Başka bir deyişle, kamusal nedenin içeriğinin sabit olmamasının temel sebebi bu aklın içeriğinin tek bir makul siyasal adalet anlayışı tarafından tanımlanmamış olmasıdır.

3.4.4. Kamusal Nedenin Simgesi Olarak Yüksek Mahkeme

Siyasal liberalizmde yüksek mahkeme olarak ifade edilen şey aslında devlet mekanizmasında kamusal neden doğrultusunda ortaya çıkmış ve görev yapan bir bölümdür. Yüksek mahkemenin “en yüksek hukuki yorumcu olma” rolünü üstlenerek devlet mekanizması içerisinde işlevsellik kazanacağı düşünülmüştür (Rawls, 2019: 264). Siyasal liberalizmdeki kamusal neden, aslında vatandaşları da bu yargıçlık kurumu ile eşit tutmaktadır. Başka bir deyişle; vatandaşların, anayasal esaslar ve temel adalet meseleleri söz konusu olduğunda kamusal neden doğrultusunda tıpkı yargıçlar gibi akıl yürütmeleri ve buna ek olarak karşılıklılık ilkesini de göz önünde bulundurarak hareket etmeleri beklenmektedir (Rawls, 2019: 38).

Kamusal nedenin simgesi olarak ortaya konan yüksek mahkeme, siyasal liberalizmde de benimsenen anayasal demokratik düzendeki düalist yapı ile uyumlu olarak formüle edilmiştir. Bu bağlamda kurucu güç olağan güçten, halkın yüce yasası da yasama meclislerinin olağan yasasından ayrı olarak düşünülmüştür. Ayrıca parlamentonun üstünlüğünün de reddedildiğini belirtmek gerekir (Rawls, 2016: 266).

Siyasal liberalizmde yüksek mahkemenin kamusal nedenin etkisini devam ettirmekle yükümlü olduğu belirtilmiştir. Yüksek mahkeme, kamusal neden doğrultusunda ortaya çıkan tek devlet kurumu olarak ifade edilmiştir. Yüksek mahkemede görev alacak olan yargıçların temel görevleri, siyasal alanda gerçekleşmesi muhtemel siyasi faaliyetlere yönelik ve siyasal adalet anlayışı doğrultusunda tutarlı bir anayasal bütünlük ortaya koymaktır (Rawls, 2019: 268-269).

Siyasal liberalizmde yüksek mahkeme, kamusal politik tartışmalarda önemli bir rol üstlenecektir. Yüksek mahkeme, kamusal politik tartışmalarda temel politik sorunlar karşısında bağlayıcı yargılar ortaya koyarak nelerin kamusal nelerin kamusal olmayan değerler olduğunu belirleyecek ve bu nedenle de siyasal tartışmanın merkezinde konumlanacaktır (Rawls, 2019: 270). Yüksek mahkeme; kamusal politik tartışmalarda ele alınacak sorunların siyasal adalet değerlerine ve kamusal nedene uygun olarak ele alınmasını sağlamaktır görevlendirilmiştir.

Buna ek olarak yüksek mahkeme, vatandaşların kamusal politik tartışmalarda kamusal nedeni kullanmalarını ve temel anayasal sorunlara odaklanmalarını sağlamakla da yükümlüdür (Rawls, 2019: 272).

3.5. Siyasal Liberalizmde Örtüşen Konsensus

3.5.1. Örtüşen Konsensus Nedir?

Siyasal liberalizmde makul kapsamlı doktrinlerin farklılıklara rağmen barış içerisinde bir arada yaşayabilmeleri, önceki bölümlerde ifade edilmiş olan iyi düzenlenmiş bir toplumdaki vatandaşların siyasal anlayışlarının örtüşen konsensusa dayanmasıyla sağlanabilecektir. Bu açıdan, farklılıklara rağmen barış içerisinde ve istikrarlı bir siyasal sistem altında yaşayabilmek için örtüşen konsensus, siyasal liberalizmde merkezi öneme sahiptir (Rawls, 2019: 171-172). Örtüşen konsensus, bir nevi toplumsal bir sözleşmedir ve “bir çeşit anayasal düzenlemeler bütünü” olarak tanımlanabilir (Çelik, 2016b: 192).

Bu çerçevede, siyasal liberalizmde farklı makul iyi anlayışlarına sahip makul bireylerden oluşan makul çoğulcu bir toplumda, farklılıkların barış içerisinde bir arada yaşayabilmeleri için üzerinde anlaşılmış anayasal bir sözleşme gereklidir. Örtüşen konsensus, makul çoğulculuğun egemen olduğu bir toplumda yaşayan, birbirlerinden farklı ve birbirleriyle kıyaslanamayacak değerdeki iyi hayat anlayışlarına sahip makul vatandaşların üzerinde hemfikir oldukları bir antlaşmadır (Çelik, 2016a: 93).

Örtüşen konsensus, anayasal bir rejimdeki siyasal gücün özgür ve eşit vatandaşlar tarafından meşru olarak kabul edilebilmesi için hangi ilke ve idealler doğrultusunda kullanılması gerektiğini açıklar. Siyasal gücün kullanılması, özgür ve eşit vatandaşlar tarafından makul olarak onaylanacak bir anayasa sayesinde meşru olarak kabul edilecektir ki bunu liberal meşruiyet ilkesi olarak da ifade edebiliriz. Örtüşen konsensus ile aslında siyasal liberalizmdeki siyasal gücün kullanımının nasıl meşrulaştırılacağı ifade edilmeye çalışılmaktadır (Rawls, 2019: 174).

Örtüşen konsensus basit çoğulculuktan farklı olarak makul çoğulculuğa dayandırılarak temellendirilmeye çalışılmıştır. Bu tür bir konsensus, anayasal bir demokrasi ile ilişkili olarak makul çoğulculuğun ışığında dinsel, felsefi ve ahlaki herhangi bir doktrinden bağımsız, “kendi başına duran” bir anlayış olarak ortaya konmaktadır (Rawls, 2019: 181).

Rawls’a (2019: 194) göre makul çoğulculuk çerçevesinde kamusal neden üzerinde uzlaşmak, vatandaşları genel ve kapsayıcı argümanlar içeren doktrinlere dayanmak zorunda bırakmamaktadır ve bu durum da ona göre iki işlev görmektedir. Kamusal neden üzerinde uzlaşmak; toplumsal işbirliğinin hakkaniyetli kurallarını makul vatandaşlar arasında karşılıklı

saygı anlayışı ile tutarlı olarak belirleyen siyasal değerlerin temel rolünün ortaya konmasını ve makul bir örtüşen konsensus doğrultusunda meydana gelen siyasal değerler arasında “yeterli ölçüde kapsayıcı bir uyum zemini” oluşturmayı sağlamaktadır.

Örtüşen konsensusla, her bireyin sahip olduğu makul kapsamlı iyi anlayışı doğrultusunda siyasal liberalizmde ortaya koymuş oldukları siyasal anlayışı “doğru” veya “kendi iyi anlayışları açısından makul” olarak görebilmeleri hedeflenmektedir (Rawls, 2019: 187). Bu açıdan dinsel veya metafiziksel gerçeklik üzerine olan inançlar makul olanın çok ötesinde konular olmasından dolayı bireylerin kendilerine bırakılmıştır. Dinsel veya metafiziksel konularla ilgili gerçekliği, bireylerin kendi kapsamlı iyi anlayışları doğrultusunda şekillendirecekleri ifade edilmiştir (Rawls, 2019: 190).

Örtüşen konsensusta “güç dağılımına dayanan bir istikrar” anlayışının hâkim olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu güç dağılımına dayanan bu istikrar düşüncesi, örtüşen konsensusu basitçe geçici bir uzlaşma olarak tanımlanabilecek bir modus vivendiden ayıran en önemli özelliktir (Rawls, 2019: 185). Örtüşen konsensustaki siyasal anlayışı onaylayanlar kendi sahip oldukları kapsamlı siyasal doktrinlerin hiçbir değerini terk etmeden bu konsensusta yer alırlar. Başka bir ifadeyle, örtüşen konsensusta belirli çıkarların birleşmesiyle belli otoritelerin veya belli kurumsal düzenlemelerin kabulü temeline dayanan bir uzlaşma şekli bulunmamaktadır. Aksine örtüşen konsensusta, siyasal liberalizmde ortaya konan siyasal anlayışı onaylayanlar kendi kapsamlı iyi anlayışları ve değerleri doğrultusunda ve bu değerlere dayanarak ortak bir paydada buluşurlar (Rawls, 2019: 184).

Siyasal liberalizm düşüncesindeki örtüşen konsensus; kamusal politik tartışma sonucunda ortaya çıkacak olan, toplumdaki bütün iyi anlayışlarından yani makul kapsamlı doktrinlerden bağımsız ama onların katılım ve katkılarıyla belirlenen “herkes için adil prensipler bütünü” olarak da tanımlanabilir (Çelik, 2016b: 192). Bu çerçevede siyasal liberalizm düşüncesinde, herkes için bağlayıcı nitelikte olabilecek adaletin prensipleri örtüşen konsensus ile garanti altına alınacak şekilde tasarlanmıştır. Bununla birlikte, örtüşen konsensus ile güvence altına alınacak olan adalet prensiplerinin sadece siyasal alana uygulanacağı özellikle vurgulanmıştır. Başka bir deyişle, bireylerin özel alanları içerisinde benimsemiş oldukları farklı iyi hayat anlayışları ve dünya görüşleri herkes için bağlayıcı adaletin temel prensiplerinin belirlenmesi sürecinin dışında tutulmuştur (Çelik 2016b: 192-193). Örtüşen konsensus doğrultusunda belirlenecek olan adaletin temel prensipleri, sadece siyasal alan içerisinde uygulanmak üzere sınırlandırılmaktadır. Rawls’un bu şekilde sağlanacak bir örtüşen konsensus ile siyasal alan içerisinde her bir makul bireyin eşit şekilde kamusal politik tartışmada yer almasını sağlayacak siyasal bir mekanizma ortaya koymaya çalıştığı

söylenbilir. Ayrıca makul bireyler kendilerince değerli olan iyi hayat anlayışlarını siyasal alan dışında yani özel alanlarında diledikleri gibi yaşama noktasında özgür bırakılmıştır. Rawls'un örtüşen konsensus anlayışıyla bireylerin hem kamusal alanda eşitliğini hem de özel alanlarında özgürlüğünü garanti altına almayı hedefleyen bir siyasal sistem ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir (Çelik, 2016a: 94-95).

Siyasal liberalizmde anayasal bir rejimi uygulanabilir kılabilmek ve siyasal iş birliğini sağlayabilmek adına bazı önemli erdemlerin mevcudiyetinden bahsedilmektedir. Söz konusu bu erdemler; hoşgörü erdemi, diğeri ile belli bir ortak paydada buluşmaya hazır olma erdemi, makuliyet erdemi ve adalet hissi şeklinde sıralanabilir. Bahsedilen bu erdemler toplumda yaygın olarak bulunup siyasal adalet anlayışını desteklediğinde, örtüşen konsensusa ulaşabilmek ve farklılıklara rağmen bir arada yaşayabilmek mümkün olacaktır. Fakat yukarıda bahsedilen ve siyasal liberalizm açısından çok önemli olan bu erdemlerle çatışan, makul olmayan kapsamlı doktrinler, karşılıklı saygı temeline dayanan hakkaniyetli bir toplumsal iş birliği sisteminin gerçekleşmesini engelleyecekleri gerekçesiyle söz konusu siyasal sistemin dışında bırakılmış olacaklardır (Rawls, 2019: 193-194).

Siyasal liberalizme yönelik potansiyel eleştirilerden bir diğeri de örtüşen konsensusu ortaya çıkaracak ve onun istikrarlı şekilde devam etmesini sağlayacak siyasal, toplumsal ve psikolojik güçten yoksun olduğu ile ilgilidir. Bu eleştirilere Rawls (2019: 194-195), iki aşamalı gerçekleşecek bir uzlaşma temelinde yanıt vermiştir. Buna göre, önce ilk aşamada anayasal bir görüş birliği ortaya çıkacaktır; daha sonra ikinci aşamada örtüşen konsensusa ulaşılacaktır.

3.5.2. İlk Aşamada Anayasal Görüş Birliği

Siyasal liberalizmde örtüşen konsensusun gerçekleşerek istikrarlı bir siyasal düzen kurulabilmesi için ilk aşamada öncelikle anayasal bir görüş birliğinin sağlanması gerektiği ifade edilmişti. Bu bağlamda, anayasal görüş birliği aşamasında siyasal adaletin belli temel ilkeleri belirlenecektir. Söz konusu anayasal ilkeler salt ilkeler olarak kabul edilerek siyasal anlayıştaki toplum ve kişi anlayışlarına dayanmadan, yani ortak bir kamusal anlayış temelinde değerlendirilmeden daha yüzeysel olarak ele alınacaktır (Rawls, 2019: 195).

İstikrarlı bir düzen oluşturmak adına ilk aşama olan anayasal görüş birliğinde, anayasal değerlerin hâkim olduğu bir toplumda siyasal rekabeti düzenleyecek olan seçim prosedürleri açıkça belirlenerek kabul edilecektir. Siyasal rekabeti düzenleyecek olan belli temel siyasal hak ve özgürlükler üzerinde daha yüzeysel ve geniş olmayan bir anlaşma veya uzlaşma söz konusudur. Anayasal görüş birliğinin, anayasal demokratik bir devlette yalnızca siyasal prosedürleri kapsadığı söylenebilir (Rawls, 2019: 195).

Rawls (2019: 197)'a göre anayasal görüş birliği aşamasında, liberal ilkeler temel siyasal kurumları düzenlediği zaman istikrarlı bir anayasal görüş birliği sağlanması adına gerekli üç şart yerine getirilmiş olacaktır. Anayasal görüş birliğinin sağlanması için ilk olarak bir *modus vivendi* yani geçici bir uzlaşma durumu olarak anayasal devleti ortaya çıkaran makul çoğulculuk doğrultusunda, söz konusu liberal temel ilkeler belli temel siyasal hak ve özgürlüklerin içeriğini net şekilde belirleme ve bunlara özel bir öncelik tanıma gereğini yerine getirecektir. Söz konusu temel siyasal ilkelere yönelik anayasal güvenceler sayesinde, siyasal rekabetin kuralları net bir şekilde ortaya konmuş olacaktır.

Liberal adalet ilkelerinin uygulanmasına yönelik kamusal neden, istikrarlı bir anayasal görüş birliği meydana getirilmesi için ikinci önemli şart olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, liberal adalet ilkelerinin kamusal neden ile paralel olarak anayasal görüş birliğinin sağlanması sürecine uygulanması gerekmektedir.

İstikrarlı bir anayasal görüş birliğinin sağlanması noktasında üçüncü ve son gereklilik ise daha önce ifade edilen iki şartın başarısına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Anayasal liberal demokratik bir sisteme ilişkin temel ilkeler ve bunların uygulanmasında kullanılacak akıl türünü içeren temel siyasal kurumlar, belirli bir zaman boyunca etkin olarak başarılı bir şekilde sürdürülmelidir. Bu gerçekleştiğinde daha önce de bahsedilen siyasal iş birliğine yönelik bazı erdemler (makul olma, hakkaniyet hissi gibi) yüceltilmiş olacak ve anayasal görüş birliğinin gerçekleşmesi mümkün olabilecektir (Rawls, 2019: 199).

Görülüyor ki anayasal görüş birliğinin ilk aşamasında, başlangıçta gönülsüzce bir tür *modus vivendi* olarak kabul edilerek benimsenen ve anayasal olarak yerleştirilen liberal adalet ilkeleri, vatandaşların kapsamlı doktrinlerini de etkileyip şekillendirerek onların da liberal anayasal ilkeleri benimsemelerini sağlamaktadır. Söz konusu liberal anayasal ilkeler; belli temel siyasal hak ve özgürlükleri güvence altına almakta, siyasal rekabeti düzenlemekte ve sosyal politikanın konularını belirleyecek olan demokratik prosedürleri ortaya koymaktadır. Bu yolla baştaki basit çoğulculuk sonuçta makul çoğulculuğa dönüşecek ve bu makul çoğulculuk doğrultusunda anayasal bir görüş birliğine ulaşılabilecektir (Rawls, 2019: 199-200).

3.5.3. Anayasal Görüş Birliği Doğrultusunda Örtüşen Konsensus

Örtüşen konsensusa ulaşabilme noktasında önceki bölümde bu sürecin iki aşamada gerçekleşeceği belirtilmiş ve ilk aşama olarak ifade edilen anayasal görüş birliği üzerine değerlendirmeler yapmıştık. Bu kısımda anayasal görüş birliğinin nasıl örtüşen konsensusa dönüşeceği üzerine bir incelemeye yer verilecektir.

Siyasal liberalizmde ulaşılması umulan örtüşen konsensusa ilk aşama olan anayasal görüş birliğinin derinliğinin, genişliğinin ve içeriğinin arttırılarak ulaşılacağı varsayılmıştır. Bu bağlamda, anayasal görüş birliğinin derinliği; siyasal ilke ve idealler içeren temel toplum ve kişi düşüncelerinin kullanılması sayesinde arttırılacaktır. Örtüşen konsensusun genişliği ise demokratik prosedürleri kurumsallaştıran siyasal ilkelerin ardına geçerek temel yapıyı bir bütün olarak kapsayacak ilkelere dayandırılarak ortaya koyulacaktır (Rawls, 2019: 200).

Siyasal liberalizmde, siyasal kişiler olarak vatandaşlar arasında örtüşen konsensusa ulaşabilmek adına ilk aşamadaki anayasal görüş birliğinin yerleşmiş olması gerekmektedir. Anayasal görüş birliği yerleştiği zaman siyasal gruplar kamusal politik tartışmaya katılarak kendi kapsamlı doktrinlerini diğer kapsamlı doktrinleri benimsemiş vatandaşlara açıklayacaklardır. Böylelikle ilk aşamadaki anayasal görüş birliğinden daha derinlikli bir yapıya yani örtüşen konsensusa doğru bir dönüşüm gerçekleşecektir (Rawls, 2019: 201).

Örtüşen konsensusa ulaşabilmek adına ilk aşama olan anayasal görüş birliğindeki siyasal ve kurumsal prosedürler daha dar kapsamlı ve sınırlı bir niteliktedir. Siyasal açıdan ifade ve düşünce özgürlüğü de dikkate alınarak vicdan, din ve düşünce özgürlüklerini güvence altına alacak yasalar oluşturularak örtüşen konsensusta daha kapsamlı ve daha geniş nitelikte bir uzlaşmaya ulaşılmaya çalışılmaktadır. Başka bir deyişle, vatandaşların siyasal hayatta yer alabilmeleri için gerekli temel yasalar yapılarak anayasal görüş birliğinin kapsamı genişletilecek ve bu sayede anayasal görüş birliğine kıyasla daha fazla genişliğe sahip bir konsensusa ulaşılacaktır (Rawls, 2019: 202-203).

Özetle, siyasal liberalizmde; demokratik kamusal kültürün temel esaslarına dayanılarak ciddi siyasal ve ekonomik karşıtlıklar ve farklılıklara sahip vatandaşlar tarafından benimsenmiş ve desteklenmiş, anayasal liberal ilkeler doğrultusunda oluşturulmuş bir rejimi de özümsemiş bir uzlaşma sağlandığında örtüşen konsensus gerçekleşmiş olacaktır (Rawls, 2019: 204).

Klasik liberalizmin Aydınlanmacı, pozitivist ve laik neden temelli rasyonel konsensus anlayışının kapsayıcılığı hususundaki eleştirilere bir cevap niteliğinde ortaya konan Rawls'un kamusal neden temelli örtüşen konsensusu kamusal nedene dayalı filtreleri formüle ederken dini veya laik tüm argümanlara eşit mesafede durma açısından kapsayıcı niteliklere sahip görünmektedir. Bununla birlikte görülüyor ki hem Rawls'un makuliyet prensibi hem de kamusal politik tartışmaya katılacak bireylerde aradığı nitelikler en az klasik liberalizmindeki kadar talepkardır. Rawls her ne kadar adaletin siyasal prensipleri esasına dayalı bir siyasal birlikte yaşama formülü ortaya koyuyorsa da yukarıda detaylıca bahsedilen makuliyet prensipleri hala fazlasıyla kapsamlı ve fazlasıyla siyasalın ötesinde *liberaldir*.

SONUÇ

Özellikle son elli yıldır siyaset bilimi literatüründe ele alınan konular arasında çoğulculuk, farklılık, çeşitlilik ve çokkültürlülük ile demokrasi teorileri arasındaki ilişki üzerinden yapılan tartışmalar ön plana çıkmaktadır. Özellikle liberal demokrasi ve onun kabul edilegelen yaygın karar alma formu olan temsili demokrasi çerçevesinde tanımlanan Batı demokrasilerinin önemli sorunlarından biri farklı iyi hayat anlayışı ve dünya görüşlerine sahip bireylerin siyasal karar alma süreçlerine nasıl daha kapsayıcı bir şekilde dahil edilebilecekleri olmuştur. Başka bir deyişle, daha meşru bir siyasal konsensus ve bağlayıcı kararlar için toplumdaki her kesimin siyasal karar alma süreçlerinde temsil edildiği çoğulcu, katılımcı ve kapsayıcı bir karar alma süreci ve siyasal iklim ortamının nasıl sağlanacağı önemli bir ideal olarak ortaya çıkmaktadır (bk. Bal, 2012: 136-137). Bu bağlamda, modern dönemle birlikte liberal değerlerle şekillenen demokrasi; farklılıklara rağmen birlikte yaşayabilmeyi, ötekini ve ötekinin sahip olduğu inanç ve düşünceleri değerli kabul etmeyi, çoğulculuğu egemen kılmayı amaçlayarak ortaya çıkması muhtemel bir değerler çatışmasını engellemeyi ve farklılıklara rağmen bir arada yaşayabilmeyi idealize eden bir siyaset anlayışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun temel nedeni, farklı yaşam pratikleri içerisinde ortaya çıkan kültürel, dini, felsefi ve etnik farklılıkların siyasal düzeyde kabul görmesi ve saygıdeğer kabul edilmesinin, demokrasilerin olmazsa olmaz şartlarından biri olmasıdır (Gündoğan, 2002: 4; Yavuz, 2009: 295).

Bu tez çalışmasında; farklı iyi hayat anlayışlarına, farklı değerlere ve farklı dünya görüşlerine sahip bireylerin barış ve istikrar içerisinde nasıl bir arada yaşayacağı ve ortak politik etik değerler ile bağlayıcı hukuk kuralları üzerindeki konsensusun liberalizmin çoğulculuk ve konsensus varsayımları çerçevesinde nasıl tesis edileceği sorunsalı ele alınmıştır. Bu doğrultuda öncelikle klasik liberal teorinin teorik ve normatif varsayımları ile liberal demokrasinin temel ilkeleri incelenmiştir. Liberal demokrasi anlayışı, toplumun tamamını ilgilendiren meseleler ile ilgili karar almak gerektiğinde, alınan kararların meşruluğunun sağlanabilmesi için eşit katılımın önemine dikkat çekmekle birlikte aynı zamanda herkes tarafından rasyonel olarak kabul edilebilecek argümanların yer aldığı bir kamusal politik tartışma sonucunda ulaşılabilecek bir konsensusun olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Liberal demokrasinin ilke ve değerlerinin şekillenmesinde en önemli kaynağın aydınlanma felsefesi olduğu düşünüldüğünde, liberal demokrasinin idealize ettiği rasyonel konsensusun temelinde pozitivizme, rasyonaliteye ve insan aklına olan güven ile bireye yüklenen değer yatmaktadır.

İnsan aklı ve bireye odaklanan klasik liberal düşünce, bireyin farklı iyi hayat anlayışı ve dünya görüşleri arasında tercih yapabilmesini esas alan birey özgürlüğüne ve bu özgürlüğü

garanti etmek adına devlet erkinin tarafsız olması ve sınırlandırılmasına vurgu yapar. Bu nedenle ne devlet ne de kamusal politik tartışma sonucunda varılan politik etik değerler ile bağlayıcı hukuk kuralları belli bir spesifik iyi hayat anlayışı ve dünya görüşüne referansla formüle edilmelidir. Bu da ancak rasyonel argümanların yer aldığı bir kamusal politik tartışma sonucunda varılacak rasyonel bir konsensus ile sağlanabilir. Bu çerçevede bireylerin rasyonel oldukları ve bu doğrultuda hareket edeceklerini varsayan liberal demokratik teori, herkes için bağlayıcı kararların alınacağı kamusal politik tartışmada bireylerin rasyonel argümanlar ortaya koyacaklarını ve süreç sonunda rasyonel bir konsensusa ulaşacaklarını savunmaktadır.

Liberal kamusal politik tartışma ve rasyonel konsensus anlayışı dolayısıyla devlet tarafsızlığı ve laiklik ideallerini ön plana çıkarmaktadır. Liberal devlet, kamusal politik tartışmada yer alacak her argümana eşit mesafede duracak, bu argümanlara herhangi bir ayrıcalık tanınmayacak ve liberal devlet her görüşe aynı mesafede konumlanacaktır. Başka bir deyişle devlet hiçbir iyi hayat anlayışı ve dünya görüşünü benimsemekten tercih, politika ve eylemlerinde tarafsız olacaktır. Bu da katı ayrışmacı bir devlet tarafsızlığını gerekli kılmaktadır. Bunu garanti etmek için de söz konusu kamusal politik tartışmaya girecek argümanlar değer bağımsız olacak şekilde; yani her türlü dini, etnik veya öznel nedenden bağımsız olacak şekilde formüle edilmelidir. Başka bir deyişle, özellikle dini argümanlar söz konusu olduğunda, yalnızca herkes tarafından kabul edilebilecek laik ve rasyonel argümanlar laik neden filtresinden geçerek kamusal politik tartışmaya dahil edilebilecektir. Özetle katı ayrışmacı devlet tarafsızlığı ve laik neden temelinde şekillenen liberal kamusal politik tartışma sert bir özel-kamusal alan ayırımına dayanır.

Ancak bahsedilen esaslar üzerine inşa edilen liberal demokratik rasyonel konsensus anlayışı, özellikle geç modern dönemde çeşitlilik, farklılık, çoğulculuk ve çokkültürlülük çerçevesinde şekillenen temsil, meşruiyet ve katılım krizi eleştirilerine maruz kalmaktadır. Liberal demokratik rasyonel konsensusun, ortaya koyduğu olduğu temel ilkeler ve varsayımlarıyla kapsayıcılık ve farklılıklara vurgudan çok aksine toplumu bütünüyle kuşatan, kapsamlı ve evrensel bir proje olduğu gerekçeleriyle eleştirilmektedir. Rasyonel konsensusun; pozitivizm, rasyonellik, devlet tarafsızlığı ve laik neden gibi ilkelere vurgu yapması nedeniyle belirli bir iyi hayat kavramsallaştırması üzerine inşa edildiği, bu kavramsallaştırmayı da devlet tarafsızlığı adına tüm bireylere evrensel olarak dayattığı savunulmaktadır (Duman, 2007: 18; Barın, 2016: 60; Uluşahin, 2007: 616-617). Bu noktada rasyonel bir konsensusa ulaşılabilmesi adına klasik liberal düşüncenin “hoşgörülü olanı hoş görme” eğiliminde olduğu iddia edilmektedir. Şöyle ki, klasik liberal düşünce tarafından gelenekler, dini inanışlar, kültürel değerler gibi öznellik ve değer yargısı içeren konular illiberal ve hoşgörüsüz olarak

nitelenmektedir. Bu durum klasik liberal düşüncenin sahip olduğu hoşgörü anlayışının “bir kültür emperyalizmi” olarak görülmesine neden olmakta ve Batı’nın sahip olduğu değer ve inanışların dünyanın geri kalanına empoze edilmeye çalışıldığı şeklinde bir algının oluşmasına neden olmaktadır. Çünkü klasik liberal düşünce ve onun temel felsefi varsayımları doğrultusunda gerçekleşmesi beklenen kamusal politik tartışmaya; dini inanışlar, gelenekler ve kültürel değerler içeren argümanlar, rasyonellikle çelişkiler içermeye potansiyellerinden ve rasyonel konsensusun gerçekleşmesini engelleyebileceklerinden dolayı dahil edilmemektedir. (Anık, 2018: 459-460).

Liberal değerlerin bireyler için en makul ilke ve esasları ortaya koyduğu, liberal değerler dışındaki tüm değer ve yaklaşımların illiberal olarak kabul edilip bireysel özgürlüklerin önünde bir engel olarak görülmeleri ve bu doğrultuda hoşgörüsüz olarak nitelenerek kamusal politik tartışmanın dışında bırakılmaları fikri önemli eleştirilere maruz kalmıştır. Liberalizmin, özgürlük ve eşitlik gibi temel demokratik ilkeleri sadece kendisiyle özdeşleştirmesi, liberalizmin sadece kendisi etrafında bir mit oluşturması sonucunu doğurduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir (Anık, 2018: 465). Başka bir deyişle, modern devletlerin temel kuruluş felsefesini oluşturan liberal demokratik değerler; monist, kapsayıcı ve homojen bir yapı ortaya koymakla suçlanmaktadır. Bu çerçevede, rasyonel konsensus da salt akli merkeze alan; laik, seküler, bilimsel ve nesnel olana daha fazla değer veren; monolojik karakterli, etnosentrik ve baskıcı olmakla itham edilmektedir. Bu durum kültürel, dini ve felsefi farklılıkların görmezden gelinmesine ve farklılıklara karşı duyarsız politikaların oluşmasına yol açtığı nedeniyle eleştirilmektedir (Satıcı, 2016: 185). Özetle rasyonel konsensusun; farklılıkların törpülenmesini gerektirdiği, liberal olmayan ve öteki olarak görülen kimlik ve kültürleri kamusal politik tartışmadan dışladığı, homojen bir kamusal politik tartışmayı idealize ettiği ve farklılıklara sadece liberal değerlerle özdeşleştikleri sürece tahammül ettiği için gerçek ve katılımcı bir demokrasiyle bağdaşmadığı savunulmaktadır (Barın, 2016: 60; Duman, 2007: 8-12; ayrıca bk. Taylor, 2011: 12; Satıcı, 2016: 179-180).

Esasında klasik liberal teori rasyonel konsensusu, devletin hiçbir iyi hayat anlayışı ve dünya görüşünü benimsememesinin ve bireye empoze etmemesinin, yani birey özgürlüğünün bir garantisi olarak formüle etmektedir. Ancak buna rağmen liberal teori, liberal devletin de belli bir iyi hayat anlayışı olan liberal değerleri benimsediği ve bu yolla kendi değerlerinin diğerlerine kıyasla daha adil olduğunu savunduğu nedenleriyle eleştirilmektedir. Bu durum, belli birey ve grupların liberal değerleri kabul etmeden barış içerisinde bir arada yaşayamayacağına ve rasyonel bir konsensusa ulaşamayacağına dikkat çekmektedir. Başka bir deyişle, sadece liberal değerleri benimsemiş ve özümsemiş, liberal olmayan değerlerden

kurtulmuş toplulukların barış içerisinde çoğulcu bir şekilde yaşayabilecekleri ve rasyonel bir konsensusa ulaşabilecekleri varsayılmaktadır (Barın, 2016: 83). Bu da özellikle Batı'ya ait olarak kabul edilmeyen bazı inanç ve değerlere karşı önyargılı davranılmasına, onlara kamusal politik tartışmada yer verilmemesine ve dolayısıyla liberal eşitlik ilkesiyle bir çelişmeye yol açtığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Özellikle rasyonel konsensus çerçevesinde bireyden kamusal politik tartışmaya girerken moral, kültürel, etnik, metafizik veya dini argümanlarını özel alanda bırakmasını istemenin liberal çoğulculuk anlayışıyla paradoksal bir çelişki yarattığı savunulmaktadır (Anık, 2018: 460-461).

Yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılan ve liberalizmin rasyonel konsensus anlayışına temsil, meşruiyet ve katılım ekseninde yöneltilen eleştirilere yönelik en önemli cevaplardan birisi yine liberal teori içerisinde, ünlü siyaset felsefecisi John Rawls'dan gelmiştir. Rawls, özellikle Batı toplumlarında giderek artan ve çoğulculuk, çeşitlilik ve çokkültürlülük çerçevesinde şekillenen temsil, meşruiyet ve katılım krizi eleştirileri karşısında liberalizm içerisinde kalarak daha kapsayıcı bir demokratik formül geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda Rawls, klasik liberalizmin yukarıda bahsedilen kapsayıcı evrensel adalet/ahlak anlayışına karşın siyasal liberalizmi ve siyasal adalet anlayışını ve yine klasik liberalizmin rasyonel konsensus anlayışına karşın da örtüşen konsensus fikrini geliştirmiştir. Buna göre liberalizm, bireyin özel alanını da kapsayan kapsayıcı normatif değer ve ilkeleri savunmak ve sunmak yerine siyasal adalet anlayışını benimsemeli, bu yolla kapsamlı bir doktrin olmaktan çıkmalıdır. Bunun için de siyasal adalet anlayışının ilkelerini kendi kapsamlı doktrinlerinden benimseyen ve kamusal nedene uyan tüm makul argümanlar kamusal politik tartışmaya girebilmelidir. Başka bir deyişle Rawls, hangi argümanların kamusal politik tartışmaya gireceğini saptarken laik, dini, etik, moral vb. hangi niteliklere sahip olursa olsun tüm kapsamlı doktrinlerden türeyen argümanları eşit görerek aynı filtreye tabi tutmaktadır. Bu da kamusal politik tartışmayı daha kapsayıcı ve daha demokratik hale getirme iddiasındadır.

Görüldüğü üzere Rawls siyasal liberalizm teorisinde, liberalizmin devlet tarafsızlığına vurgu yapan perspektifinin içerisinde kalarak adaletin siyasal olanla sınırlandırıldığı bir anlayışı benimsemiştir. Siyasal adalet düşüncesi; kendi başına asılı duran, tarafsız ve bağımsız bir nitelikte ortaya konmaktadır. Başka bir deyişle, siyasal adalet düşüncesi toplumdaki farklı kapsamlı doktrinler tarafından kabul edilmiş ama kendi başına kapsamlı bir doktrin olmayan, sadece siyasal olanla ilişkili bir adalet anlayışdır. Bu çerçevede farklılıkların barış içerisinde bir arada yaşayabilmesini ve istikrar, birlik ve beraberliği garanti eden bir örtüşen konsensus, rekabet halindeki bütün makul kapsamlı doktrinler tarafından onaylandığı sürece meşru olarak kabul edilecektir. Bu nedenle, kamusal politik tartışmaya dahil olacak vatandaşlardan; siyasal

liberalizmde ifade edilen siyasal adalet anlayışının temel ilkelerini onaylamaları ve bu doğrultuda siyasal sorunların müzakere edileceği kamusal politik tartışmaya dahil olmaları beklenmektedir.

Rawls, farklılıkların barış içerisinde bir arada yaşayabilecekleri istikrarlı bir siyasal sistemin oluşabilmesi için ideal ve normatif bir yapı kurgulamış olsa da bu yapı da tüm argümanların filtresiz olarak kamusal politik tartışmaya girebildiği bir kamusal politik tartışma formülü sunmaz. Kamusal neden ve siyasal adalet anlayışı da tüm tarafsızlık iddialarına rağmen belli bir liberal ideal ve rasyonellik anlayışı üzerine kuruludur. Şöyle ki, Rawls'un örtüşen konsensusunun gerçekleşeceğini umduğu toplum; makul bireylerden oluşan, makul çoğulculuğun egemen olduğu, siyasal adalet anlayışının benimsendiği, vatandaşların kamusal politik tartışmaya kamusal nedenlere dayanarak dahil olacakları "iyi düzenlenmiş bir toplum"dur. Örtüşen konsensusta yer alacak makul kapsamlı doktrinlere dayanan argümanlar, siyasal adalet anlayışının moral ve ahlaki yanını makul nedenlerle kabul etmelidirler. Siyasal adalet anlayışının kapsamlı doktrinler tarafından örtüşen konsensus aracılığıyla onaylanarak kabul edilmesi, farklılıklara rağmen barış içerisinde bir arada yaşayabilmenin temel sorunlarını sadece siyasal değerlere başvurarak çözüme kavuşturma idealini öne çıkarmaktadır. Siyasal olan ve siyasal alana yapılan vurgu, klasik liberal gelenek açısından da son derece önemli olan özel-kamusal alan ayrımının Rawls'un siyasal liberalizminde de muhafaza edildiğinin göstergesidir.

Siyasal liberalizmin özel-kamusal alan ayrımına yaptığı vurgu, kamusal nedenin tipik sonucudur. Kamusal neden, demokratik siyasal değerleri özümsemiş bir toplumda anayasal esasları belirlerken, anayasayı değiştirirken ve farklılıklara rağmen birlikte yaşayabilmek adına gerekli hukuki düzenlemeleri gerçekleştirirken eşit vatandaşların kullanması ve başvurması gereken bir neden olarak da ifade edilebilir. Bu bağlamda kamusal neden, siyasal kişiler olarak vatandaşların katılacağı adaletin temel prensiplerinin belirleneceği kamusal politik tartışmada ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle kamusal neden, bireylerin özel alanlarındaki tartışmalarına uygulanmaz. Bu yolla Rawls örtüşen konsensus fikriyle beraber bireylerin kamusal alanda eşitliğinin, özel alanlarında ise özgürlüklerinin güvence altına alındığı siyasal bir sistem ortaya koymaya çalışmıştır diyebiliriz.

Bahsedilen çerçevede formüle edilen siyasal liberalizmin örtüşen konsensusu, en basit haliyle "bir çeşit anayasal düzenlemeler bütünü" olarak tanımlanabilir (Çelik, 2016b: 192). Örtüşen konsensus, siyasal liberalizm düşüncesindeki makul çoğulculuğun egemen olduğu bir toplumda yaşayan, birbirinden farklı ve birbirleriyle kıyaslanamayacak değerde olan iyi hayat anlayışlarına sahip makul vatandaşların üzerinde hemfikir oldukları geçici olmayan bir

anlaşma olarak da ifade edilebilir (Çelik, 2016a: 93). Bu bağlamda örtüşen konsensus “güç dağılımına dayanan istikrarlı bir model”, yani *modus vivendi* olarak ifade edilen geçici bir anlaşmadan farklıdır.

Rawls’un örtüşen konsensus anlayışı değerlendirildiğinde, onun siyasal liberalizmi, kamusal nedeni ve örtüşen konsensusunun, katı ayrışmacı devlet tarafsızlığı ve laik neden odaklı klasik liberal rasyonel konsensusa kıyasla daha kapsayıcı bir kamusal politik tartışma tahayyül ettiği söylenebilir. Rawls, rasyonel konsensusa yönelik temsil, meşruiyet ve katılım krizi eleştirileri karşısında kapsamlı/mükemmeliyetçi olmayan siyasal liberal bir demokratik sistemi ve kamusal politik tartışmayı sistematik bir şekilde oluşturmuştur. Rawls; kamusal neden filtresine tabi tutulacak argümanları belirlerken dini olmayan, seküler ve laik argümanlara dini veya ahlaki değerler içeren argümanlar karşısında peşinen bir ayrıcalık vermemiş, bu yolla da daha kapsayıcı bir kamusal politik tartışma kurgulamıştır (Alkan, 2021b: 100). Örneğin Rawls; sadece dini doktrinleri değil Kantçılık ve faydacılık gibi seküler doktrinleri de kapsamlı doktrinler olarak tanımlamış ve bunlardan türeyip kamusal nedene uymayan argümanların kamusal politik tartışmanın dışında bırakılacağını belirtmiştir. Başka bir deyişle Rawls, kamusal ve siyasal alanın ve ona eşlik eden ahlaki görüşün sekülerleştirilmesiyle/rasyonelleştirilmesiyle karakterize edilen klasik liberal teoriden ayrılmış ve kamusal politik tartışmayı formüle ederken dini ve seküler argümanlara bir anlamda eşit muamele göstererek daha kapsayıcı bir demokratik karar alma mekanizması öngörmüştür (Bilgin, 2006: 2-10).

Ancak Rawls’un örtüşen konsensusu, bilhassa seküler ve seküler olmayan argümanlara yönelik görece daha tarafsız yaklaşımı sebebiyle rasyonel konsensusa kıyasla daha kapsayıcı olarak görülse de onun hala yeterince kapsayıcı olup olmadığı tartışmalıdır. Rawls’un kamusal neden anlayışı filtresinden, onun makuliyet veya makullük vurgusu sebebiyle, seküler argümanların dini argümanlara göre daha kolay geçeceği açıktır. Başka bir deyişle, Alkan’ın (2021b: 102, referanslar çıkarılmıştır) da aktardığı gibi Michael W. McConnell’a göre Rawls, kapsamlı doktrinler derken makul olmayan hem seküler hem de dini argümanları kastetse de “bu tür görüşlerin paradigmatic örneği ve onun [Rawls’un] kısıtlamalarının pratikte üzerine uygulandığı görüşlerin tek örneği dindir”. Yukarıda da belirtildiği gibi Rawls, Kantçılık ve faydacılık gibi seküler doktrinlerin de dini inançlarla birlikte kapsamlı doktrin olarak nitelenebileceğini kabul etmiş olsa da McConnell’a göre “hiç kimse bu tür görüşlere dayanan siyasi fikirlerin kamusal tartışmanın dışında bırakılması gerektiğini düşünmüyordu”.

Benzer şekilde, yine Alkan'ın (2021b: 104-105, referanslar çıkarılmıştır) aktardığı gibi, Matteo Bonotti, Rawls'un kamusal politik tartışmaya dahil olma ölçütü olarak kullandığı makuliyet ve kamusal neden ideallerini "sert/katı" bir ölçüt olarak nitelendirmektedir. Bonotti, siyasal liberalizmin de dini argümanlara yönelik birtakım kısıtlamalara dayandığını belirterek bu durumun demokratik kamusal tartışma ortamının içeriğinin zenginleşmesini engelleyerek kamusal politik tartışmanın kapsamının dar kalmasına neden olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda Bonotti, kamusal politik tartışmada dini argümanlara izin vermenin onların iddialarının ılımlılaştırılması ve bu sayede demokratik yolların dışına çıkmalarının önlenmesini sağlama noktasında daha değerli bir alternatif olduğunu savunmuştur. Başka bir deyişle Bonotti'nin, daha kapsayıcı bir demokratik kamusal politik tartışma yaratmak adına anti-demokratik eğilimleri bulunan politik argümanları hoş görme riskinin alınabilir bir risk olduğunu düşündüğü görülmektedir.

Görüldüğü üzere aslında Rawls'un siyasal liberalizm ve örtüşen konsensus anlayışının tüm kapsayıcılık iddialarına rağmen birey özgürlüğünü maksimize etmek adına hala devlet ve din arasında katı/sert bir ayrışmayı ve eşitsizlikçi bir neden filtresini savunduğu eleştirileri bulunmaktadır. Bu eleştiriler özellikle, din ve devlet arasında katı/sert bir ayrışmayı savunmak yerine "ilişkisel tarafsızlık" (Bader, 2007) veya "ilkeli mesafeli" (Bhargava, 2011) bir tarafsızlık anlayışını savunan perspektiflerden gelmektedir. Benzer şekilde Chantal Mouffe'un agonistik demokratik anlayışı ise konsensus yerine çatışmaya vurgu yapmayı, başka bir deyişle aşırı pozitivist veya değer çeşitliliği/farklılık siyasetiyle çelişen rasyonel ve örtüşen konsensus yerine olacaksa bile bir *çatışmacı konsensusu* daha kapsayıcı bir kamusal politik tartışmayı yaratmanın en önemli koşulu saymaktadır (Mouffe, 2000).

Bununla birlikte, rasyonel konsensus anlayışı üzerine kurulu klasik liberalizmin, tüm dışlayıcı etkilerine rağmen, farklılıkların bir arada barış ve istikrar içerisinde yaşaması, hoşgörüyü tesis etme, birey özgürlüğünü özellikle devletin müdahalesine karşı koruma ve çoğunluğun tiranlığı riskini önlemede önemli değer ve ilkeler sunduğu açıktır. Özel-kamusal alan ayrımı, negatif özgürlük, tarafsız ve sınırlı devlet gibi bu ilkeler bu çalışmada da incelenmiştir. Benzer şekilde bu ilkeler arasından özellikle devlet tarafsızlığı ve özel-kamusal alan ayrımını muhafaza eden Rawls'un siyasal liberalizmi ve örtüşen konsensusu da özellikle rasyonel konsensusa yönelik eleştirileri dikkate alarak daha kapsayıcı bir kamusal politik tartışma ve neden filtresi sunmuştur. Örtüşen konsensusa yönelik yukarıda da kısaca özetlenmeye çalışılan kapsayıcılık eleştirileri önemli olmakla birlikte, tüm argümanları hiçbir filtreye tabi tutmaksızın kamusal politik tartışmaya almaya vurgu yapan değer çeşitliliği anlayışının, yani "her şeye kabul/ne olursa olsun (anything goes)" (bk. Cooke, 2007, ss. 234'ten

aktaran Alkan, 2021b: 102) anlayışının özellikle birey özgürlüğü üzerinde bazı olumsuz yönleri olabilir. Demokratik ve kapsayıcı bir kamusal politik tartışma yaratmak, tüm kapsamlı doktrinlerden türeyen tüm argümanların hiçbir filtreye tabi tutulmaksızın koşulsuz olarak kamusal politik tartışmaya girmesine izin verileceği anlamına gelmez. Bazı argümanların türediği dogmatik kapsamlı doktrinler işbirliği ve demokratik toplumun esaslarını kabul etmeyi reddediyor olabilir ve hatta onlar bireysel özgürlüğü ve insan haklarını alenen tehdit eden tutum ve pratiklere sahip olabilirler. Devlet, kimi durumlarda bu argümanların kamusal politik tartışmaya girmelerine izin vermek bir yana dursun bu doktrinleri kontrol edip, hatta yasaklayabilir de. Bunun nedeni basit bir varsayımda yatar: Bireyler; bir arada yaşamının faydalarını elde etmek amacındalarsa, bir arada yaşamının en önemli maliyetine de katlanmak zorundadırlar. Bu maliyet de “kendi görüşünü tek doğru, iyi ve haklı yaklaşım olarak görüp diğer bireylere dayatmamak; demokrasiyi ve onun başta hoşgörü/empati kurma olmak üzere başlıca değerlerini benimsemek ve müzakerenin erdem ve kurallarını kabul etmek” (Alkan, 2021b: 108). Bu da çoğulculuk ve konsensus ilişkisinde bir neden filtresini formüle etmeyi zorunlu kılar. Tüm eleştirilere rağmen Rawls’un örtüşen konsensus anlayışı hem rasyonel konsensusa hem de her şeye kabul/ne olursa olsun yaklaşımına göre daha kapsayıcı ve makul bir sınırlama filtresi sunmaktadır.

Bu tez çalışması; liberalizm, siyasal liberalizm, çoğulculuk, çeşitlilik, çokkültürlülük ve farklılıklara saygı çerçevesinde ileride yapılacak çalışmalar için kaynak teşkil edebilir. Bilhassa bu çalışmada rasyonel ve örtüşen konsensus üzerine yapılan değerlendirmeler, özellikle kamusal politik tartışmaya hangi argümanların nasıl bir filtreye tabi tutularak girebilecekleri üzerine yapılacak çalışmalar için bir girdi sunabilir.

KAYNAKÇA

- Ak, G. (2015). "John Stuart Mill Düşününde Bireyin Özgürlüğü". *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 37-61.
- Akçetin, N. Ç. Ve Akçetin. E. (2013). "Liberalizmin Dönüşümü". *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2): 15-26.
- Akdemir, F. (2009). "John Locke'un Liberal Siyaset Felsefesinin Metafizik Arkaplanı". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (19): 184-201.
- Akıncı, A. (2001). "Demokrasi ve Liberalizmin Zorunlu Birlikteliği". *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 7(1): 7-28.
- Aktan, C. C. (2017). *Demokrasi Eleştirisi ve Demarşı*. Orion Kitabevi, Ankara.
- Aktaş, A. (2015). "Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış". *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1): 87-105.
- Alkan, Y. S. (2015). Facilitative Secularism: The Place of Religious Arguments in Public Political Debate. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of Leicester, Leicester, İngiltere.
- Alkan, Y. S. (2016). "Dini Argümanların Kamusal Politik Tartışmadaki Yeri: Laik Neden Üzerine Bir Analiz". *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 33: 174-200.
- Alkan, Y. S. (2018). "Gizli Demokrasi: Temsili Demokrasi Krizi ve Doğrudan Demokrasi Talebi Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Görüş". *Akdeniz İİBF Dergisi*, 18: 23-43.
- Alkan, Y. S. (2021a). "Ancient Athenian Direct Democracy: Any Liberal Democratic Potential?". *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(3): 805-823.
- Alkan, Y. S. (2021b). "John Rawls'un Siyasal Liberalizmi ve Demokrasi: Daha Kapsayıcı bir Kamusal Politik Tartışma Formülü (Mü?)". E. Yağanak (Ed.). *Demokrasi Felsefesi: Çağdaş Yaklaşımlar*. Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Anık, M. (2018). "Bir Kimlik Siyaseti Olarak Çokkültürcülük ve Paradoksları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55): 455-466.
- Arblaster, A. (1999). *Demokrasi*. (Çev. N. Yılmaz), Doruk Yayıncılık, Ankara.
- Arslan, Z. (1999). "Anayasal Devletin Normatif Temelleri: Siyasal Tarafsızlık (I)". *Liberal Düşünce*, 4(16): 5-19.
- Audi, R. (1993). "The Place of Religious Argument in A Free and Democratic Society". *San Diego Law Review*, 30: 677-702.
- Bader, V. (1999). "Religious Pluralism: Secularism or Priority For Democracy". *Political Theory*, 27(5): 597-633.

- Bader, V. (2007). *Secularism or Democracy: Associational Governance of Religious Diversity*. Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Bal, H. (2014). "David Held'in Sınıflandırmasına Göre Demokrasinin Klasik Modelleri". *The Journal of Academic Social Science Studies*, (26): 213-229.
- Ball, A. (1973). *Comperative Politics and Goverments*. NYU Press, London.
- Barber, B. (1995). *Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset*. (Çev. M. Beşikçi), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Barın, T. (2016). "Farklılıkların Bir Arada Yaşamasında Liberal Bir Yaklaşım: Çokkültürlülük Teorisi". *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, (2): 57-88.
- Barry, N. P. (2018). *Modern Siyaset Teorisi*. (Çev. M. Erdoğan ve Y. Şahin), Liberte Yayınları, Ankara.
- Bayram, A. K. (2005). "Modern Etik ve Siyaset". *Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Bilge Matbaacılık, Sakarya, 44-55.
- Beetham, D. (2014). *Demokrasi ve İnsan Hakları*. (Çev. B. Canatan). Liberte Yayınları, Ankara.
- Beetham, D. Ve Boyle, K. (1998). *Demokrasinin Temelleri*. (Çev. V. Bıçak), Liberte Yayınları, Ankara.
- Berger, P. L. (1993). "Günümüz Dünyasında Demokrasi", *Sosyal ve Siyasal Teori*. A. Yayla (drl.). Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Bhargava, R. (2011). "Rehabilitating Secularism". C. Calhoun, M. Juergensmeyer and J. V. Antwerpen (Ed.), *Rethinking Secularism*. Oxford University Press, New York, 92-113.
- Bilgin, M. F. (2006). "Political Liberalism and Inclusion of Religion". *Rutgers Journal of Law and Religion*, 7(2): 1-30.
- Birch, A. (1993). *The Concepts and Theories of Modern Democracy*. Routledge, London.
- Bonotti, M. (2011). "Religious Parties and the Limits of Political Liberalism". *Res Publica*, 17(2): 107-123.
- Bracher, K. D. (1993). "Demokrasi Ahlâkı Üzerine Düşünceler", *Sosyal ve Siyasal Teori*. A. Yayla (drl.). Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Bülbül, K. (2011). "Özgürlük Kavramı ve Modern İdeolojilerin Özgürlük Anlayışları". *Eskiyei*, (20): 31-45.
- Cooke, C. (2007). "A Secular Stat efor a Postsecular Society? Postmetaphysical Theory and the Place of Religion". *Constellations*, 14(2): 224-238.
- Çaha, Ö. (1998). "İdeolojik Kamusalın Sivil Kamusala Dönüşümü". *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 2(5): 81-103.

- Çelik, R. (2016a). “Kapsamlı Liberalizmden Siyasal Liberalizme: Adaletin Siyasal Alan İçerisinde Gerekçelendirilmesi”. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (22): 83-98.
- Çelik, R. (2016b). “John Rawls’un Siyasal Liberalizmi ve Hoşgörü Üzerine”. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (27): 184-200.
- Çetin, H. (2001). “Liberalizmin Temel İlkeleri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1): 219-237.
- Dacheux, E. (2012). Kamusal Alan: Demokrasinin Anahtar Bir Kavramı”, *Kamusal Alan*. E. Dacheux (drl.). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Dahl, R. A. (2019). *Demokrasi Üzerine*. (Çev. B. Kadioğlu). Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Demir, N. (2010). “Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları”. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 10(2): 597-611.
- Demir, Ş. Ve Sesli, M. (2007). “Kamusal Alan (Türkiye’de Kamusal Alan Kavramlaştırılmasının Muhtevası: Tektiplik mi Çoğulculuk mu?)”. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2(1): 273-292.
- Dewey, J. (1987). *Özgürlük ve Kültür*. (Çev. V. Günyol). Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Diamond, L. (1995). “Demokrasinin Üç Paradoksu”, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. L. Diamond ve M. F. Plattner (drl.). Yetkin Yayınları, Ankara.
- Dorfman, A. (2008). “Freedom of Religion”. *Canadian Journal of Law and Jurisprudence*, 21(2): 279-319.
- Duman, M. Z. (2007). “Modernlerden Post-Moderne Geçişte Kimlik Tartışmaları ve Çokkültürcülük”. *Uluslararası İlişkiler*, 4(13): 3-24.
- Eberle, C. J. (2006). “Religion, Pasifism and The Doctrine of Restraint”. *Journal of Religious Ethics*, 34(2): 203-224.
- Ekmekçi, İ. S. (2013). “John Locke’un Liberalizm Kuramı Üzerine”. *TBB Dergisi*, (106): 205-214.
- Elsthain, J. B. (2009). “Religion and Democracy”. *Journal of Democracy*, 20(2): 5-17.
- Ercins, G. (2013). Demokrasinin Bir Önkoşulu Olarak Kamusal Alan ve Türkiye’de Kamusal Alan Algısı”. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1): 297-313.
- Erdoğan, M. (1993). “Demokrasinin Felsefesi Üstüne Birkaç Not”, *Siyasal ve Sosyal Teori*. A. Yayla (drl.). Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Erdoğan, M. (1998). *Liberal Toplum Liberal Siyaset*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Falay, N. (2014). “Kamusal Alanın Oluşumu, Dönüşümü ve İktisadi Boyutu”. *Journal of Life Economics*, 1(2): 51-70.

- Fukuyama, F. (1993). “Kapitalizm ve Demokrasi: Gözden Kaçırılan İlişki”, *Sosyal ve Siyasal Teori*. A. Yayla (drl.). Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Giritli, İ ve Sarmaşık, J. (2001). *Anayasa Hukuku*. Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Göze, A. (2016). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, Ankara.
- Gündoğan, A. O. (2002). “Çoğulculuk ve Değer Bunalımı”. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, (8): 1-9.
- Güngör, S. (1996). Yeni Sağın Temsilcisi Olarak Hayek ve Demokrasiye Bakışı”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1): 213-227.
- Handlin, O. (1961). *Dimension of Liberty*. Harvard University Press, New York.
- Hayek, F. A. (2009). “Liberalizm”. (Çev. Ü. Çetin). *Liberal Düşünce Dergisi*, 14(55): 197-224.
- Heclo, H. (2003). *Religion Returns to The Public Square*. The John Hopkins University Press, London.
- Held, D. (2006). *Models of Democracy*. Polity Press, Cambridge.
- Heywood, A. (1992). *Political Ideologies*. St. Martin’s Press, New York.
- Holden, B. (2007). *Liberal Demokrasiyi Anlamak*. (Çev. H. Bal), Liberte Yayınları, Ankara.
- Huntington, S. P. (1995). “Demokrasinin Üçüncü Dalgası”, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. L. Diamond ve M. F. Plattner (drl.). Yetkin Yayınları, Ankara.
- Jenks, C. (2012). *Temel Sosyolojik Dikotomiler*. (Çev. İ. Çapanoğlu), Birleşik Yayınları, Ankara.
- Karagöz, Y. (2002). “Liberal Öğretide Adalet, Hak ve Özgürlük”. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 26: 267-295.
- Kırık, H. (2005). *Kamusal Alan ve Demokrasi*. Salyangoz Yayınları, İstanbul.
- Koç, C. (2015). “Neoliberalizmde Devlet ve Kamusal Alan Üzerine Bir Bakış”. *TBB Dergisi*, (117): 91-116.
- Kodaman, B. (2011). “Liberal Demokrasinin Zemini”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23): 1-6.
- Koroğlu, C. Z. (2013). “Modern Kamusal Alana Eleştirel Yaklaşımlar: Genel Bir Değerlendirme (Postmodernizm, Fenimizm ve Din)”. *Electronic Turkish Studies*, 8(6): 431-457.
- Koroğlu, C. Z. (2014). “Kamusal Alan v Din İlişkilerinde Yeni Dönem”. *Electronic Turkish Studies*, 9(5): 1487-1505.
- Lipson, L. (1993). “Demokrasinin Felsefesi”, *Sosyal ve Siyasal Teori*. A. Yayla (drl.). Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Markof, J. (1996). *Waves of Democracy*. Pine Forge Press, California.

- Marshall, M. W. (1993). "The Other Side of Religion". *Hastings Law Journal*, 44: 843-863.
- Melnik, S. (2006). *Özgürlük, Refah ve Demokrasi Mücadelesi*. (Çev. A. Yayla), Liberte Yayınları, Ankara.
- Melton, J. V. H. (2011). *Aydınlanma Avrupasında Kamunun Yükselişi*. (Çev. F. B. Aydar), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Mill, J. S. (1988). *Hürriyet*. (Çev. M. O. Dostel). M.E.B. Yayınları, Ankara.
- Minkenberg, M. (2012). "Church-state Regimes and Democracy in the West: Covergence vs. Divergence". *Geopolitics, History and International Relations*, 4(1): 76-106.
- Montesquieu. (1998). *Kanunları Ruhu Üzerine I*. (Çev. F. Baldaş ve H. Bildik), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Mouffe, C. (2000). "Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism", *Political Science Series*. 72: 1-17. Erişim adresi: http://www.ihs.ac.at/publications/pol/pw_72.pdf.
- Neocleous, M. (2013). *Toplumsal Düzenin İnşası-Polis Erkinin Eleştirel Teorisi*. (Çev. A. Bekmen), H2o Kitap, İstanbul.
- Nodia, G. (1993). "Milliyetçilik ve Demokrasi", *Sosyal ve Siyasal Teori*. A. Yayla (drl.). Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Odabaş, U. K. (2018). "Liberalizmin İlk Temsilcisi: John Locke". *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, (32): 73-80.
- Özbek, M. (2004). "Kamusal Alanın Sınırları". M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan*. Hill Yayınları, İstanbul, 19-89.
- Özdemir, Y., Şimşek, U. Ve Aktaş E. (2006). "Demokrasi Üzerine". *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (14): 259-269.
- Özkan, S. Ç. (2017). "Richard Rorty'de Kamusal Alan-Özel Alan Ayrımı ve Eleştirisi". *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (23): 57-84.
- Öztürk, A. (2015). "Liberalizm, Negatif Özgürlük ve İnsan Hakları". *İnsan Hakları Yıllığı*, 33: 1-17.
- Perry, M. J. (1996). "Religious Arguments In The Public Political Debate". *Loyala of Los Angeles Law Review*, 29(4): 1421-1458.
- Popper, K. R. (1993). "Açık Toplum ve Düşmanlarına Yeniden Bakış", *Sosyal ve Siyasal Teori*. A. Yayla (drl.). Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Raico, R. (2011). "Klâsik Liberalizm Nedir?". (Çev. A. Yayla). *Liberal Düşünce Dergisi*, 16(64): 69-73.
- Rawls, J. (2019). *Siyasal Liberalizm*. (Çev. M. F. Bilgin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Rorty, R. (1994). "Religion As a Conversation Stopper". *Common Knowledge*, 3(1): 1-6.
- Rorty, R. (1995). *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*. (Çev. A. Türker ve M. Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sajo, A. (2008). "Preliminaries to a Concept of Constitutional Secularism". *International Journal of Constitutional Law*, 6(3): 605-629.
- Sajo, A. (2009). "Constitutionalism and Secularism: The Need For Public Reason". *Cardozo Law Review*, 30(6): 2401-2429.
- Sarıbay, A. Y. (2000). *Kamusal Alan, Diyalojik Demokrasi, Sivil İtiraz*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Sartori, G. (1993). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. (Çev. T Karamustafaoğlu ve M Turhan), Yetkin Yayınları, Ankara.
- Satıcı, M. (2016). "Liberalizm ve Çokkültürlülük Bağlamında Charles Taylor'ın Tanınma Politikası". *Ethos*, 9(1): 173-191.
- Schmidt, M. G. (2001). *Demokrasi Kuramına Giriş*. (Çev. M. E. Köktaş), Vadi Yayınları, Ankara.
- Schmitter, P. C. Ve Karl, T. L. (1993). "Demokrasi Nedir, Ne Değildir?", *Sosyal ve Siyasal Teori*. A. Yayla (drl.). Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Schwarzmantel, J. J. (1985). *Structures of Power*. Wheatsheaf Books, New York.
- Soysal, M. (1990). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Sunay, R. (2002). "Cumhuriyetçi-Liberal-Müzakereci Kamusal Alan Modelleri ve Türkiye'de Kamusal Alanın Gelişimi". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(3-4): 51-78.
- Şahin, B. (2008). "Liberal Demokrasinin Temelleri". B. Şahin (Ed.). *Demokrasi Teorisinde Güncel Tartışmalar*. Orion Kitabevi, Ankara, 1-33.
- Taş, K. Ve Berköz, H. (2015). "Modernizmin Kamusal Alan Parametreleri ve Din". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22): 81-100.
- Taylor, C. (2010). "The Meaning of Secularism". *The Hedgehog Review*, 12(3): 23-34.
- Taylor, C. (2011). *Modernliğin Sıkıntıları*. (Çev. U. Canbilen). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Teziç, E. (2003). *Anayasa Hukuku*. Beta Yayınları, İstanbul.
- Thaler, M. (2009). "From Public Reason To Reasonable Accommodation: Negotiating The Place Of Religion In The Public Sphere". *Diacritica*, 23(2): 1-22.
- Therborn, G. (1989). *Sermaye Egemenliği ve Demokrasinin Doğuşu*. (Çev. Ş. Tekeli), V Yayınları, Ankara.
- Touraine, A. (1995). *Modernliğin Eleştirisi*. (Çev. H. Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Turan, E. Ve Aydilek, E. (2017). “Modernite ve Postmodernite Ekseninde Kamusal Yaşamın Dönüşümü”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırma Dergisi*, 6(17): 279-290.
- Turhan, M. (1997). *Anayasal Devlet*. Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Türe, İ ve Türe, F. (2014). “Liberalizm, Mülkiyet Hakları ve Hukuk Devleti Üzerine”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1): 357-369.
- Uluşahin, N. (2007). “Liberal Demokrasinin Çıkmazı: Çatışma Karşısında Barış İçin Azınlık-Çoğunluk İlişkisini Yeniden Düzenleme Gereği”. *Anayasa Yargısı*, 23(1): 609-640.
- Uygun, O. (2017). *Demokrasi Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*. On İki Levha Yayınları, İstanbul.
- Ünal, M. S. (2007). *Modern Toplumda Dinsel Bireycilik*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Wootton, D. (1995). “The Levellers”. J. Dunn (Ed.). *Democracy: The Unfinished Journey*. Oxford University Press, New York, 71-89.
- Yavuz, B. (2009). “Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1-2): 283-302.
- Yayla, A. (2000). *Liberal Bakışlar*. Liberte Yayınları, Ankara.
- Yayla, A. (2015). *Liberalizm*. Liberte Yayınları, Ankara.
- Yaylı, H. Ve Çınar, E. (2012). “Klasik Liberalizmde Özgürlük ve J. S. Mill’in Yerel Yönetimlere Bakışı”. *Akademik Bakış Dergisi*, (32): 1-19.
- Yıldırım, E. Ve Duman, M. (2011). “Hayek ve Piyasanın Kendiliğinden Düzeni”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (41-42): 239-252.
- Yılmaz, A. (2000). *Modern Demokrasi: Gelişimi ve Sorunları*. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Oğuzhan KIRTILLI
Doğum Yeri – Tarihi	
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Gönen Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi – Kamu Yönetimi
Tezsiz Yüksek Lisans Diploması	
Proje Konusu	
Yüksek Lisans Diploması	
Tez Konusu	Liberal Demokraside Çoğulculuk ve Konsensus: John Rawls'un Siyasal Liberalizmi Üzerinden Bir Değerlendirme
Doktora Diploması	
Tez/Dönem Projesi Konusu	
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	